

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKA NALOGA

GLAS OTROKA V DRUŽINSKI MEDIACIJI OB RAZVEZI

Mentorica: doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Eva Jambrek

Ljubljana, 2014

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek avtorice: Eva Jambrek

Ime in priimek mentorice: doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Naslov dela: Glas otroka v družinski mediaciji ob razvezi

Kraj: Ljubljana

Leto: 2014

Število strani: 135

Število tabel: 1

Število prilog: 3

Deskriptorji: družinska mediacija, vključitev otrok v mediacijo, otrokove koristi, razveza zakonske zveze, pravice otrok, spretnosti družinskega mediatorja, participacija otrok v procesu odločanja

Povzetek:

Diplomsko delo v teoretičnem uvodu zajema splošne značilnosti družinske mediacije v procesu razveze partnerjev. V mediacijskem postopku je eno temeljnih vprašanj ureditev razmerij med starši in otroki, kjer mora biti poglavitno vodilo varstvo koristi otrok. Osrednji temi teoretičnega dela sta položaj otrok v mediaciji ob razvezi ter razčlemba pravic otrok do participacije v procesih odločanja v mednarodnem in slovenskem (pravnem) okviru. Središčno polje raziskovanja predstavlja analiza tujih študij, ki obravnavajo področje neposredne vključitve otrok v mediacijo ob razvezi. V teoretski analizi ugotavljam prednosti in omejitve vključevanja otrok v družinsko mediacijo ter značilnosti poteka mediacijskega procesa z vidika vključitve otrok. Ugotavljam tudi, da mora biti družinski mediator za delo z otroki primerno strokovno usposobljen. V empiričnem delu na podlagi kvalitativne analize podatkov, zbranih v intervjujih s slovenskimi mediatorji, ugotavljam, da je vključevanje otrok v družinsko mediacijo ob razvezi v slovenskem prostoru zelo redko oz. se ga praviloma ne prakticira. V tem delu raziskujem tudi stališča slovenskih mediatorjev do neposrednega vključevanja otrok v družinsko mediacijo ob razvezi ter njihove osebne izkušnje na tem področju.

Title: The Voice of the Child in Divorce Mediation

Descriptors: family mediation, the inclusion of children in mediation, child benefits, divorce, children's rights, family mediator's skills, children's participation in decision-making process

Abstract:

In theoretical introduction the diploma thesis includes general characteristics of family mediation in the process of divorce of partners. One of the fundamental issues in the mediation process is regulation of the relations between parents and children, where the paramount consideration should be the protection of the interests of children. The main topics of the theoretical part are the situation of children in divorce mediation and analysis of children's rights to participation in decision-making processes in international and Slovenian (legal) framework. The central field of research presents an analysis of foreign studies addressing the field of the direct involvement of children in divorce mediation. In the theoretical analysis we note the advantages and limitations of the involvement of children in divorce mediation and characteristics of the course of the mediation process from the inclusion of children's point of view. We also find out that a family mediator to work with children should be appropriately qualified. In the empirical part on the basis of the qualitative analysis of data, collected in interviews with Slovenian mediators, we find out that the inclusion of children in divorce mediation in the Slovenian area is very rare or is generally not practiced. In this section we also explore the views of Slovenian mediators to direct involvement of children in divorce mediation and their personal experience in this field.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

DIPLOMSKA NALOGA

GLAS OTROKA V DRUŽINSKI MEDIACIJI OB RAZVEZI

Mentorica: doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Eva Jambrek

Ljubljana, 2014

ZAHVALA

Hvala mentorici doc. dr. Lei Šugman Bohinc za strokovno pomoč in usmerjanje h končnemu cilju.

Zahvaljujem se družinskim mediatorjem, da so z mano delili svoje dragocene izkušnje in prispevali k pestrosti diplomskega dela.

Hvala mojima staršema, ki sta me vsak na svoj način spodbudila, da se poglobim v družinsko mediacijo.

Toplo se zahvaljujem vsem mojim najbližjim za podporo in motivacijo v času nastajanja diplomskega dela.

PREDGOVOR

Razpad družine je boleča preizkušnja, ki močno prizadene vse družinske člane. Nekatere družine na začetku negotove poti, ki s seboj prinaša globoke spremembe, potrebujejo vodenje in usmeritev.

Družinska mediacija je lahko družinam v pomoč, da se konstruktivno spoprimejo s spremembami, povezanimi z razvezo. V slovenskem prostoru so otroci v družinsko mediacijo ob razvezi v veliki meri vključeni le posredno. V družinski mediaciji, kjer so otroci vključeni posredno, je poudarek na ureditvi odnosa med staršema in izdelavi načrta vzgoje in varstva otrok. Mediator spodbuja starša k osredotočanju na posameznega otroka, k večjemu medsebojnemu sodelovanju staršev ter zmanjšanju konflikta glede otrok.

V času usposabljanja za družinsko mediatorko se mi je porajalo vprašanje, ali naj se otrokov glas v mediaciji sliši in uresničuje preko njegovih staršev ali naj otroka kot kompetentnega sogovornika povabimo v mediacijo. Odgovore sem začela iskati v tuji literaturi, sočasno pa se je rodila ideja za pričujoče diplomsko delo.

V diplomskem delu sem najprej zastavila teoretični uvod, kjer sem raziskala pravice otrok do participacije v procesih odločanja, torej tudi v postopku razveze. Osrednja tema mojega diplomskega dela je prikaz tuje prakse neposrednega vključevanja otrok v družinsko mediacijo ob razvezi. V teoretski analizi s poglobljeno študijo primerov dobre prakse iz tujine raziskujem, katere prednosti in omejitve prinaša neposredno vključevanje otrok v mediacijo ter kako na praktičnem nivoju poteka mediacijski proces, kamor je vključen otrok. Zanimalo me je tudi, katere kompetence, spretnosti in znanja mora imeti družinski mediator, ki želi v družinsko mediacijo vključiti otroke.

V empiričnem delu diplomskega dela sem opravila intervjuje s šestimi slovenskimi družinskimi mediatorji, saj me je zanimal njihov pogled na vključevanje otrok v družinsko mediacijo ob razvezi v Sloveniji, prav tako pa tudi njihove osebne izkušnje.

Področje neposrednega vključevanja otrok v družinsko mediacijo ob razvezi je v Sloveniji še neraziskano, zato si želim, da bi moje diplomsko delo osvetlilo pogled na to delikatno temo in spodbudilo k nadaljnjemu raziskovanju otrokovega glasu v procesu družinske mediacije.

KAZALO

PREDGOVOR	2
KAZALO	5
1 UVOD	7
1.1 O družini	7
1.1.1 Družina v postmoderni družbi	8
1.1.2 Pomen in vloga družine	10
1.2 Družina in konflikt	11
1.2.1 Definicija konflikta	11
1.2.2 Odzivi na konflikt v družini	12
1.2.3 Konstruktivno razreševanje konflikta v družini	13
1.2.4 Družina kot konfliktna skupina	14
1.3 Razhajanje in razpad družine	16
1.3.1 Pravna razveza zakonske zveze in urejanje razmerij med starši in otroki	16
1.3.2 Transformacija družine skozi razvezo	18
1.3.3 Otrokov doživljanje razveze staršev	20
1.3.4 Potrebe otrok med razvezo staršev	22
1.4 Družinska mediacija	24
1.4.1 Družinska mediacija v Sloveniji	26
1.5 Izvensodna družinska mediacija v postopku razveze	29
1.5.1 Faze mediacije	33
1.5.2 Načela mediacije	35
1.5.3 Vloga mediatorja	40
1.6 Participacija otrok v procesu razveze	42
1.6.1 Participacija otrok v procesu odločanja v mednarodnem pravnem okviru	46
1.6.2 Participacija otrok v pravnem razveznem postopku v Sloveniji	50
1.6.3 Participacija otrok v družinski mediaciji ob razvezi	52
2 PROBLEM	57
3 METODOLOGIJA	59

3.1	Vrsta raziskave	59
3.2	Merski instrumenti in viri podatkov	59
3.2.1	Merski instrument	59
3.2.2	Viri podatkov	59
3.3	Populacija in vzorec	61
3.4	Zbiranje podatkov	62
3.5	Obdelava podatkov	63
4	REZULTATI IN RAZPRAVA	64
5	SKLEPI	90
6	PREDLOGI	95
7	LITERATURA IN VIRI	96
8	PRILOGE	96
	IZJAVA O AVTORSTVU	132
9	POVZETEK	133

KAZALO TABEL

Tabela 1: Pregled podatkov o mediatorjih, ki so sodelovali v raziskavi	62
--	----

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Anketni vprašalnik	103
Priloga 2: Intervjuji	105
Priloga 3: Opis študij	127

1 UVOD

1.1 O družini

Raznovrstnost družinskih klasifikacij med strokovnjaki na področju družine sproža vprašanje, ali je znanstveno raziskovanje družine sploh mogoče. Mešl (2008: 82) ugotavlja, da ker »družine postajajo vedno bolj raznolike, se proces njihovega definiranja eksponentno razširi, [s čimer] narašča negotovost o tem, kje bi morale biti postavljene meje konceptu družine.«

Trost (v Mešl 2008: 76) meni, da je raznolikost pogledov na družino tako velika, da »očitno nihče ne 've', kaj je družina: naše perspektive se tako zelo razlikujejo, da trditev, da veš, kaj je družina, kaže pomanjkanje znanja.«

Čačinovič Vogrinčič (1998: 20) poudarja, da morajo strokovnjaki, ki sodelujejo z družinami v procesih pomoči, razširiti polje definiranja družine nujno tudi na tista vprašanja vsakdanjega življenja v družini, ki jih je mogoče raziskati le skupaj z družino – kako člani živijo, kaj potrebujejo in kakšne so njihove definicije družine.

V nadaljevanju povzemam različne definicije družine, za katere menim, da so inkluzivne, kar pomeni, da zajemajo raznolikost oblik in načinov družinskega življenja in ne razlikujejo družin na podlagi ideoloških sodb (Rener *et al.* 2006: 15).

Za Organizacijo združenih narodov družina pomeni »vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka/e in je kot taka (torej kot družina) prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic« (Rener *et al.* 2006: 16).

»Vsaka družina je neponovljiva. Vsak človek pripada neki družini. Družine so velike, male, razširjene, z več generacijami, z enim staršem, dvema staršema ali s starimi starši. Živimo v enem domu ali več domovih. Družinska skupnost lahko razpade v nekaj tednih ali pa nikoli. Člani družine postanemo z rojstvom, s posvojitvijo, poroko ali zaradi želje po vzajemni pomoči. Kot člani družine se negujemo, ščitimo in vplivamo drug na

drugega. Družina je kulturna skupnost zase, z različnimi vrednotami in edinstvenim načinom uresničevanja svojih sanj. Skupaj pa so družine vir naše kulturne dediščine in duhovnega bogastva. Vsaka družina ima svojo notranjo moč in kvalitete, ki se pretakajo od člana do člana in iz družine kot celote. Družine tvorijo soseščine, skupnosti, države, narode« (Mittler, Mittler 1995: 1).

»Družina je po eni strani primarna skupina, katere člani so sorodstveno, čustveno in solidarnostno povezani. V tem smislu je družina kraj neposredne, intimne solidarnosti, kjer se zadovoljujejo primarne potrebe njenih članov. Po drugi strani pa je družina socialna institucija predvsem v odnosu do drugih socialnih skupin in institucij, ki ji nalagajo določeno formalno legitimizirane in neformalne norme in pričakovanja glede vedenja in življenja družinskih članov. Nasproti družbi se družina pojavlja kot funkcionalen sistem, ki jo uteleša institucija družine, nasproti svojim članom pa kot sistem intimnosti« (Ule 2008: 81).

1.1.1 Družina v postmoderni družbi

»Življenje je stalna večna samoprenova, medčloveški odnosi so kot ekstrakt življenja, iz minute v minuto podvrženi neprestanim spremembam« (Gradišar 2005: 121).

Sodobna postmoderna družba¹ je soočena s številnimi spremembami, kar zahteva sposobnost posameznika, da se spremembam prilagodi hitro in učinkovito. Družinsko življenje predstavlja le enega od aspektov sodobne družbe, izpostavljenega raznovrstnim transformacijam.

Osnovni proces, ki določa spreminjanje družine danes, je nov, večdimenzionalen postmoderni fenomen – *družinska pluralizacija* in zajema naslednje procese: *pluralizacijo družinskih oblik, pluralizacijo življenjskih stilov in potekov, spreminjanje*

¹ Za sodobno postmoderno družbo je značilno, da se življenjski svet posameznika začne postopoma ločevati od družbenega sistema, v ospredje pa stopi individualizem. Individualiziran posameznik je danes vse bolj odvisen od samega sebe – prisiljen je sprejemati odločitve o svojem življenju, ki pa niso vnaprej družbeno določene, zato so tudi bolj tvegane. Individualiziran posameznik se sicer osvobaja predpisanih tradicionalnih norm, vendar pa postaja vse bolj odvisen od pritiskov socialnih institucij, predvsem trga

družinskih vrednot ter intradružinsko diferenciacijo. Vsi procesi so med seboj recipročni in tvorijo kompleks družinske pluralizacije (Švab 2001: 80).

Pluralizacija družinskih oblik zajema transformacijo družinskih skupnosti, kar se kaže v novih družinskih oblikah – medtem ko se število reorganiziranih, enostarševskih in modificiranih razširjenih družin povečuje, se delež jedrnih družin znižuje.

Brown (1992, v Renner *et al.* 2006: 17) je pluralizacijo družinskih oblik razvrstil v naslednjo tipologijo družin:

- jedrne družine: družine dveh staršev in otrok;
- klasične razširjene družine: horizontalno in vertikalno razširjene družine ter družine, sestavljene iz več jedrnih družin, ki jih povezuje strnjena lokacija bivanja;
- modificirane razširjene družine: družine, ki so geografsko ločene, a vzdržujejo redne stike in si nudijo vzajemno podporo;
- enostarševske družine;
- reorganizirane družine: ponovno vzpostavljene družine, v kateri je eden od staršev socialni, ne pa tudi biološki starš.

Eden od pomembnejših segmentov družinske pluralizacije je tudi spreminjanje družinskih vrednot – formalna zakonska zveza ne predstavlja več socialnega statusa, na kar nakazujejo maritalne spremembe oz. spremembe, ki »so vidne v upadanju števila porok, naraščanju števila kohabitacij², zviševanju starosti ob prvi poroki, naraščanju števila neporočenih, naraščanju števila razvez zakonskih zvez in fenomenu ponovnega poročanja« (Švab 2001: 62).

Spreminjanje družinskih vrednot se na primer kaže v tem, da je danes enostarševska

delovne sile, izobraževalnega sistema in birokratskih organizacij (Komotar, Hauptman 2011: 9).

² Organizacija združenih narodov (Tepavčević 2013: 77) opisuje kohabitacijo kot status parov, ki so neporočeni, so seksualni partnerji in delijo isto gospodinjstvo. V Sloveniji postaja kohabitacija vse pogostejše ne le oblika predporočnega partnerskega sobivanja, ampak tudi legitimen način družinskega življenja. Razlog za to je tudi pravna izenačenost zakonske zveze in zunajzakonskih zvez, pravno izenačeni so tudi otroci, ne glede na maritalni status njihovih staršev.

družina sprejeta in legitimna družinska oblika, medtem ko je bil pogled na mater samohranilko v tradicionalni družbi odklonilen (Švab 2001: 81).

1.1.2 Pomen in vloga družine

»Družina je prostor, kjer se odigravajo najpomembnejše zgodbe življenja. Je kraj, ki je zaznamovan z najsilovitejšimi doživetji, ki za vselej vtisnejo svojski pečat na vse člane družine. V družini se naučimo osnovnih oblik obnašanja, v družini prvič začutimo globino intimnosti, pripadnosti, ljubljenosti, hotenosti, zaželenosti ali pa odvečnosti, zavrženosti in nepripadnosti« (Gostečnik 1999: 7).

Skygger in Cleese (1994: 29) celostno zajameta tiste značilnosti družine, ki nakazujejo na to, da je družina razvila funkcionalne družinske vzorce:

- temeljna pozitivna, prijateljska, zaupajoča naravnost do družinskih članov;
- člani družine zmorejo stopnjo čustvene neodvisnosti, ki jim omogoči tako izkušnjo intimnosti oz. povezanosti, kakor tudi avtonomnosti. Tudi Roel Bouwkamp (1995, v Poljšak Škrban 2002: 16) govori o potrebi po avtonomiji, kar pomeni, da posameznik zna zadovoljiti lastne potrebe, zagovarjati lastne interese, se razvija v skladu z lastnimi potenciali in željami, ima težnjo po neodvisnosti, je samoodgovoren in zadovoljen s sabo in lastno aktivnostjo. Potrebo po avtonomiji dopolnjuje potreba po povezanosti, kar pomeni, da ima posameznik željo po tem, da je drugim družinskim članom pomemben, da jim želi biti v pomoč in jim pomagati pri izpolnjevanju njihovih potreb;
- starša sta v trdni in enakopravni koaliciji, kjer skupaj odločata, vendar po predhodnem posvetu z otroki;
- komunikacija med družinskimi člani je odkrita, neposredna in jasna;
- sposobnost članov, da znajo prepoznati, izraziti in sprejeti svoja čustva, in jih tako ne projicirajo na druge družinske člane;
- člani družine so se sposobni konstruktivno odzvati na spremembe, ker imajo močno čustveno oporo pri ostalih družinskih članih. Minuchin (1974, v Poljšak Škrban 2002: 7) poudari, da je sposobnost prilagoditve na spremembe okoliščin (izguba, separacija, smrt) ena izmed nujnih lastnosti funkcionalne družine.

Adaptacija na spremembe v družini je uspešna le, če je proces avtonomije zaključen, kar pomeni, da ima posameznik definirano lastno osebnost. Družine, ki ne sprejmejo naravnih tokov družinskega življenja, ohranjajo obrambni sistem zanikanja realnosti in tako pri separacijah dlje časa ostajajo čustveno navezani na izgubljeno osebo ali pa jo prekomerno idealizirajo.

1.2 Družina in konflikt

1.2.1 Definicija konflikta

Iršič (2004: 67) definira konflikt v medosebnih odnosih kot »stanje, ko dva posameznika ali več znotraj določene skupine ali odnosa oz. na določenem področju (so)delujejo neoptimalno zaradi njihove (delne) neusklajenosti«.

Večina avtorjev definira konflikt po treh opredelitvenih elementih (Ristin *et al.* 2011: 27):

1. Nezdružljivost ciljev

Nezdružljivost ciljev je osrednji element opredeljevanja konflikta. Zgled takšnega konflikta je na primer, ko si želi partner na dopust v hribe, partnerka pa na morje.

2. Izraženo nasprotovanje

Izraženo nasprotovanje je v večini primerov nujno potrebno, da lahko govorimo o artikuliranem konfliktu – konflikt je izražen takrat, ko je izraženo nasprotovanje. Zelo pomembna faza v nastanku konflikta je tudi neizraženo nasprotovanje, vendar je konflikt oblikovan šele z artikulirano konfrontacijo. Dve osebi, ki imata nezdružljive cilje, a o tem molčita, nista v sporu. Lahko sta nezadovoljni, za nerazdružljive cilje pa morda niti ne vesta in konflikt sploh še ne obstaja.

3. Soodvisnost, ki je nujna za doseganje cilja

Soodvisnost pri doseganju cilja pomeni, da sta osebi v medsebojnem razmerju, v katerem ena na drugo vplivata v smeri omogočanja ali preprečevanja poti do želenega cilja.

1.2.2 Odzivi na konflikt v družini

Konflikt sam po sebi ni ne negativen ne pozitiven – je naravna sila, ki je potrebna za rast in spremembe, zato bi bilo življenje brez konfliktov statično. Pozitivni (funkcionalni) oz. negativni (nefunkcionalni) so le naši odzivi na konflikt (Parkinson 2011: 17).

Ljudje se na konflikte odzivamo različno (Ristin *et al.* 2011: 33–34):

Eden izmed načinov odziva na konfliktno situacijo je *izogibanje*, rezultat izmikanja konfliktu pa je, da vsi člani družine izgubljajo. V vseh družinskih članih se kopiči frustracija, prav zaradi izogibanja konfliktu pa ne uspejo vzpostaviti medsebojnega razumevanja. Tako je transformacija povsem onemogočena in energija, ki jo konflikt ustvari, ni izkoriščena (I lose – You lose).

Družinski član se lahko na konflikt odzove tako, da se v konfliktu *prilagodi* in na ta način sprejme zahteve, želje in potrebe drugih družinskih članov, in to na škodo svojih (I lose – You win). To lahko pri osebi, ki se prilagaja, privede do frustracije in nezadovoljstva, ker se to kopiči. Po navadi tako nakopičeno nezadovoljstvo čez čas tako ali drugače izbruhne na površje.

Bojevanje oziroma premagovanje je zrcalna podoba prilagoditve, saj predstavlja situacijo, kjer družinski član v konfliktu z drugim razmišlja na način »dosegel bom svoje, ali pa nihče od naju ne bo imel nič« (I win – You lose).

Kompromis je relativno boljši od prejšnjih konceptov reševanja spora, ker vsak udeleženec v konfliktu doseže svoje, a nobeden ne dobi vsega, ker je bil okvir reševanja spora preozek (I win some – You win some).

Sodelovanje predstavlja idealen, najboljši način reševanja sporov, kjer udeleženca v

konfliktu poiščeta rešitev, ki je za oba sprejemljiva in se nobena od strani niti delno ne odreče svojim ciljem oz. interesom (I win – You win).

1.2.3 Konstruktivno razreševanje konflikta v družini

Iršič (2005: 16–28) poda naslednje smernice za konstruktivno razreševanje sporov, in sicer: *zavezništvo, upoštevanje različnosti, prevzemanje odgovornosti, ohranjanje komunikacije, stabilizacija interakcije, poročanje, razdelitev konflikta in odkrivanje disfunkcionalnih vzorcev*. V nadaljevanju povzemam tiste najpomembnejše.

1. Zavezništvo

Zavezništvo v konstruktivnem odnosu pomeni, da družinski člani kljub konfliktom ohranijo skrb za dobrobit drugega ter skušajo poraziti konflikt in ne drugega družinskega člana. Družina, ki se odloči za zavezništvo, kljub nesoglasjem ohranja dobre odnose in vzajemno naklonjenost.

2. Upoštevanje različnosti

Ljudje smo si različni in za konstruktivno razreševanje konfliktov je pomembno, da udeleženci v konfliktu dopuščajo možnost, da obstajajo med njimi razlike, tako v interesih, navadah, vedenju kot tudi pogledu na svet.

3. Prevzemanje odgovornosti

Kadar družinski član v konfliktu prevzame odgovornost za svoje vedenje, lahko konflikt izrabi za napredovanje in spoznavanje sebe in drugega ter poglobljanje odnosa. Predvsem je pomembno, da udeleženci v konfliktu odkrivajo težave in iščejo rešitve, ne pa dokazujejo krivdo drug drugemu.

4. Ohranjanje komunikacije

Pogost izid konflikta je prekinitev komunikacije, vendar je primerneje, če komunikacijo vzdržimo, saj tako odpremo pot do rešitve in s tem omogočimo, da se odnos poglobi. Če udeleženca v konfliktu komunikacijo prekineta in se ne pogovorita o srži problema, lahko sebe hitreje vidita kot žrtev, drugega pa kot storilca.

Komunikacijo je smiselno prekiniti, kadar se napetost tako močno kopiči, da bi lahko vodila do psihičnega ali fizičnega nasilja.

5. Stabilizacija interakcije

V konfliktnih situacijah nas velikokrat preplavijo močna čustva, ki temeljijo na naših preteklih izkušnjah. Pogosto se zgodi, da si konfliktno situacijo napačno interpretiramo ter v navalu čustev impulzivno odreagiramo. Zato je pomembno, da namesto hitrega in samodejnega odzivanja raje izberemo počasnejše odzivanje, ki nam omogoča realnejši in treznejši pogled na konflikt.

6. Razdelitev konflikta na manjše dele

Nemalokrat se zgodi, da se konflikt razširi na vsa področja odnosa, zato je pomembno, da partnerja, ki sta v konfliktu, ostaneta pri dotičnem problemu in ga poskušata razrešiti.

1.2.4 Družina kot konfliktna skupina

Družina je po naravi konfliktna skupina, saj se sooča z različnimi vlogami, identitetami, interesi, spoli in medgeneracijskimi razlikami znotraj same družine. Da bi družina lahko sprejela raznolikost družinskih članov, je potrebna vzgoja sposobnosti za konflikt, kar pomeni »pridobljeno, naučeno sposobnost posameznika, da zazna konflikt za motenimi interakcijami in komunikacijami, ga prepozna in se z njim sooči, da bi ga bodisi začel reševati bodisi zmoget živeti z njim« (Čačinovič Vogrinčič 1998: 228).

Konflikti lahko prinesejo družini številne koristi (Lamovec 1991: 61):

- pripomorejo, da družinski člani ozavešijo probleme v odnosu, ki jih je potrebno rešiti;
- spodbujajo spremembe;
- mobilizirajo energijo in povečujejo motivacijo za soočenje s problemi;
- razbijajo monotonost življenja, spodbujajo nove interese, pomenijo izziv in vnašajo dinamiko;
- pogosto pripomorejo k ustreznejši odločitvi;
- znižujejo napetost v vsakdanjih odnosih;
- v konfliktu posamezniki bolje spoznajo samega sebe;
- konflikti lahko odnos obogatijo in poglobijo.

Kompetentna družina ozavešča prisotnost konfliktov znotraj družine, tako da spodbuja pogovor o konfliktih in s tem pristane na spreminjanje – vsako spreminjanje pa nujno pomeni stres, ki ga je potrebno zdržati (Čačinovič Vogrinčič 1998: 228).

Avtorica Tomori (1994: 132) pravi, da je »stres nujen sestavni del življenja in nobeni družini ni prihranjen. Spremembe, ki jih prinaša, so pogoj za razvoj posameznih družinskih članov in družine kot sistema. To so zahteve po prilagajanju, na katerih temelji vsaka pot naprej in za katere se je treba prav tako pripraviti, zbrati in razporediti moči za njihovo obvladovanje, kot za druge, bolj izjemne in nepričakovane preizkušnje in obremenitve«.

Številne družine ne zmorejo soočanja s konflikti, zato jih potlačijo in ohranjajo navidezno varnost brez stresa. Take družine ne prepoznajo raznolikosti znotraj družine, kar pa je nujen pogoj, če želijo zagotoviti rast družinskih članov in družine kot sistema. Da bi posamezniki v družini bili pripravljeni tvegati konflikte, morajo biti v družini jasno postavljeni pogoji za njihovo reševanje, da ne ogrozijo posameznika ali skupine (Čačinovič Vogrinčič 1998: 234).

1.3 Razhajanje in razpad družine

Število razvez v zadnjih desetletjih neprestano narašča, za kar obstaja več vzrokov, in sicer rahljanje religioznih vezi, urbanizacija, vse bolj rastoča regionalna mobilnost, individualizacija posameznikov ter sprememba vloge ženske. Ženske postajajo ekonomsko neodvisne, samostojne, imajo socialno varnost, bolj so izobražene, hkrati pa se vedno bolj zavedajo svojih pravic. Vse več ločitev je tako prav zaradi gospodarskih vzrokov: manj kot sta zakonca v gospodarski in socialni eksistenci odvisna drug od drugega, hitreje začenjata razmišljati o razvezi, če s partnerstvom nista zadovoljna. Zakonska zveza sama po sebi ne sloni več na gospodarski zvezi, ki naj bi zagotavljala preživetje, temveč bolj na unikatnem ljubezenskem razmerju, kjer je ljubezen odločilen motiv pri izbiri partnerja. Posamezniki danes bolj kot kdajkoli prej od zveze pričakujejo zadovoljevanje emocionalnih, socialnih in seksualnih želja. Mit o romantični ljubezni, ki ga spodbujajo množični mediji, temelji na zaljubljenosti, ki obljublja nenehno srečo ter osebno izpopolnjenost. Množično propagiranje romantične ljubezni kot motiva za poroko pa prikriva, da lahko romantična ljubezen praviloma traja le določen čas in veliko partnerjev se tako po koncu medenih tednov sooči s krizo. Čim močnejše zakonski partnerji stremijo k idealu romantične ljubezni, tem pogostejše jim partnerstvo spodleti ravno zaradi konkurence nove romantične ljubezni, ki jim ponovno obljublja izpolnjenost, ki je v prejšnji zvezi ne občutijo več (Sieder 1998).

1.3.1 Pravna razveza zakonske zveze in urejanje razmerij med starši in otroki

Če starši ne živijo ali ne bodo več živeli skupaj, se morajo sporazumeti o vzgoji in varstvu otroka, o stikih in preživljanju skupnih otrok v skladu z otrokovimi koristmi. To velja za starše, ki so v postopku razveze, za starše, katerih življenjska skupnost je prenehala, vendar niso zahtevali razveze zakonske zveze, za starše, katerih zunajzakonska skupnost je razpadla, in za tiste starše, ki niso nikoli živeli skupaj (Šalinger 2009: 19).

Za razvezne postopke so v Sloveniji pristojna okrožna sodišča, ki zakonsko zvezo razvežejo na podlagi sporazuma zakoncev ali na podlagi tožbe za razvezo zakonske zveze.

Sodišče razveže zakonsko zvezo na podlagi sporazuma zakoncev, če sta se sporazumela o varstvu, vzgoji in preživljanju skupnih otrok ter o njihovih stikih s staršema. Predložiti morata tudi sporazum v obliki izvršljivega notarskega zapisa o delitvi skupnega premoženja, o tem, kdo od njiju ostane ali postane najemnik stanovanja, in o preživljanju zakonca, ki nima sredstev za življenje in brez svoje krivde ni zaposlen (Ur. l. RS, št. 69/2004 - UPB, v nadaljevanju ZZZDR)³.

Če se starši sami oz. ob pomoči mediatorja ali socialnega delavca ne morejo sporazumeti o varstvu in vzgoji otrok ter o stikih, lahko eden od njiju ali oba zahtevata, da o tem odloči sodišče. Predlogu oz. zahtevi za ureditev varstva in vzgoje otrok ter stikov mora biti priloženo dokazilo pristojnega centra za socialno delo, da sta se zakonca ob njegovi pomoči poskušala sporazumeti o vzgoji in varstvu otrok ter stikih z njimi⁴.

Preden sodišče razveže zakonsko zvezo, mora ugotoviti, če je poskrbljeno za varstvo, vzgojo in preživljanje skupnih otrok ter za stike v skladu s koristjo otrok in pridobiti o tem mnenje centra za socialno delo. Center za socialno delo mora ugotoviti določena dejstva o starših, o njihovih osebnostnih značilnostih, o odnosu do otrok, vzgojnih in moralnih kvalitetah, na drugi strani pa mora raziskati potrebe otrok, njihov odnos do vsakega od staršev, navezanost ter želje (Kraljić 2008: 146).

Pomembno je, da se zakonca svetovalnega razgovora na centru za socialno delo udeležita brez pooblaščenecv. Na svetovalnem razgovoru se strokovni delavec in zakonca seznanijo z razlogi in željami po razvezi, strokovni delavec pa ju seznani s posledicami, ki nastanejo z razvezo zakonske zveze zanju in ostale. Če strokovni delavec ugotovi, da zakonca ne želita več živeti skupaj, ju pouči o možnostih za rešitev problemov. Predvsem si je strokovni delavec dolžan prizadevati, da zakonca uredita medsebojna razmerja do skupnih otrok. Ob koncu svetovalnega razgovora center sestavi poročilo, ki ga pošlje sodišču. Če se zakonca ne udeležita razgovora oziroma se ga ne udeleži tisti izmed zakoncev, ki je vložil tožbo za razvezo, se šteje, da je predlog oziroma tožba za razvezo umaknjena.

³ 1. odstavek 64. člena ZZZDR.

⁴ 4. odstavek 105. člena in 4. odstavek 106. člena ZZZDR.

Svetovalni razgovor je tudi priložnost, ko strokovni delavec ob prepoznavanju stisk in težav poskuša vzpostaviti delovni odnos. Center za socialno delo si je dolžan namreč prizadevati, da doseže dogovor o trajanju, vrsti in načinu zagotavljanja ene od socialnovarstvenih storitev (osebna pomoč, pomoč družini za dom) (Košir 2009).

Center za socialno delo mora v posameznih obdobjih izvajati različne strokovne in upravne naloge. Te naloge se morajo med seboj prepletati in dopolnjevati v obliki enovitega, kompleksnega, izvirnega projekta pomoči. Te naloge so lahko predvsem različne socialnovarstvene storitve. V temelju gre za projekt sodelovanja, ki ga centri oblikujejo v procesih sporazumevanja, dogovarjanja, skupnega soustvarjanja rešitev z namenom, da bi udeleženi v problemu postali udeleženi pri rešitvi tega problema (Košir 2009).

Center za socialno delo ima samo svetovalno in strokovno funkcijo, medtem ko je odločanje v celoti v rokah sodišča tako v pravnem kot nepravdnem postopku. V nepravdnem postopku sodišče preizkusi, ali je sporazum, ki sta ga sklenila starša ob pomoči centra za socialno delo, v otrokovo korist in izda o tem sklep. Tega sklepa ne more izdati center. Prav tako sporazum o varstvu in vzgoji otrok, o stikih in preživnini, ki ga sklenejo starši pred centrom za socialno delo ali pa v mediacijskem postopku, ter ga kasneje ne predlagajo sodišču, nima pravnega učinka (Šalinger 2009: 19).

1.3.2 Transformacija družine skozi razvezo

Razveza je pogosto dolgotrajen in zelo izčrpajoč proces prekinjanja odnosa dveh partnerjev, v katerem vsi družinski člani doživljajo veliko stresa in se soočijo z izkušnjo razočaranja, bolečine in zmedenosti.

Model Margaret Robinson (Čačinovič Vogrinčič 2006: 81–85) opisuje trinajst stopenj transformacije skozi proces razveze. Za razumevanje procesa razveze v postopku družinske mediacije je pomembnih prvih šest faz modela, v vsaki fazi pa tečeta dva vzporedna procesa:

- čustveni proces tranzicije para;

- spremembe drugega reda, ki so družini potrebne, da bi se lahko njen optimalen razvoj nadaljeval.

Vsaka faza je zaznamovana s specifičnimi izzivi, s katerimi se morata (nekdanja) partnerja soočiti. Ločitev spremeni življenje posameznika – spremeni njegov življenjski ritem, razdelitev obveznosti do otrok, zaradi delitve premoženja in novih stroškov glede bivanja pa se spremeni finančna perspektiva. Otrokom je potrebno zagotoviti starševstvo v novi, fleksibilni obliki, ki pa od staršev in vseh udeležениh zahteva, da se naučijo živeti drugače.

Prva faza: Priznanje zloma zakona in partnerstva

V tej fazi partnerja uvidita, da je partnerstvo v krizi in sprejmeta odločitev, ali bosta partnerstvo nadaljevala (čustveni proces), hkrati pa mora vsak od partnerjev sprejeti svoj delež in delež drugega pri zlomu zakona (spremembe drugega reda).

Druga faza: Odločitev za ločitev ali razvezo

V tej fazi eden od partnerjev, včasih pa tudi oba, spoznata, da zveze zaradi napetosti ne moreta več nadaljevati (čustveni proces), zato sprejmeta dogovor za razvezo in se osredotočita na potrebe otroka (spremembe drugega reda).

Tretja faza: Priprava ali načrtovanje izida

V tretji fazi se trudita, da bi razdelila skupno odgovornost, ki jo nosita v sedanjosti, in jo bosta nosila tudi v prihodnje (čustveni proces), zato je pomembno, da sodelujeta pri pomembnejših dogovorih, kot so seznanitev otrok z razvezo, dogovor o stikih glede otrok in dogovor o preživnini (spremembe drugega reda). V tej fazi se partnerja najpogosteje odločita za pomoč strokovnih oseb, kot so odvetniki, mediatorji ali socialni delavci.

Četrta faza: Ločitev

V četrti fazi se navezanost na partnerja postopoma zmanjšuje, začenja se žalovanje zaradi izgube družine, prevzameta odgovornost za lastno življenje (čustveni proces), pri tem pa je najpomembneje, da rekonstruirata svoj odnos, ki ne temelji več na partnerstvu, temveč na odgovornem starševstvu (spremembe drugega reda).

Peta faza: Razveza, pravni postopek

V peti fazi se nekdanja partnerja odpovesta fantazijam o ponovni združitvi družine – razrešujeta boleča čustva, vloge v družini se formirajo na novo (čustveni proces), hkrati pa morata nekdanja partnerja sprejeti odločitve o razvezi na pravnem, finančnem, psihičnem in sostarševskem področju (spremembe drugega reda).

Šesta faza: Družina po razvezi

V šesti fazi se nekdanja partnerja trudita za kvalitetno ohranjanje stikov in razvijanje starševskega odnosa ter pripomoreta k opogumljanju otrokovih odnosov z drugim izmed staršev (čustveni proces). Nekdanja partnerja si morata priznati, da si lahko vsak izmed njiju ustvari novo družino (spremembe drugega reda).

1.3.3 Otrokovo doživljanje razveze staršev

»Kako je ločitev vplivala name? /.../ [O]samljenost in občutek krivde sta bila izrazitejša in ... upanje je ugasnilo« (Štadler et al. 2009: 22).

Konflikt med starši raste, ko si različno razlagajo otrokovo vedenje. Če želi mediator staršem pomagati razumeti, da imata lahko oba od njih prav in da so mogoče tudi druge razlage, mora vedeti, kako otroci skrivajo in izražajo čustva. Ko se starši medsebojno krivijo za odzive otroka, lahko mediator pove, da je to povsem normalno in da se to pogosto dogaja (Parkinson 2011: 144).

»V vsakem razvojnem obdobju prinaša razveza staršev za otroka izgubo, ki zamaje občutek varnosti tako otrokom kot staršem« (Pelc 2009: 39). Otroci velikokrat že v

zgodnjih fazah krhanja zakona zaznajo, da imajo starši težave v medsebojnih odnosih – opazijo nesoglasja med starši, prepire, nasilje in manipulacijo. Razpad partnerstva je za otroka pravi šok, ne glede na to, kako nesrečen je bil zakon. Običajno se starši, ki preživljajo razvezo, umaknejo vase, so prizadeti, žalostni, jezni in obupani in tako paleto neprijetnih doživetij, odzivov in čustvovanj otrok ponotranji.

Odrasli večkrat pozabljajo, da zaradi razvojnih značilnosti otroci in mladostniki dogodke dojemajo drugače kot odrasli, saj imajo manjšo sposobnost predvidevanja, osmišljanja in izogibanja situacijam. Odzivanje otroka je odvisno od narave in intenzitete dogodka, posredne in neposredne izpostavljenosti v procesu razveze, navezanosti otroka na starše in kakovosti odnosa, ki ga ima z vsakim od njiju. Na odzivanje otroka v procesu razveze in po njej vpliva tudi psihična odpornost, ki jo oblikujejo temperament, predhodne izkušnje, sposobnost obvladovanja stresnih dogodkov in podobno (Pelc 2009: 39).

Wallerstein in Kelly (1980, v Parkinson 2011: 132–135) sta v študiji raziskovala najpogostejše odzive otrok na razvezo staršev, značilne za določeno starostno obdobje otroka, ki jih opisujem v nadaljevanju.

Otroci v predšolskem obdobju, v starosti od dveh do petih let, ob razvezi staršev še ne morejo realno oceniti dogajanja, motivov in čustev svojih staršev, niti svoje lastne vloge v tem dogajanju. Otroci so lahko zmedeni in ne vedo, do kakšnih sprememb bo prišlo v njihovem življenju, saj starši pogosto ne vedo, kako naj razložijo dogajanje otrokom. Nekateri otroci se oklepajo upanja, da bosta oče in mama zopet skupaj, zato se tolažijo z lažnimi predstavami, drugi pa občutijo močno jezo, ki pogosto izvira iz občutkov izgube in zavrženosti. Napadalno vedenje do bratov, sester in šole je lahko izraz jeze, ki jo otrok občuti. Otroci pogosto za slabe odnose med starši krivijo sebe in so prepričani, da jih je eden od staršev zapustil zaradi njihove neubogljivosti. Strah pred temo, motnje hranjenja in močenje postelje so lahko izraz otrokove zaskrbljenosti.

Pri otrocih v zgodnjem osnovnošolskem obdobju, v starosti od pet do sedem let, prevladuje žalost in hrepenenje po odsotnem od staršev. Otroke spremljajo močni občutki zavrženosti, iz katerih lahko izvira strah, da bodo starši pozabili nanje. Tudi v

tem obdobju so pogosta občutja jeze, ki pa jih otroci največkrat usmerijo na tistega od staršev, ki ga krivijo za razpad zveze. Pojavijo se lahko občutki dvoma glede zvestobe – otrok je ujet med oba od staršev in ne ve, kako naj bo zvest obema.

Otroci v starosti od osem do dvanajst let se že bolje zavedajo vzrokov in posledic razveze, zato se pogosteje postavijo na stran enega od staršev. Tudi pri tej starosti otroci doživljajo celo paleto čustev – od izgube, zavrženosti, osamljenosti, sramu in jeze, kar se lahko izraža v težavah psihosomatskega izvora. Otroci pogosto ustvarjajo lastne sodbe – enega od staršev vidijo kot dobrega, drugega pa kot slabega, pri čemer pride do zavračanja »slabega roditelja«. Nezmožnost kontroliranja svojih občutkov po navadi vodi k zmanjšani samozavesti.

V mladostniškem obdobju, v starosti med trinajstim in osemnajstim letom, lahko stiske mladostnikov vodijo v prestopniško vedenje (kraja, droge). Nekateri se na dogajanje odzovejo z depresijo, se umaknejo in zavračajo pogovore o razvezi in svojih občutjih. Pogosto se pojavi občutek ljubosumja v primeru, da si eden od staršev ustvari novo partnersko zvezo. Pri mladostniku se lahko pojavi razdvojenost zaradi želje po stikih z drugim od staršev in hkrati želje po preživljanju časa z vrstniki. Nemalokrat mladostniki občutijo strah pred dolgotrajnimi razmerji in nezaupanje do drugih.

Pri mladih odraslih, od osemnajstega leta naprej, se lahko pojavi napačno predvidevanje, da jih razveza staršev ne prizadene tako močno, kot mlajše otroke. Vendar tudi mladi odrasli, ki še študirajo, potrebujejo dom, kamor se lahko vrnejo, pa tudi finančno podporo staršev. Poleg tega veliko mladih odraslih skrbi za starše, številni pa so lahko v njihove težave tudi čustveno vpleteni. Nekateri starši so zelo odvisni od starejših otrok, ki jim nudijo čustveno oporo in praktično pomoč, kar je lahko veliko čustveno breme. Občutljivi in čustveni otroci se takšnega bremena zelo težko osvobodijo in teže zaživijo svoje življenje.

1.3.4 Potrebe otrok med razvezo staršev

»Ko se vse podira in ni želene stabilnosti, je pomembno, da otroku nudimo oporo, ki mu bo

pomagala najti gotovost v negotovosti» (Pelc 2009: 45).

Dejstvo je, da so starši tisti, ki najlažje ublažijo trpljenje svojih otrok. Otroci staršem verjamejo in jim zaupajo, da so jih sposobni obvarovati pred vsemi težavami. »Ob prenehanju skupnega življenja otrok potrebuje ustrezno informacijo o dogajanju na njemu razumljiv način« (Pelc 2009: 47). Starši jim morajo z razlagami, ki so primerne za njihovo starost in razumevanje, pomagati razumeti dogajanje in jim zagotoviti, da jih bodo imeli še naprej radi in bodo skrbeli zanje (Parkinson 2011: 134).

Starši morajo otrokom zagotoviti, da nikakor niso odgovorni za razpad razmerja. To pojasnilo je za mnogo otroke iz družin v razvezi pomembno, kajti skoraj polovica vseh otrok ima občutek, da je na nek način kriva za ločitev. Potreben je pogum in moč, da se starši zavejo krivde za otrokovo trpljenje in jo tudi prenesejo. Nagrada za partnerja je njun otrok, ki sta ga osvobodila krivde, ki je bila plod njegove domišljije (Kuntzag 1997: 47).

Otroci potrebujejo starše, ki sprejemajo previdne odločitve, pri tem pa ne zlorablajo otrok za svojo čustveno oporo. Starši morajo najprej pomagati sebi, da bodo lahko pomagali svojemu otroku. Najti morajo sebi ustrezen način, da se soočijo z bolečimi čustvi. Otroci morajo vedeti, da se starši lahko spoprimejo s situacijo in se bodo znašli, tudi če ne živijo več skupaj (Štadler *et al.* 2009).

Tisti od staršev, pri katerem je otrok v vzgoji in varstvu, mora zagotoviti redne in zanesljive stike s tistim, ki zapusti dom. Stiki z obema od staršev so po razvezi za otroka koristni in potrebni, če ne predstavljajo tveganja ali grožnje. Otroci občutijo ločitev od najpomembnejših oseb tako dokončno kot smrt. Ker se približno polovici vseh otrok po ločitvi staršev v roku enega leta očetje ne javijo več, morajo matere in druge najbližje osebe posebej pozorno paziti na znake teh težkih skrbi in strahov, ki jih povzroča izguba (Kuntzag 1997: 56).

Starši morajo otroku omogočiti izražanje čustev in ga spodbujati, da izrazi svojo stisko, jezo, žalost in strahove. Otrokom je treba omogočiti, da čustveno dojemajo

(rekonstruirajo) konec, slovo in nov začetek in se tako preko procesa notranjih nasprotij pripravijo na resnično novo usmeritev (Kuntzag 1997: 62). Starši morajo upoštevati, da je otroku težko in pomembno je, da so z otrokom potrpežljivi, četudi ta izraža jezo ali razočaranje, ki je usmerjeno nanje (Štadler *et al.* 2009).

Če je mogoče, naj otroci ostanejo v poznanem okolju. Kljub temu da je ločitev pogosto neizogibna in celo dobrodošla, je večina otrok ravno tako kot na starše navezana na dom. Zapustitev doma in menjava šole jih še bolj zmedeta in povečata občutek izgube. Otrokom tudi pomaga, če v čim večji meri ohranijo dnevno rutino – tako v šoli kot doma (Parkinson 2011: 134).

Otrokom je potrebno zagotoviti ekonomsko stabilnost in se po možnosti izogniti nenavadnemu večjemu zmanjšanju življenjskega standarda (*ibid.*).

1.4 Družinska mediacija

Družinska mediacija je opredeljena kot sodelovalni proces reševanja konfliktov, v katerem ena ali več nepristranskih tretjih oseb (mediatorjev) dvema ali več strankam (mediantom) v sporu pomaga pri komunikaciji in doseganju obojestransko sprejemljivih rešitev (Parkinson 2011: 18).

Mediacija je neformalen postopek, vendar ima določeno strukturo, potekati mora po določenih fazah ob upoštevanju temeljnih načel, ki bodo predstavljene v nadaljevanju. Mediator v mediacijskem postopku ne sme biti ne na strani ene ne na strani druge stranke – je nevtralna oseba, ki s posebnimi mediacijskimi tehnikami in veščinami pomaga mediantom doseči mirno rešitev spora. Mediator tako ne sprejme nobene zavezujoče odločitve, saj je bistvo mediacijskega postopka, da stranke same nadzorujejo njegov izid in ohranijo avtonomijo. Bistvo samega procesa mediacije je sporazumna rešitev, ki jo sooblikujeta medianta in je usmerjena v prihodnost. Zelo pomembna značilnost postopka je njegova zaupnost, kjer vsi udeleženci na začetku mediacije pristanejo na to, da vse izmenjane informacije ostanejo znotraj samega procesa (Ristin *et al.* 2011: 15).

V Sloveniji ni zakona ali podzakonskega akta, ki bi podal definicijo družinske mediacije, zanj namreč velja kar splošna definicija mediacije iz prvega odstavka 3. člena Zakona o mediaciji v civilnih in gospodarskih zadevah (Ur. l. RS, št. 56/2008, v nadaljevanju ZMCGZ)⁵, ki navaja, da je mediacija *»postopek, v katerem stranke prostovoljno s pomočjo nevtralne tretje osebe (mediatorja) skušajo doseči mirno rešitev spora, ki izvira iz pogodbenih ali drugih pravnih razmerij ali je v zvezi z njimi, ne glede na to, ali se za ta postopek uporablja izraz mediacija, conciliacija, pomirjanje, posredovanje v sporih ali drug podoben izraz«*.

Metelko (2013a: 183) je v svoji doktorski nalogi na podlagi analize različnih interpretacij pojma družinske mediacije, ki jih ponujajo mediacijski centri in sodišča v Sloveniji, oblikovala definicijo, ki po njenem mnenju zaobjame celotno polje delovanja družinske mediacije:

»Družinska mediacija je oblika pomoči družini in način mirnega, konstruktivnega reševanja konfliktov in sporov, v katerem se urejajo razmerja med družinskimi člani. Gre za prostovoljen in izvensodni proces. Udeležencem pri vnovičnem vzpostavljanju medsebojnih odnosov pomaga nepristranski mediator, da si stranke lažje izmenjajo stališča, odkrijejo in strukturirajo sporne točke ter v skupnem razgovoru izdelajo opcije in alternative za doseg sporazumne in samoodgovorne rešitve, ki bo v zadovoljstvo vseh. Udeleženci pri tem aktivno sodelujejo pri transformaciji vsebine spora in konfliktne interakcije. Cilji so osebna transformacija, medsebojno priznavanje, krepitev moči, izboljšanje razumevanja in komunikacije ter uspešna rešitev konflikta oziroma spora. Mediacija predstavlja novo kulturo medčloveških odnosov.«

Družinska mediacija obravnava široko paleto sporov na družinskem področju (Metelko 2013c):

⁵ ZMCGZ je začel veljati 21. junija 2008, cilj zakona pa je olajšati dostop do alternativnega reševanja sodnih sporov in spodbuditi njihovo reševanje s spodbujanjem uporabe mediacije. Področje uporabe zajema spore iz civilnopravnih, gospodarskih, delovnih, družinskih in drugih pravnih razmerij. ZMCGZ med drugim tudi definira mediacijo, poudari načela mediacije in opredeli vlogo mediatorja (Ristin *et al.* 2011: 71–73).

- spore o vzgoji, varstvu in preživljanju otrok;
- spore glede izvrševanja pravice do osebnih stikov;
- spore glede preživnine;
- spore glede obsega in delitve skupnega premoženja;
- spore med zakonci in izvenzakonskimi partnerji;
- spore med starši in otroki oz. mladostniki (npr. kam bo šel otrok v srednjo šolo, ali bo mladoletnica obiskovala glasbeno šolo, do katere ure naj bo mladostnik čez vikend doma, kako bodo otroku pomagali, da bo izboljšal učni uspeh)
- medgeneracijski spore;
- spore povezane s posvojitvijo.

Korenjak Kramar in Kramar (2008: 29–30) navajata naslednje prednosti družinske mediacije:

- celostno obravnava in ureja konfliktne situacije;
- spodbuja in ohranja pozitivne družinske odnose ter vzpostavlja in izboljšuje pozitivno komunikacijo v družini;
- je uspešen način reševanja in upravljanja konfliktov znotraj ožje in širše družine;
- v primeru razpada partnerstva v ospredje postavlja potrebe in interese otrok;
- spodbuja kvalitetno in odgovorno starševstvo;
- je hiter, učinkovit, cenovno nizek ter trajen način reševanja konfliktov v družini v primerjavi z drugimi postopki reševanja sporov;
- omogoča sobivanje;
- izboljšuje in vzpostavlja medsebojno komunikacijo;
- spodbuja sodelovanje in kreativnost ter vzpostavlja in ohranja zaupanje;
- predstavlja sporazumno rešitev.

1.4.1 Družinska mediacija v Sloveniji

V Sloveniji je mediacija prisotna že poldrugo desetletje, sprva so jo začeli izvajati v nekaterih nevladnih pa tudi vladnih organizacijah, predvsem centrih za socialno delo. Kasneje se je začela razvijati še sodišču pridružena mediacija (Metelko 2013a: 7).

Januarja leta 2001 je Okrožno sodišče v Ljubljani kot odgovor na velike sodne zaostanke začelo izvajati pilotski projekt alternativnega reševanja sporov, vendar takrat še brez zakonske ureditve. Poleg programa mediacije v pravnih zadevah, ki je bil uveden leta 2001, se je začel izvajati še program družinskih mediacij (2002) in program gospodarskih mediacij (2003) (Ristin *et al.* 2011: 209).

Pilotski projekt je od poskusnega prerastel k stalnemu – bistveno prelomnico je pri uvajanju sodišču pridruženih mediacij⁶ pomenil Zakon o alternativnem reševanju sodnih sporov (Ur. l. RS, št. 97/2009, v nadaljevanju ZARSS)⁷, ki od leta 2009 sodišča zavezuje, da morajo strankam omogočiti uporabo alternativnega reševanja sporov.

Iz statističnih podatkov Okrožnega sodišča v Ljubljani izhaja, da z mediacijo v družinskih sporih v povprečju soglašata obe strani v 30 odstotkih zadev, v katerih je sodišče ponudilo možnost rešitve spora z mediacijo. V zadevah, v katerih sta obe stranki soglašali z mediacijo, pa se ta uspešno konča v povprečju v 70 odstotkih zadev, kar nakazuje na to, da so mediacijski postopki v tovrstnih sporih zelo uspešni (Ristin *et al.* 2011: 234).

Sodišču pridružena družinska mediacija se danes izvaja na enajstih okrožnih sodiščih po Sloveniji in ureja družinsko-pravne spore med zakoncema in zunajzakonskima partnerjema. K razširjenosti in poznavanju družinske mediacije je v Sloveniji zagotovo pripomoglo njeno izvajanje kot sodiščem pridružen postopek, in prav njena brezplačnost ima močan promocijski učinek. Zaradi promoviranja zlasti sodišču pridružene družinske mediacije je v Sloveniji nastalo precej razširjeno mnenje, da je

⁶ Cilji sodišču pridružene mediacije so predvsem hitro in učinkovito reševanje sodnih sporov, zmanjšanje števila sporov in sprememba kulture reševanja sporov. Pri načinu dela za sodišču pridružene mediacije velja, da se v njih rešujejo spori, ki so že močno pravno definirani (vložena je tožba in odgovor na tožbo, vključili so se že odvetniki). Tudi rešitev kot rezultat uspešne mediacije mora biti pravna (Ristin *et al.* 2011: 207).

⁷ ZARSS je začel veljati 15. 12. 2009, predpostavka za njegovo uporabo pa je, da so bili glede spornega razmerja že vloženi tožba, predlog ali pritožba. ZARSS se uporablja v gospodarskih, delovnih in družinskih sporih, in sicer lahko izvajanje alternativnega reševanja sporov sodišče zagotovi v obliki pridruženega ali pa s sodiščem povezanega programa (Ristin *et al.* 2011: 74).

mediacija povezana s sodiščem oz. da mediacijo izvajajo le pravniki, kar omejuje njen razvoj in uporabo v sporih, ki niso zaostreni do te mere, da bi se sprožil postopek na sodišču (<http://www.mediation-eirene.eu/mediation-in-europe/slovenia/?lang=SL>).

S tem se zmanjšuje tudi možnost preventivne funkcije mediacije oz. uporabe mediacije za razvijanje konstruktivnejše kulture soočanja s konflikti (*ibid.*). Ozaveščanje o mediaciji deloma rešuje vpeljava vrstniške mediacije na šole, kjer se apelira na mlajše generacije, njen cilj pa je približati konstruktivno reševanje sporov mladim.

Kljub temu so v zadnjem času v Sloveniji na področju družinske mediacije vedno bolj aktivne nevladne organizacije⁸, ki niso v nobeni zvezi s sodnimi postopki. Mediacijski centri poleg različnih vrst mediacij izvajajo tudi usposabljanja za mediatorje. K prepoznavanju in dostopnosti mediacije precej prispeva tudi država s sofinanciranjem programov (družinske) mediacije⁹.

Izvensodna družinska mediacija poleg sporov o vzgoji, varstvu in preživetju otrok, sporov glede izvrševanja pravice do osebnih stikov ter sporov glede obsega in delitve skupnega premoženja, obravnava tudi spore med starši in otroki oz. mladostniki in raznorazne spore med zakonci, ki niso formalno poročeni (Metelko 2013c: 2).

V Sloveniji se kultura reševanja sporov sicer razvija, vendar še vedno ni dosegla zadovoljivega nivoja zaupanja ljudi vanjo. Da bi se njena uporaba čimbolj razširila v praksi, jo je potrebno ljudem približati, jih ozaveščati in promovirati primere dobre prakse iz tujine (<http://www.mediation-eirene.eu/mediation-in-europe/slovenia/?lang=SL>).

⁸ Takšne organizacije združujeta predvsem Društvo mediatorjev Slovenije, ustanovljeno v letu 2006 in Združenje MEDIOS, ki od leta 2008 združuje organizacije, ki delujejo na področju mediacije (<http://www.mediation-eirene.eu/mediation-in-europe/slovenia/?lang=SL>).

⁹ Kot primer lahko navedem Mediacijsko središče Kranj, kjer Mestna občina Kranj za svoje občane že več let zapored financira izvajanje mediacij v vseh vrstah sporov (http://www.kranj.si/KRANJ_SI,kranj_moje_mesto,sociala,mediacijsko_sredisce.htm). Tudi Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve na podlagi javnih razpisov vsako leto sofinancira programe družinskih mediacij, v letu 2012/2013 je na primer sofinancirala Zavod Izris, ki izvaja brezplačne družinske mediacije (http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/druzina/programi_v_podporo_druzini).

1.5 Izvensodna družinska mediacija v postopku razveze

V Sloveniji je izvajanje družinske mediacije najpogostejše na področju reševanja tistih sporov, ki jih za seboj prinese razveza partnerske zveze.

Partnerja na ločitveno mediacijo večinoma pripelje želja, da bi na miren način sklenila dogovore glede pomembnih vprašanj, ki jih s seboj prinaša ločitev. Raziskovalci z Univerze v Newcastlu (Walker, McCarthy in Timms 1994, v Parkinson 2011: 71–72) so navedli razloge, ki partnerje spodbudijo, da se odločijo za mediacijo:

- potreba po razrešitvi zadev, ki jih niso mogli razrešiti sami;
- želja po skupnem iskanju dogovora namesto ločenega obiska odvetnikov;
- želja po najboljši rešitvi za otroke;
- želja po prijateljski razvezi in dobrih medsebojnih odnosih v prihodnosti;
- potreba po nepristranski osebi, ki bo pomagala pri dogovarjanju o specifičnih zadevah;
- želja po izognitvi pravnim stroškom;
- želja po izvensodni obravnavi;
- želja po posredovanju osebe, ki je nepristranska, brez predsodkov in ustrezno usposobljena;
- želja po praktični čustveni pomoči;
- želja po spravi.

Družinska mediacija se lahko izvaja pred razvezo zakonske zveze, med njo in po njej (Metelko 2013c):

1. Mediacija pred vložitvijo sporazuma za razvezo zakonske zveze: partnerja, ki se nameravata razvezati, se lahko udeležita ločitvene mediacije pred vložitvijo sporazuma za razvezo zakonske zveze ter se tako dogovorita o vseh spornih zadevah: spori o vzgoji, varstvu in preživljanju otrok; spori glede izvrševanja pravice do osebnih stikov; spori glede obsega in delitve skupnega premoženja;
2. Mediacija po vloženi tožbi na razvezo zakonske zveze: partnerja, ki se ločujeta in sta že vložila tožbo na razvezo zakonske zveze, se lahko med trajanjem postopka

udeležita mediacije, kjer se lahko dogovorita o spornih zadevah in prideta z dogovorom pred sodnika, ki njun sporazum zapiše v sodbo;

3. Poločitvena mediacija: bivša zakonca, ki sta že razvezana, se lahko udeležita mediacije za razrešitev še nerazrešenih spornih vprašanj po opravljenem razveznem postopku pred sodiščem. Razrešita lahko spore glede obsega in delitve skupnega premoženja; spore glede konkretnega izvrševanja pravice do osebnih stikov; na novo pa se lahko dogovorita tudi glede vzgoje, izobraževanja in šolanja skupnih otrok.

V mediacijskem postopku je eno temeljnih vprašanj ureditev odnosa in stikov z otroki. Osnovni cilj mediacije je, da se partnerja ob pomoči mediatorja zavesta svoje starševske vloge. Za uspešno mediacijo je nujno, da odkrito spregovorita o svojih željah, možnostih, potrebah ter o potrebah in željah njunih otrok.

1. Dogovarjanje o vzgoji in varstvu otrok

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih v 105. členu določa, da se morata oba od staršev, ki več ne živita ali ne bosta več živela skupaj, sporazumeti o varstvu in vzgoji skupnih otrok v skladu s koristmi otrok.

Starši se na mediaciji glede varstva in vzgoje skupnih otrok lahko sporazumejo o naslednjih možnostih (Metelko 2013c):

- da so vsi otroci v varstvu in vzgoji pri enem od njiju: kadar je otrok zaupan enemu od staršev v varstvo in vzgojo, takrat je on tisti, ki odloča o vprašanjih, povezanih z vsakodnevnim življenjem, drugi od staršev pa ima pravico soodločati pri vprašanjih, ki bistveno vplivajo na otrokov razvoj (Ristin *et al.* 2011: 239);
- da so otroci pri enem, drugi pa pri drugem od njiju;
- skupno starševstvo.

Skupno starševstvo je ena od možnosti, ki jih lahko mediator predlaga staršem. Skupno starševstvo pomeni, da bivša partnerja nadaljujeta konstruktivno starševstvo tudi po ločitvi. Oba hkrati prevzameta vse pravice in dolžnosti do svojih otrok, otroci se zaupajo v vzgojo in varstvo obema. O pomembnejših stvareh, pa tudi tistih vsakodnevnih, se

odločata in dogovarjata skupaj – obveznosti starševstva lahko sproti prilagajata glede na potrebe in zmožnosti družinskih članov v določenem obdobju. Na mediaciji s pomočjo mediatorja najdeta tako obliko skupnega starševstva, ki jima najbolj ustreza. Pomembno je, da znata razmejiti starševski in partnerski odnos in znata brez očitkov skupaj načrtovati vzgojo in varstvo otrok.

Za uspešno skupno starševstvo, kjer bosta oba od staršev kar najbolj delovala v korist otrok, je potrebno, da (Parkinson 2011: 137):

- je komunikacija med njima konstruktivna in jasno opredelita svoje odgovornosti do otroka;
- sta prilagodljiva;
- čas potovanja otroka od doma enega od staršev do drugega ni predolg in tudi ne utrujajoč;
- sta oba od staršev sposobna konstruktivnih dogovorov glede praktičnih zadev: če ima otrok svoje stvari v obeh domovih, mu je prihranjeno neprestano prenašanje stvari iz enega doma v drugega;
- upoštevata otrokove dejavnosti;
- znata prisluhniti otroku in tako zaznati, kdaj je treba prilagoditi dogovore.

2. Dogovarjanje o stikih

Pomembno je, da se spornega vprašanja glede izvrševanja pravice do osebnih stikov ne lotimo zgolj tehnično, ampak tudi vsebinsko ter se v mediaciji posvetimo vsem detajlom, ki so pomembni za vsakega od staršev posebej, prav tako pa tudi za otroke.

Mediator tako skupaj s starši in/ali otroci naredi načrt, ki lahko zajema naslednje vidike otrokovega življenja (Metelko 2013c; Parkinson 2011: 138):

- morebitno začasno/stalno bivališče otrok;
- starševski pogovori in dogovori (redni, izredni);
- redni osebni stiki med otroki in drugim od staršev (kdaj, ura prihoda in odhoda, kdo pripelje in odpelje, kdo plača stroške prevoza, izredne obveznosti enega ali

- drugega od staršev, preživljanje počitnic);
- preživljanje počitnic (jesenske počitnice, božično-novoletne počitnice, zimske počitnice, prvomajske počitnice, poletne počitnice);
- preživljanje praznikov in praznovanj (božič, novo leto, velika noč, rojstni dnevi otrok, rojstni dnevi staršev);
- prejemanje otroškega dodatka;
- zdravstvena oskrba (dogovor o zdravniških in zobozdravstvenih pregledih, oskrbi med boleznijo);
- verska vzgoja;
- komunikacija (posredovanje informacij glede otrok, po potrebi sprememba dogovorov);
- vzgoja otrok;
- disciplina otrok (pravila in omejitve, spoštovanje pravil obeh od staršev);
- odgovornost za varnost in razvoj otroka (spolna vzgoja, vzgoja o drogah);
- šolanje in izobraževanje otrok (izbira šole in šolskih predmetov, domača naloga, sestanki in dogodki v šoli);
- šolske in prostčasne dejavnosti otrok;
- obdarovanje otrok;
- stroški medicinskih storitev.

Kateri vidiki otrokovega življenja bodo zajeti v načrt, je odvisno od vsake družine posebej, mediatorjeva naloga pa je, da te točke osvetli v primeru, da starši sami na njih niso pozorni.

Pri sporazumu o otrokovih stikih mora mediator s starši preveriti, ali je dogovor o stikih dejansko izvedljiv, saj mora upoštevati tako šolske in zunajšolske obveznosti otrok kot tudi delavne obveznosti staršev (Ristin *et al.* 2011: 239).

3. Dogovarjanje o preživnini

Preživnino starši dogovorno določijo glede na potrebe otroka ter materialne in

pridobitne zmožnosti zavezanca – enega od staršev. V mediaciji nam je v pomoč pri določitvi preživnine oblikovanje seznama otrokovih potreb in proračuna, ki ga sestavi vsak od staršev in je sestavljen iz vseh prihodkov in odhodkov staršev ter potreb otrok. Mediator mora vedeti, da se po zakonu nobeden od staršev v imenu otroka ne more odpovedati preživljanju (Metelko 2013c).

Višina preživnine more biti taka, da je sposobna zagotoviti otrokovo korist. To pomeni, da mora biti primerna za uspešen celostni razvoj otroka. Tako ni dovolj, da zajema le stroške najosnovnejših sredstev za otrokovo preživetje, temveč mora poleg telesnega razvoja zagotavljati tudi uspešen duševni razvoj.

Pri ocenjevanju preživninskih potreb otroka ni mogoče postaviti objektivnih meril, saj vedno izhajamo iz vsakega posameznega primera, naloga mediatorja pa je, da skupaj s starši preveri naslednje otrokove potrebe: prehrana, šolnina, obleke in obutev, prevozni stroški, mobilni telefon, kulturne dejavnosti, glasbene dejavnosti, športne dejavnosti, žepnina, dopusti in potovanja ter posebni zdravstveni izdatki (Metelko 2013c).

1.5.1 Faze mediacije

Proces ločitvene mediacije lahko razčlenimo v štiri faze: začetna faza, raziskovalna faza, razreševanje konflikta in zaključna faza. Vsaka od njih ima svoje značilnosti in pravila (Metelko 2013c).

1. faza: Vstop v mediacijo in sklenitev mediacijske pogodbe

V prvi fazi mediacijskega postopka vzpostavijo medianta in mediator prvi stik, ki naj bi privedel do sklenitve delovne zaveze med njimi. Mediator začne z otvoritvenimi izjavami (»Kako ste?«, »Vam lahko ponudim čaj/kavo?«), ki določijo ton celotnega procesa mediacije. Sledi dobrodošlica, kjer mediator pozdravi vsakega udeleženca posebej, pove, da je spodbudno, da sta se odločila za mediacijo ter da kljub dejstvu, da je mediacija trdo delo, večina ljudi v mediaciji reši svoj spor.

Mediator se nato predstavi in razloži svojo vlogo v mediaciji, pa tudi vlogo mediantov, udeleženci pa s tem dobijo občutek o mediatorju ter izvedo, kako poteka proces mediacije. V nadaljevanju mediator razloži namen mediacije. Pomembno je, da udeleženci opredelijo časovno trajanje mediacije in logistiko glede stroškov. Mediator poudari načela zaupnosti in prostovoljnosti: zaveza zaupnosti je pomembna za vse udeležence, mediator pa preveri prostovoljni pristop udeležencev. Da bi medianti dobili lažjo predstavo o mediaciji, mediator na kratko razloži faze mediacije ter pove o možnosti ločenih srečanj. Na koncu začetne faze mediator pri mediantih preveri, če imajo še željo po sodelovanju, in če se strinjajo, sledi druga, raziskovalna faza mediacije (*ibid.*).

2. faza: Raziskovalna faza – ugotavljanje spornih razmerij

V raziskovalni fazi je v ospredju zgodba enega in drugega medianta. Mediator na začetku razloži pomen poslušanja in govorjenja ter vpraša, kdo bi želel začeti, ali pa prvega izbere sam. Mediatorjeva naloga je, da ščiti čas vsakega govornika ter s povzemanjem uradno zaključuje izjave vseh sogovorcev. Mediator skupaj z medianti odkriva sporne točke – medianti opredelijo in definirajo probleme. Mediator s posebnimi tehnikami vprašanj ugotavlja dejstva in zbira informacije, ki se pomembne za razjasnitev problema. Obenem mora biti mediator pozoren na čustva in dati mediantom dovolj prostora, da jih varno izrazijo. Ko vsak od mediantov pove svojo zgodbo, mediator začne spodbujati mediante, da se premaknejo s stališč na interese – s čimer odkrivajo, kaj je za posameznika res pomembno. Naslednja faza pogajanja se lahko začne šele, ko so izmenjane vse informacije, so sporočeni vsi interesi in želje ter so vsi v problemu pripravljeni sprejeti drug drugega kot partnerja v pogajanju (*ibid.*).

3. faza: Razreševanje konflikta – pogajanja

V tretji fazi mediator preveri seznam spornih točk, nato pa sledi pomemben del 3. faze – odkrivanje resničnih interesov strank, ki se lahko razkrijejo šele, ko stranke ubesedijo svoje strahove, želje in potrebe. Ko vsaka izmed strank izlušči svoje interese, se lahko začnejo pogajanja – pogajalec mora vedeti, kaj se od njega pričakuje, kaj želi doseči,

udeleženci pa skupaj določijo tudi vsebino pogajanj. Nato sledi brainstorming, kjer vsaka od strank niza možne rešitve, sledi izbira najboljše opcije, ki predstavlja optimalno rešitev za vse vpletene (*ibid.*).

4. faza: Zaključna faza – sporazum

V zaključni fazi sledi pisanje sporazuma – mediator mora skupaj z medianti preveriti vsako točko sporazuma in se prepričati, ali je izvedljiva, pravilno napisana in sprejemljiva. Končno različico mediator prebere naglas, sporazum pa podpišejo vsi navzoči, vsaka stranka pa prejme svojo kopijo. Pomembno je, da mediator na koncu mediacije mediante pohvali za uspešno delo in dobro sklenjen sporazum.

Od narave spora in volje mediantov je odvisno, ali bo dogovor v mediaciji zapisan ali usten. Sporazum, ki ga medianti dosežejo, predložijo za poravnavo na sodišču ali pa ga notarsko overijo, s čimer dobi sporazumni dogovor izvršljivo funkcijo. Izvršljivost doseženega sporazuma tako še dodatno utrjuje vrednost in moč dogovora (Pel 2010: 150–151).

1.5.2 Načela mediacije

Mediacija ima svoja načela, katerih namen je vzpostavitev identitete mediacije, ohranjanje njene integritete in varovanje tistih, ki so v njej udeleženi.

Lisa Parkinson (2011: 23–28) navaja naslednja načela družinske mediacije:

1. Prostovoljna udeležba

Na uvodnem srečanju mediator razloži, da je družinska mediacija prostovoljen proces in se morajo vsi, ki se vanj vključijo, za to odločiti prostovoljno, brez strahu in prisile. Vsi udeleženci, vključno z mediatorjem, lahko v kateri koli fazi mediacije izstopijo, če čutijo, da napredek ni več mogoč. Nihče od udeležencev ni dolžan navajati razloga odstopa iz mediacije.

2. Nepristranskost mediatorja

Mediator mora biti v procesu mediacije nepristranski, kar pomeni, da vsem udeležencem posveča enako pozornost in proces mediacije vodi uravnoteženo in pravično. Mediator ni na strani nobene od vpletenih strani in nima nobenega interesa glede izida mediacijskega procesa. Zelo pomembno je, da zna upravljati z neravnovesjem moči in tako zagotovi enakost moči med strankami. Veliko mediatorjev trdi, da so lahko nepristranski, vendar ne morejo biti nevtralni, saj v mediacijski proces nujno vnašajo svojo osebnost, pa tudi osebne in strokovne vrednote.

3. Mediatorjevo razkritje nasprotij interesov

Mediator ne sme sprejeti mediacije, če ima predhodno vedenje in/ali strokovno oz. družbeno razmerje z eno od strank ali obema, ker to ni združljivo z nepristranskostjo mediatorja in lahko vpliva na njegovo vodenje mediacijskega procesa. Tako na primer odvetnik, ki je eno od strank zastopal v prejšnjem postopku razveze, vloge mediatorja ne sme sprejeti, saj bi to lahko pomembno vplivalo na potek mediacije.

4. Krepitev moči udeležencev za sprejemanje samostojnih in zavestnih odločitev

Krepitev moči je eno temeljnih načel mediacije, saj mediante spodbuja k sprejemanju zavestnih, samostojnih in preiščlenih odločitev. Mediator udeležencem v procesu zbiranja in izmenjave podatkov nudi pomoč in informacije ter jim tako pomaga poiskati nove možnosti. Informacije, ki jih posreduje, morajo biti preverljive in posredovane uravnoteženo. Poleg tega mediatorji udeležence spodbujajo k posredovanju vseh podatkov in dokumentov, da obe strani prejmeta relevantne podatke, ki so potrebni za pravično poravnavo. Mediatorji lahko celo posvarijo pred prezgodnjim sprejetjem sporazuma, če vidijo, da bi dogovor škodil eni izmed strank. Mediator tako pomaga mediantom, da so popolnoma seznanjeni s pogoji in posledicami sporazuma, sklenjenega v mediaciji.

5. Spoštovanje posameznikov in kulturne raznolikosti

Mediatorji morajo zagotoviti spoštljivo in enakovredno obravnavo udeležencev vseh ras in kultur – mediacija mora biti na voljo vsem parom, poročenim, neporočenim, na vseh stopnjah razveze, homoseksualnim parom, pa tudi ljudem s posebnimi potrebami.

6. Osebna varnost – zaščita pred tveganji

Mediator mora v mediacijskem procesu zagotoviti varen prostor, kjer med udeleženci ne sme biti prisotnega strahu, nasilja (fizičnega in psihičnega) ali ustrahovanja. Če pri udeležencih zazna strah ali tveganje za nasilje, mora mediator dobro razmisliti, ali je mediacijo smiselno izvesti, in če jo je, v kakšnih okoliščinah in pod katerimi pogoji. Če mediator med mediacijo ugotovi, da neravnovesja moči ni mogoče več nadzirati, mora mediantom razložiti, da bo moral mediacijo končati, če se ne bodo držali dogovorjenih osnovnih pravil.

7. Zaupnost

Mediatorji se zavežejo, da ne bodo razkrili podatkov nobeni osebi ali organu brez predhodnega pisnega soglasja vseh udeležencev, razen ko jih zakon ali kodeks zavezuje k razkritju. Mediator mora udeležencem že na prvi mediaciji ustno in pisno razložiti, da je zaupnost mediacije brezpogojna.

Če je otrok ali druga oseba izpostavljena tveganju ali nasilju, je mediatorjeva naloga, da zaupnost prekine, obvesti ustrezno ustanovo in izvede vse potrebne ukrepe za zaščito otroka ali druge osebe, za katero ve ali verjame, da je ogrožena.

8. Osredotočenost na prihodnost in ne na preteklost

Medtem ko se sodni postopek osredotoča na preteklost in zamere iz preteklosti, se mediacija na sedanost in prihodnost. V mediaciji o preteklosti govorimo le, kadar imata partnerja v začetni fazi mediacije potrebo po tem, da se izpovesta. Mediator mora paziti,

da izpovedovanje in izraz čustev ne preraste v obtoževanje in iskanje krivca.

9. Poudarek na skupnih interesih in ne na pravicah posameznika

Pomembna naloga mediatorja je, da mediantom pomaga prepoznati skupne skrbi in interese, s tem pa prispeva k večji pripravljenosti za sodelovanje med partnerjema in vodi k obojestranskim koristnim in zadovoljivim rešitvam.

10. Usposobljenost mediatorja

Mediatorji medirajo v primerih, za katere so pristojni. Upoštevati morajo kompleksnost posameznih problemov in se prepričati, ali so kot mediatorji zanje ustrezno usposobljeni. Če mediator ni ustrezno usposobljen za obravnavo določenega problema, mora mediacijo prepustiti drugemu mediatorju. Mediacija kljub svoji neformalnosti zahteva spoštovanje temeljnih pravil in glavno vodilo mediatorja naj bo, da je odkrit do strank ter da ima temeljna načela mediacije vedno pred očmi.

11. Načelo največje koristi otroka

Mediator mora v ločitveni mediaciji upoštevati načelo največje koristi otroka, kar določa tudi 3. člen Konvencije o otrokovih pravicah¹⁰ (Ur. l. SFRJ-MP, št. 15/1990, Ur. l. RS-MP, št. 9/1992, v nadaljevanju KOP) in se kaže kot osrednje načelo konvencije:

»Pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki, bodisi da jih vodijo državne bodisi zasebne ustanove za socialno varstvo, sodišča, upravni organi ali zakonodajna telesa, naj bodo otrokove koristi glavno vodilo.«

Tudi Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerij je glede zagotavljanja otrokove koristi naravnani v smer Konvencije o otrokovih pravicah. Upošteva konvencijsko načelo o koristi otroka je v 5. a čl. Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih izrecno določeno, da morajo za otrokovo korist skrbeti starši, druge osebe, od katerih je

¹⁰ KOP je pravno zavezujoč mednarodni dokument, ki na enem mestu vključuje celotni razpon človekovih pravic. KOP je do danes ratificiralo skoraj vseh 193 držav Organizacije Združenih narodov, za Slovenijo pa je KOP stopila v veljavo s 25. junijem 1991

otrok odvisen, državni organi in nosilci javnih pooblastil v vseh dejavnostih in postopkih v zvezi z otrokom (Kirin Zakrajšek 2006: 90).

Konvencija o otrokovih pravicah sicer ni konkretno določila vsebine termina »otrokova korist«, čemur je sledil tudi ZZZDR. Kraljić (2008: 145) razlaga, da je vsebino termina »otrokova korist« nemogoče opredeliti, saj je vsak otrok individuum, ki ima splošne in tudi individualne potrebe, ki se lahko razlikujejo glede na spol otroka, njegovo starost, kraj, kjer biva, pripadnost manjšini, itd.

Nekatere države pa so natančneje opredelile nekaj smernic, ki naj bi jih bilo potrebno upoštevati pri odločanju o vzgoji in varstvu otrok ob razpadu družine, in sicer:

- otroci se ne zavedajo naravnih, bioloških vezi, ampak se navežejo na osebo, ki zanje skrbi, zato je to pomembno vzeti v ozir, ko se odloča, kateri osebi zaupati otroka;
- tisti od staršev, ki bo prevzel vzgojo in varstvo otroka, drugemu od staršev ne sme onemogočati stikov z otrokom;
- kadar so otroci zelo navezani drug na drugega, je za njih izredno boleče, če se morajo poleg staršev ločiti še od bratov in sester;
- potrebno je upoštevati tudi otrokov značaj, osebnost in potrebe in preveriti, ali je oseba, ki bo prevzela skrb zanj, sposobna in voljna otroku zagotoviti primerno vzgojo in varstvo;
- za otroka je najbolje, da se njegovo življenjsko okolje čim manj spreminja (Ristin *et al.* 2011: 236).

Če želijo starši skleniti dogovor, ki objektivno nasprotuje koristi otroka, je mediator dolžan na to opozoriti, prav tako pa mora opozoriti, da bo dogovor s stališča koristi otroka preveril tudi sodnik, in bo, če bo ocenil, da ta koristim otroka nasprotuje, sklenitev sodne poravnave zavrnil.

Mediator ima prav tako pravico, da odkloni sodelovanje v mediaciji, če oceni, da dogovor

staršev nasprotuje otrokovim koristim (Ristin *et al.* 2011: 236).

1.5.3 Vloga mediatorja

Mediator s svojo vlogo zelo pomembno pripomore k uspešnemu poteku mediacije. V mediacijskem postopku je v ospredju aktivnost mediantov, vendar je moderator procesa vendarle mediator, ki s posebnimi mediacijskimi tehnikami skrbi za odprt prostor za razgovor. Mediator mora vsakemu udeležencu zagotoviti, da pove svoje del zgodbe, svoje želje in potrebe, hkrati pa mora doseči, da jih sliši tudi nasprotna stran in da razume, da je to globoka potreba vsakega (Ristin *et al.* 2011: 197).

V mediaciji kontrolirajo proces mediacije in tudi njen končni izid stranke, mediator pa mora prepoznati njihove resnične interese, ki so skriti za stališči, ki se manifestirajo navzven. Pomembno je, da skupaj s strankami sooblikuje rešitev, ki bo te interese zadovoljila.

Mediator zagotavlja uspešen proces mediacije tako, da usmerja komunikacijo, preoblikuje izjave v pozitivne in produktivne ter je pozoren na čustva mediantov v mediaciji (Ristin *et al.* 2011: 199).

Optimizem, sprejemanje, zavedanje, potrpežljivost, kreativnost, spoštljivost, samozavest, fleksibilnost, pa tudi smisel za humor in poznavanje samega sebe so lastnosti, ki naj bi jih imel dober mediator (Ristin *et al.* 2011: 200).

Mediatorjeve osebnostne lastnosti vplivajo na njegov pogled na konflikt, dober mediator pa mora znati postavljati meje strankam, zato je pomembno, da se zaveda tudi svojih lastnih meja. Mediator mora sprejeti, da če je še tako usposobljen in izkušen, ne more spremeniti konfliktnih odnosov drugih, ne da bi ti aktivno sodelovali (Ristin *et al.* 2011: 199).

Mediator ima ves čas vlogo moderatorja pogajanj, ki potekajo med obema stranema. Pri tem uporablja tudi možnost ločenih srečanj z vsako od strank, na katerih lahko

udeleženci mediacije odkrito predstavijo svoj interesni položaj brez strahu, da bi nasprotna stran to izrabila (Ristin *et al.* 2011: 201).

Mediator mora v ločitveni mediaciji posebno skrb nameniti vzpostavljanju konstruktivne komunikacije med partnerjema, saj bosta tudi po mediaciji ostala povezana preko otrok. Partnerja, ki prideta na mediacijo, sta ponavadi v zelo močnem medosebnem konfliktu, zato drug do drugega gojita intenzivna čustva, vse od jeze, zamere, občutka izdaje in prizadetosti. Čustva mediantov imajo na potek mediacije, odločilno vlogo, zato je pomembno, da mediator poskrbi, da vsi udeleženci na mediaciji dobijo dovolj časa in prostora za izražanje teh. Mediator mora mediantom pustiti, da si »dajo duška«, ob tem pa mora usmerjati potek mediacije k reševanju problemov (Metelko 2013c).

Proces ločitvene mediacije je uspešnejši, kadar v posamičnem primeru skupaj medirata dve osebi – najbolje moški in ženska, eden strokovnjak s področja prava, drugi pa s psihološkim znanjem – psiholog, socialni delavec ali pedagog (Ristin *et al.* 2011: 235).

Take vrste mediacija se imenuje interdisciplinarna komediacija in ima naslednje prednosti (Parkinson 2011: 53–57):

1. Širše strokovno znanje

Pravnik mediator in mediator s psihološkim znanjem lahko zagotovita širše strokovno znanje in izkušnje kot en sam mediator. Strokovno znanje družinskega mediatorja o obravnavi čustvenih in družinskih problemov lahko dopolni strokovno znanje pravnika mediatorja o pravnih in finančnih vprašanjih.

2. Večja ustvarjalnost

V komediaciji je ustvarjalnost večja, saj bolj pripomore k ustvarjanju možnosti in razvijanju zamisli. Možganska nevihta je učinkovitejša, če komeditorja v proces prineseta izkušnje in način razmišljanja (analitični, intuitivni), ki se medsebojno

dopolnjujejo.

3. Dopolnjevanje slogov in veščin

Komediatorji se pogosto dopolnjujejo v kakovosti in slogu svojega dela ter uporabi veščin, saj je nerealno pričakovati, da bo imela ena oseba vse lastnosti, ki jih od mediatorja pričakujemo.

4. Ravnovesje med spoloma

Ravnovesje med spoloma je v mediaciji zelo pomembno in najlažje ga je doseči, če sta komedianta moški in ženska.

1.6 Participacija otrok v procesu razveze

Kakšno mesto v smislu soudeležbe naj pripada otroku v času, ko se njegovi starši razhajajo? Naj mu priskrbimo sedeže za ogled spopada ali naj ga povabimo v ring? Ali pa ga raje povsem izključimo iz prizorišča (Parkinson, Cashmore 2012: 2)? Razprava na tem področju vzbuja precej protislovja, ki se kaže v dejstvu, da se otrok rodi kot bitje, ki potrebuje zaščito in oskrbo, obenem pa sam aktivno posega v svet okrog sebe (Rutar 2012: 87).

Eden izmed razlogov za zadržanost glede participacije otrok v procese odločanja je zaščitna naravnost do otrok. Odrasli pogosto zaznavajo otrokovo ranljivost in odvisnost od odraslih kot ustaljen vidik otroštva, manj pa kot konstrukt položaja odraslosti (Kodele *et al.* 2013: 65). Sociologija otroštva v zadnjem času vstopa v polje participacije z apelom, da je otrok aktivni soustvarjalec svojega življenja in s tem izpodrinja stališče, da je nemočno bitje, nezmožno sodelovati pri določanju svojega življenja ter s tem pri izražanju samega sebe (James in Prout 1997, v Rutar 2012: 89).

Ključni razlog za odklonilno stališče do participacije otrok v procesih odločanja je poleg zaščitne naravnosti tudi dvom »v otrokovo kompetentnost, kar je mogoče povezovati

z razvojnopsihološkimi spoznanji izpred nekaj desetletij. Interpretacije razvojnopsiholoških spoznanj so se kazale v posplošenem prepričanju, da je otrok egocentrično bitje, nezmožno zgodnjega prosocialnega delovanja, uvida v situacijo in občutja drugega« (Rutar 2012: 92).

G. Lansdown (2001, v Rutar 2012: 91) utemeljuje, da se kompetence »ne razvijajo uniformirano skladno z rigidnimi razvojnimi stopnjami. Poudarja tudi, da je pomembno zavedanje socialnega konteksta, narave odločitev, življenjske izkušnje otrok in stopnje podpore odraslih. Vse naštetu vpliva na zmožnosti otrok glede razumevanja problemov, ki zadevajo njih same.«

V nadaljevanju bom s petstopenjsko lestvico, ki jo povzemam po Shieru, ponazorila različne stopnje participacije otrok, ko gre za odločanje o vidikih njegovega življenja, ki ga zadevajo ob razhajanju družine (Shier 2001: 107–117) (naš prevod). Zanimalo me bo, kolikšen je prispevek otroka na posamezni stopnji participacije in na kakšen način lahko odrasli otroku zagotovijo, da bo njegov glas slišan. Lestvico lahko posplošimo tudi na področje mediacije in jo uporabimo kot vodilo, ko se v mediacijskem procesu odločamo, kolikšno težo bo imel otrokov glas pri sprejemanju končnih dogovorov.

1. stopnja: Otroka poslušamo in slišimo

Prva stopnja zahteva pripravljenost odraslih, da s pozornostjo poslušajo otroka, ko želi izraziti svoje mnenje in občutke, ki jih doživlja ob razhodu staršev. Otroci se najraje zaupajo osebam, ki so jim blizu, naj bodo to starši, stari starši, bližnji sorodniki ali pa vzgojiteljica v šoli. Ključno na tej stopnji je, da so odrasli dovolj odprti in empatični, da prepoznajo željo in potrebo otroka po biti slišan (Shier 2001: 111-112).

2. stopnja: Otroka spodbujamo pri izražanju mnenja

Po mnenju Gaucheta (2011, v Kodele *et al.* 2013: 48) je ena izmed temeljnih potreb otroka "biti v družbi z odraslimi in se z njimi neposredno pogovarjati – biti sogovornik odraslega". Obstaja mnogo razlogov, zakaj otroci v odnosu z odraslimi ne izrazijo svojega mnenja, čeprav si tega želijo: so sramežljivi, imajo nizko samospoštovanje ali slabe

pretekle izkušnje, ko niso bili slišani, nekateri pa ne verjamejo, da njihovo mnenje šteje (Shier 2011: 112).

Da bi otroci lahko samozavestno in odprto izrazili svoje mnenje, jih morajo odrasli aktivno spodbujati k izražanju tega in jim omogočiti odprt prostor za razgovor, naj bo to v družinskem krogu, v svetovalnem razgovoru na centru za socialno delo ali pa v mediaciji. D. Gehart (2007, v Kodele *et al.* 2013: 35–36) predstavi nekaj temeljnih smernic, ki spodbujajo in varujejo otrokov glas v razgovoru. Odrasli naj otrokom omogočijo miren in tih prostor za razgovor, v katerem naj uporabijo socialne veščine primerne otrokovi starosti in zrelosti, hkrati pa lahko otrokovo izražanje spodbudijo z različnimi umetnostno izraznimi sredstvi, kot so ples, glasba, likovnost in kreativno pisanje. D. Gehart poudari, da morajo odrasli otroku zagotoviti čas, da pove in razloži svoje poglede, pri tem pa naj ohranijo radovednost za otrokove razlage in otrokove resnice, ki se dodajo resnicam odraslih ljudi. Tako dobimo mnogotere možnosti, odgovore in zorne kote.

Pomembno je, da odrasli otroka povabijo, da izrazi svoje mnenje in želje o tistih vidikih njegovega življenja pri katerih bo zaradi razhoda staršev prišlo do sprememb. Otrok lahko izrazi svoje mnenje o tem, na kakšen način si želi preživeti čas z vsakim od staršev, kako bi rad, da potekajo stiki s staršem pri katerem ne živi, ter kako pomembno mu je, da šolanje nadaljuje na isti šoli in obdrži prijatelje.

3. stopnja: Otrokova mnenja se presoja

Na drugi stopnji odrasli aktivno pripomorejo k izražanju otrokovega mnenja, na tretji pa presojajo ustreznost otrokovega mnenja, ni pa nujno, da izraženo mnenje upoštevajo pri končni odločitvi. Nekateri menijo, da je spraševanje po otrokovem mnenju nesmiselno, če se mnenja nato ne upošteva, vendar je pomembno vzeti v ozir, da je otrokovo mnenje le eden izmed dejavnikov, ki se presoja pri končni odločitvi. Otroci imajo pravico biti slišani, vendar morajo sprejeti dejstvo, da ni vedno možnosti, da se njihove želje in mnenja upoštevajo pri končni odločitvi. Kadar otrok poda svoje mnenje na centru za socialno delo, ga mora strokovnjak upoštevati pri izdelavi mnenja za sodišče, na podlagi

katerega bo nato sodišče podalo končno odločitev. Tudi kadar je otrok vključen v mediacijski postopek in poda svoje mnenje, je končna odločitev še vedno v rokah staršev (Shier 2001: 113).

V prvih treh stopnjah torej otroci participirajo tako, da podajo svoje mnenje in z njim lahko, ni pa nujno, pripomorejo h končni odločitvi. Otroci pri odločitvi aktivno ne sodelujejo in tudi nimajo v svojih rokah moči odločanja, ker je ta v domeni odraslih – naj bodo to starši ali pa sodnik.

Kadar obstaja utemeljen razlog, da odrasli otrokovih mnenj pri končni odločitvi ne upoštevajo, je ključno, da otroku podajo povratno informacijo z razlago o tem, zakaj je bila sprejeta drugačna odločitev, in mu nato pomagajo iskati alternativne načine, da uresniči svoje želje (*ibid.*).

4. stopnja: Otrok je vključen v proces sprejemanja odločitev

Na četrti stopnji so otroci aktivno in direktno vključeni v proces sprejemanja odločitev, čeprav je odgovornost za končno odločitev še zmeraj v rokah odraslih. Starši lahko aktivno vključijo otroka v proces sprejemanja odločitev o njegovem življenju, tako da se z njim konkretno pogovorijo o tem, kako bi rad preživel čas s tistim od staršev, pri katerem ne živi, s katerimi hobiji bi rad nadaljeval po razvezi staršev, ter te njegove predloge tudi sprejmejo ter uresničijo (Shier 2001: 113-114).

5. stopnja: Otrok deli moč in odgovornost z odraslimi pri sprejemanju odločitev

Na prejšnji, četrti stopnji so otroci aktivno vključeni v proces odločanja, vendar brez prave moči o tem, kakšna bo končna odločitev, peta stopnja pa od odraslih zahteva, da moč odločanja podelijo tudi otroku. Odločitev, kdaj in kako bo otroku podeljena moč odločanja, mora biti dobro premišljena, z ozirom na vse prednosti in tveganja, ki jih participacija za seboj prinaša. Poleg moči odločanja si odrasli in otroci delijo tudi skupno odgovornost za sprejete določene odločitve, vendar otroci prevzamejo odgovornost samo takrat, ko je to primerno njihovi starosti in stopnji zrelosti (Shier 2001: 115).

1.6.1 Participacija otrok v procesu odločanja v mednarodnem pravnem okviru

Izhodišča otrokove participacije v procesih odločanja so najpogosteje utemeljena z nasledstvom Konvencije o otrokovih pravicah (KOP) in z ratifikacijo Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic (MEKUOP).

Družinski mediator, ki želi v ločitveno mediacijo vključiti otroka, mora imeti poglobljeno znanje in razumevanje o obeh konvencijah. To še posebej velja za tiste družinske mediatorje, ki mediacijo izvajajo na sodišču, saj Konvenciji narekujeta zagotavljanje otrokovih pravic v sodnih in upravnih postopkih.

V nadaljevanju podajam interpretacijo vsebine 12. člena Konvencije o otrokovih pravicah na ravni otrokove participacije, ki jo povzemam po G. Lansdown in M. Jenkole¹¹.

12. člen Konvencije o otrokovih pravicah določa:

»Države pogodbenice jamčijo otroku, ki je sposoben izoblikovati lastna mnenja, pravico do prostega izražanja le-teh v vseh zadevah v zvezi z njim, o tehtnosti izraženih mnenj pa se presoja v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo. V ta namen ima otrok še posebej možnost zaslišanja v katerem koli sodnem ali upravnem postopku v zvezi z njim, bodisi neposredno bodisi preko zastopnika ali ustreznega organa, na način, ki je v skladu s procesnimi pravili notranje zakonodaje.«

Pravica otroka, da je slišan, mora biti zagotovljena vsakemu otroku, ki je *»sposoben izoblikovati svoje lastno mnenje«*. Glede participacije otrok ne obstajajo več starostne meje, zato ta člen naslavlja katerega koli otroka, ki ima določeno mnenje o stvareh, ki zadevajo njega samega. Nekateri zelo majhni otroci ali otroci s posebnimi potrebami imajo težave z verbalnim artikuliranjem svojega pogleda, vendar jih odrasli lahko

¹¹ Analizo 12. člena je podala v Posebnem poročilu o projektu Zagovornik – glas otroka, povzema pa jo po Committee on the Rights of the Child, 51. zasedanje, Ženeva, 25. maj–12. junij 2009, Splošni komentar št. 12 (2009): Pravica otroka, da je slišan (Jenkole 2013: 11-14).

opogumijo, da to storijo skozi umetnost, igro, s pisanjem ali s petjem (Lansdown 2001, v Rutar 2012: 90).

Zapis *»pravica do prostega izražanja mnenja«* pomeni, da mora imeti otrok možnost svobodno izražati mnenje, brez vsakršnega pritiska in se tudi svobodno odločiti, ali želi povedati svoje mnenje ali ne, odrasli pa morajo za to vzpostaviti priložnosti. Pomeni tudi to, da otrok ne sme biti manipuliran ali pod pritiskom, pri tem pa se vedno nanaša na otrokovo lastno perspektivo, kar pomeni, da ima otrok pravico, da izraža svoje mnenje in ne mnenj drugih (pomembnih odraslih) (Jenkole 2013: 11).

Zapis *»o tehtnosti izraženih mnenj se presoja v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo«* pomeni, da se presojanje ne sme začeti šele po pridobitvi mnenja otroka, ampak že ob pripravi pogojev za pogovor z njim. Pogovor je treba izvesti prilagojeno njegovi starosti in zrelosti, saj se mu lahko le tako omogoči, da bo resnično lahko oblikoval svoje mnenje (Jenkole 2013: 12).

G. Lansdown pravi, da mora teža, ki jo damo mnenju otrok, odsevati stopnjo razumevanja problema, o katerem otrok izraža stališče, poglede. »To ne pomeni, da bomo mlajšim otrokom v vsakem primeru dali manjšo težo. Obstajajo mnogi problemi, o katerih so že majhni otroci zmožni prispevati premišljena mnenja, če so k izražanju spodbujeni« (Lansdown 2001, v Rutar 2012: 91).

V 2. odstavku 12. člena z zapisom *»možnost zaslišanja v katerem koli sodnem ali upravnem postopku, ki je v zvezi z otrokom«* je zagotovljena otroku pravica, da izrazi svoje mnenje v vseh postopkih, ki se ga tičejo – postopki, kot so razvezni postopki, odločanje o stikih, rejništvo in drugo. Posebno pozornost je potrebno nameniti zagotavljanju in posredovanju informacij na otroku prijazen način, nuditi ustrezno podporo in zastopanje, zagotoviti ustrezno dodatno usposabljanje osebja (zagovornikov otroka, sodnikov, odvetnikov in drugih strokovnih delavcev), ustrezno opremo sob za pogovor z otrokom, ločene čakalnice idr. (Jenkole 2013: 12).

G. Lansdown razlaga, da ni dovolj, da ima otrok samo pravico biti slišan. »Enako

pomembno je, da imamo resen odnos do tega, kar izraža. 12. člen temelji na zahtevi, da otrokovim mnenjem damo težo in otroke obveščamo o odločitvah, sprejetih v vsebinah, ki jih zadevajo. Poudarja tudi, da to ne pomeni, da se moramo z vsem, kar otroci rečejo, strinjati, pomeni pa, da morajo biti njihovi pogledi spoštovani, upoštevani» (Lansdown 2001, v Rutar 2012: 90).

G. Lansdown, avtorica, ki je ključna za aplikacijo Konvencije o otrokovih pravicah na raven zgodnjega otroštva, poudarja pomen zavedanja, kaj 12. člen pravi in česa ne. Tako pravi: »Člen otrokom ne daje pravice do avtonomije, nadzora nad vsemi odločitvami, neupoštevajoč njihove posledice za otroke same ali za druge, prav tako jim ne daje pravice neupoštevanja pravic staršev, vendar uveljavlja radikalno spremembo tradicionalnih odnosov, ki predvidevajo, da moramo otroka videti, vendar ne slišati« (*ibid.*).

Poleg Konvencije o otrokovih pravicah je pomemben dokument tudi Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic, ki otrokom priznava procesne pravice in jim omogoča uresničevanje teh pravic tako, da lahko sodelujejo v postopkih pred pravosodnimi organi.

6. člen Konvencije o uresničevanju otrokovih pravic narekuje pravosodnim organom, da pred sprejemom odločitve v postopkih, ki zadevajo otroka:

- a) *proučijo, ali imajo na voljo dovolj informacij, da sprejmejo odločitev v korist otroka, in po potrebi pridobijo dodatne informacije, zlasti od nosilcev starševske odgovornosti;*
- b) *kadar se za otroka po notranjem pravu šteje, da ima zadostno stopnjo razumevanja, zagotovijo:*
 - *da je otrok dobil vse ustrezne informacije*¹²;
 - *da se sami ali prek drugih oseb ali organov posvetujejo z otrokom v ustreznih primerih, če je treba zasebno, na način, ki ustreza njegovi stopnji razumevanja, razen če to ne bi bilo očitno v nasprotju z njegovimi koristmi;*

¹² MEKUOP predeljuje izraz »ustrezne informacije« kot informacije, ki so primerne glede na otrokovo starost in stopnjo razumevanja ter se zagotovijo, da lahko otrok v celoti uresničuje svoje pravice, razen če bi bilo zagotavljanje takih informacij v nasprotju z otrokovo blaginjo.

- *otroku, da izrazi svoje mnenje;*
- c) *ustrezno upoštevajo izraženo otrokovo mnenje.*

Martina Jenkole (2008: 21–27) v Zborniku prispevkov za izobraževanje zagovornikov ugotavlja, da otroke, kljub temu da je KOP že več kot »polnoletna«¹³, le redko vključujemo v skupno iskanje rešitev in da se otrokove pravice največkrat uresničujejo preko tistega, ki »ve«, kaj je za otroka najboljše. Opaža, da ima mnenje in hotenje otroka, njegovo čutenje in dojemanje stvarnosti zanemarljivo težo, kar vsekakor pomeni zanemarjanje otrokovega polnopravnega statusa, ki mu ga daje zlasti KOP.

Jenkole meni (*ibid.*), da je čas, da v procese odločanja vključimo tudi otroke in jih obravnavamo na način skupaj z njimi in ne namesto njih ter jim s tem zagotovimo njihovo pravico do lastne izbire. K temu nas napotujeta tako 12. člen KOP kot tudi 6. člen Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic. Prav tako izhaja iz pravic otrok tudi 105. člen ZZZDR, ki ureja varstvo in vzgojo otrok in napotuje, da se ob odločanju upošteva otrokovo mnenje:

- *če ga je otrok izrazil sam ali*
- *po drugi osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral in če je sposoben razumeti pomen in posledice svoje odločitve.*

Seveda to ne pomeni, da mora otrok povedati svoje mnenje. To pomeni, da se mu mora to omogočiti, otrok pa lahko to možnost tudi odkloni.

Jenkole (2008: 26–27) ugotavlja, da zagotavljanje procesnih pravic otrokom še vedno prepogosto ostaja le na papirju, razloge za to pa išče v ignorantskem odnosu države do obravnavanja otroka kot subjekta, pa tudi v strahu pred aktivno vključitvijo otroka zaradi pomanjkanja strokovnega znanja. Pravi, da je eden od razlogov lahko tudi ta, da so odrasli v odnosu do otroka še vedno preveč pokroviteljski in zaščitniški.

Kot pravi avtorica Rutar (2012: 91–92): »Diskurz otrokovih pravic omogoča prehod s

¹³ Konvencijo o otrokovih pravicah je sprejela Generalna skupščina ZN z resolucijo št. 44/25, dne 20.

paternalistične pozicije v odnosu do otroka, ki izhaja iz razumevanja otroka kot nemočnega in nezmožnega, na raven otroka kot nosilca pravic, ki pridobi status otroka s pravicami, in pomeni začetek orientacije k otroku kot kompetentnemu, zmožnemu bitju.«

1.6.2 Participacija otrok v pravnem razveznem postopku v Sloveniji

Zagotavljanju procesnih pravic otrokom in zahtevi, da otroci sodelujejo v postopkih, ki jih zadevajo, sta se približala tudi Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih in Zakon o pravdnem postopku (Ur. l. RS, št. 26/1999 do 107/2010 – Odl. US, v nadaljevanju ZPP).

410. člen Zakona o pravdnem postopku (1., 2. in 3. odstavek) izrecno navaja, da kadar sodišče odloča o vzgoji in varstvu otrok ter o stikih otrok s starši, mora otroka, ki je sposoben razumeti pomen postopka in posledice odločitve, na primeren način obvestiti o uvedbi postopka in o njegovi pravici, da izrazi svoje mnenje. Glede na starost otroka in druge okoliščine sodnik otroka povabi na neformalen razgovor na sodišču ali zunaj sodišča s posredovanjem centra za socialno delo ali šolskega svetovalnega delavca. Ob razgovoru je lahko navzoča oseba, ki ji otrok zaupa in jo sam izbere¹⁴. Ta oseba lahko pomaga otroku izraziti njegovo mnenje. O razgovoru sestavi sodnik zapisnik, lahko pa tudi odloči, da se razgovor zvočno snema. Zaradi varstva koristi otroka lahko sodišče odloči, da se staršem ne dovoli vpogled v zapisnik oziroma poslušanje posnetka.

Otrok, ki je dopolnil petnajst let, se lahko samostojno odloči, ali se bo aktivno vključil v sam postopek ter izrazil svoje mnenje v zaslišanju pred sodiščem. Otrok, ki je dopolnil petnajst let, ima procesno sposobnost in s tem se šteje, da je dovolj zrel, da razume

novembra 1989 (<http://www.unicef.si/vsebina/101/konvencija%20o%20otrokovih%20pravicah>).

¹⁴ Zagovornik se lahko otroku dodeli že v fazi postopka, ko center za socialno delo pripravlja mnenje, lahko pa tudi kasneje z namenom, da v postopku skrbi za koristi otroka in posreduje njegovo mnenje bodisi centru za socialno delo bodisi sodišču. Šalinger predlaga, da če je le mogoče, naj bi imel otrok razgovore samo z zagovornikom, katerega naloga je poskrbeti, da za njegovo mnenje in želje izvedo

pomen postopka in posledice odločitve. Otrokova izjava, na primer o tem, kje bi želel živeti po razvezi, ima značaj zahtevka, kar pomeni, da ga mora sodišče presoјati. Sodišče nato ugotavlja, kateri zahtevk – od otroka ali staršev, je v korist otroka. Če sodišče ugotovi, da je otrokovo mnenje v skladu z njegovo koristjo, čeprav je drugačno od zahtevka staršev, mora sodišče odločiti tako, kot želi otrok (Kirin Zakrajšek 2006: 90–91).

Pri otrocih, ki so mlajši od petnajst let, je potrebno ugotoviti, če so dovolj zreli, da razumejo pomen postopka in posledice odločitve. Ker sodniki ne premorejo ustreznega strokovnega znanja, to oceno v postopku opravijo strokovnjaki centra za socialno delo. Če ti presodijo, da je otrok dovolj razumen, ga na prošnjo sodišča ob pogovoru z njim seznanijo z uvedbo postopka in njegovo pravico, da izrazi svoje mnenje – lahko ga pove strokovnjaku na centru za socialno delo, pa tudi sodniku na neformalnem pogovoru (Končina Peternel 2006: 71).

V praksi je največkrat tako, da se strokovni delavci na centru za socialno delo v sklopu svetovalnega razgovora¹⁵ s starši poskušajo dogovoriti, na kakšen način lahko otrok izrazi svoje mnenje – bodisi v svetovalnem razgovoru na centru za socialno delo bodisi na sodišču. Izraz mnenja je otrokova pravica in ne dolžnost. Otroci v veliki večini raje podajo svoje mnenje v razgovoru s strokovnim delavcem na centru za socialno delo, v zahtevnejših primerih pa tudi strokovnjaku izvedencu. Pomembno pa je, da se otroka zavaruje pred nepotrebnim večkratnim zasliševanjem pri različnih organi (ibid.).

Socialni delavec, ki je nosilec svetovalnega razgovora pri izdelavi mnenja za sodišče, upošteva otrokove želje, če seveda niso v nasprotju z otrokovo koristjo. Mnenje centra za socialno delo mnogokrat predstavlja bistveno izhodišče za sodnikovo odločitev, kljub temu da sodišče ni popolnoma vezano na mnenje centra za socialno delo (Kraljić 2008: 145–146).

organi, ki o otrokovi usodi odločajo ali podajajo strokovno mnenje sodišču (Šalinger 2009: 20).

¹⁵ Svetovalni razgovor je na centru za socialno delo za zakonca, ki imata skupne otroke, obvezen, saj mora sodišče, preden razveže zakonsko zvezo, pridobiti mnenje centra za socialno delo.

Otrok, ki niso dovolj zreli in niso sposobni razumeti pomena postopka in odločitve, ni treba seznanjati s pravico, da povedo svoje mnenje. Pri teh korist ugotovi sodišče na podlagi ugotovljenih okoliščin pri starših in otroku, v zahtevnejših primerih, zlasti pri zelo izenačenih pogojih pri obeh od staršev, pa praviloma posamezne okoliščine ugotovi izvedenec (Končina Peternel 2006: 73).

1.6.3 Participacija otrok v družinski mediaciji ob razvezi

1. Posredno vključevanje otrok v mediacijo

V ločitveni mediaciji, kjer so otroci vključeni posredno, je poudarek na ureditvi odnosa med staršema in izdelavi načrta vzgoje in varstva otrok. Mediator spodbuja starša k osredotočanju na posameznega otroka, k večjemu medsebojnemu sodelovanju staršev ter zmanjšanju konflikta glede otrok. Mediator med mediacijo s pomočjo različnih tehnik spodbuja starša k vživljanju v njune otroke z namenom, da sprejmeta dogovore, ki so v največjo korist otrok. Cilj tovrstnega pristopa je torej ustvariti okolje, ki omogoča staršema, da razmislita o edinstvenih razvojnih in čustvenih potrebah njunih otrok (McIntosh, Long 2006: 16).

Starši imajo ob ločitvi veliko težav, zato si pogosto ne utegnejo vzeti časa za razmislek o doživljanju svojih otrok. Starši cenijo spodbude, naj se osredotočijo na otroke, veseli pa so tudi osredotočanja na prihodnost, s čimer mediator izpostavi starševsko vlogo (Parkinson 2011: 139). Mediatorjeva naloga ni svetovanje staršem o tem, kaj je najboljša za njihove otroke, vendar veliko staršev vseeno potrebuje informacije in usmeritev, kako naj otrokom pomagajo sprejeti ločitev. Ko se mediator odloča, koliko spraševati o otrocih in na kateri stopnji, mora biti občutljiv in uporabiti svoje veščine. Pogosto je smotno, da potrdi občutke jeze in zaskrbljenosti staršev, vendar mora ob tem ostati osredotočen na sedanost in prihodnost. Mediator mora pri starših preveriti tudi, ali so se z otroki o razvezi pogovorili skupaj ali vsak posebej, ali sta otrokom povedala, da gresta na mediacijo. Otroci so pomirjeni, če vedo, da se starši srečujejo in se dogovarjajo

(Parkinson 2011: 142).

Družinski mediatorji lahko staršem pomagajo, da se pogovorijo o težjih vprašanjih – kaj naj povedo otrokom, kdo naj jim pove in kdaj. Nekateri starši so otrokom morda že razložili, kar je bilo potrebno in jih pomirili, da jih bosta oba od staršev še naprej imela rada in skrbela zanje, tudi če ne bodo več živeli v skupnem domu. Drugi starši pa tega morda niso sposobni narediti. Ko se starši ne strinjajo o razlogih za ločitev, otrokom pogosto povedo več različic ene zgodbe, kar otroke še bolj zmede. Mediatorji lahko staršem pomagajo oblikovati skupno razlago, ki ustreza starosti otroka. Starši jo otroku lahko povedo skupaj ali vsak posebej, ne da bi si pri tem nasprotovali ali se opravljali pred otroki. Mediatorji staršem lahko pomagajo načrtovati čas in vsebino skupne razlage ter doreči, o čem naj z otroki ne govorijo. Včasih so starši v zadregi, kaj in kako naj otroku povedo, da bo razumel. Mediator jim lahko pomaga tako, da k njim postavi prazen stol in ju prosi, naj si na njem predstavljata otroka, ki od njiju potrebuje razlago (Parkinson 2011: 149–150).

Smiselno je, da mediator prosi starše, naj opišejo vsakega otroka, s tem pa jih spodbudi, da se osredotočijo na otroka kot posameznika. Mediator s pogovorom o otrocih pridobi informacije o otrocih, ki predstavljajo izhodišče za nadaljnja pogajanja, prav tako si starši med seboj izmenjujejo informacije, npr. tisti od staršev, ki je zadolžen za vsakodnevno skrb za otroke, običajno ve več o otrocih kot drugi in če mediator za opis najprej prosi njega, zagotovi informiranje tistega od staršev, ki o otrocih ve manj. Mediator med pogovorom lahko zazna stopnjo strinjanja in nestrinjanja staršev o otrokovi osebnosti, značaju in navezanosti. Naloga mediatorja je, da poudari področja strinjanja in jih uporabi na naslednjih stopnjah procesa. Pogovor o otrocih med drugim tudi lajša komunikacijo med starši, saj jih spodbuja h govorjenju o skupnih interesih, ki jih ne vznemirjajo in ne porajajo konfliktov (Parkinson 2011: 139).

Pri zbiranju informacij o otrocih lahko mediator povpraša po (Parkinson 2011: 140):

- otrokovi osebnosti in značaju;
- otrokovi razvojni stopnji – fizični, čustveni in intelektualni;

- otrokovem počutju v šoli – šolsko delo in prijatelji;
- otrokovem razumevanju z brati in s sestrami;
- otrokovem zdravju;
- otrokovih interesih in dejavnostih;
- morebitnih potrebah in težavah otroka;
- znakih, da kažejo, da je otrok srečen;
- znakih, ki kažejo, da je otrok razburjen, in kako na to starši reagirajo.

Mediatorji lahko v pogovoru o otrocih uporabijo številne veščine, ki pripomorejo k uspešnejši komunikaciji med starši ter bolj zadovoljivim sporazumom (Parkison 2011: 143), in sicer:

- zastavljanje vprašanj;
- pripoznavanje – izražanje razumevanja in izpostavljanja skupnih skrbi in interesov: »Obema veliko pomenijo otroci«;
- normaliziranje: »Veliko otrok kaže znake ... Popolnoma normalno je, da otroci ...«;
- posredovanje informacij;
- postavljanje prioritete: »Kaj je po vašem mnenju najpomembnejše za otroke v tem trenutku?«;
- strukturiranje: »Ali naj določimo vrstni red obravnave teh vprašanj?«;
- nadaljnja pomoč in informiranje: »Ali poznate te knjige za otroke?«.

Ena izmed pomembnih tehnik v mediaciji je zastavljanje dobrih vprašanj, ki zagotavljajo pozitiven izid mediacije. V nadaljevanju po Lisi Parkinson (2011: 140–142) povzemam primere vprašanj, ki jih je smiselno uporabiti v pogovoru o otrocih.

Vprašanja za osredotočanje na starše

Če želi mediator razumeti dejansko dogajanje, mora običajno zastaviti vprašanja o trenutnih dogovorih. Če so se starši razselili, povpraša po trenutnih stikih in kako ti običajno potekajo, kako so zadovoljni s trenutnim dogovorom in kako deluje v praksi. Pomembna so tudi vprašanja o otrokovih odnosih z brati in sestrmi, kdo si je najbližje

ter kakšni so odnosi z drugimi družinskimi člani. Načini, na katere starši odgovarjajo na tovrstna vprašanja, ter vsebina njihovih odgovorov mediatorju pove, kako med seboj komunicirajo in ali si znajo prisluhniti. Mediator tudi izve, koliko so se sposobni osredotočiti na svoje otroke kot posameznike in ali lahko svoje potrebe ločijo od potreb otrok. Včasih je tudi težko razbrati, ali so otroci res prva skrb staršev, saj gre lahko za prikrit scenarij pridobitve družinskega doma. Mediatorji morajo zato v vprašanja vključiti vsa svoja opazanja, tako besedna kot nebesedna.

Vprašanja za osredotočanje na preteklost

Čeprav se mediatorji osredotočajo na prihodnost, jim postavljanje tovrstnih vprašanj pomaga razumeti prejšnje vzorce vzgoje in varstva ter medsebojnih odnosov. Namen vprašanj je raziskati, ali je bilo skupno starševstvo v preteklosti mogoče in ali je v sedanjosti na tej osnovi mogoče izdelati stvarne načrte.

Primeri vprašanj za osredotočanje na preteklost:

- Kdo je večinoma skrbel za otroke, ko sta živela skupaj?
- Kdo je otroke običajno dal v postelje in vstajal ponoči?
- Kdaj so otroci začeli hoditi v vrtce ali v šolo in kdo jih je tja peljal ter jih prišel iskat?
- Kdo je otroke peljal k zdravniku in zobozdravniku?
- Ali sta se strinjala o uvajanju discipline?
- Kdo je hodil na roditeljske sestanke in otrokom pomagal pri domači nalogi?
- Kdo je kupoval obleke, igrače in rojstnodnevna darila za otroke?
- Ali je bila vera pomemben element pri vzgoji otrok?
- Ali sta se o odločitvah glede otrok dogovarjala skupaj ali so bile odločitve prepuščene le enemu in ali sta se o njih prepirala?
- Ali so se otroci običajno dobro razumeli med seboj, preden sta se razselila?

Vprašanja za osredotočanje na prihodnost, hipotetična vprašanja

Mediatorji pogosto zastavljajo hipotetična vprašanja in vprašanja, ki so usmerjena v prihodnost, ter starše spodbujajo, da o njih razmišljajo med posameznimi srečanji.

Primeri vprašanj za osredotočanje na prihodnost:

- Če bodo otroci živeli z vami (mati) ali z vami (oče), koliko časa bi po vašem mnenju morali preživeti z drugim od staršev?
- Ne glede na to, ali imajo otroci en glavni dom ali se selijo med dvema domovoma, kakšno vlogo želi vsak od vaju imeti pri njihovi vzgoji in razvoju na splošno – katere so vaše prednosti in kako lahko prispevate kot eden od staršev?
- Kako si predstavljate vlogo drugega od staršev pri vzgoji otrok in skrbi zanje? Kakšno vrsto podpore bi si od njega želel?
- Ali bi se morala o katerih pomembnih zadevah – na primer zdravju, izobraževanju, veri – dogovoriti, da se bosta po potrebi medsebojno posvetovala?
- Katere informacije o otrocih si želite izmenjati?

II. Neposredno vključevanje otrok v mediacijo

Starši in mediator lahko med mediacijskim procesom zaznajo, da bi bila udeležba otrok v mediaciji koristna. Namen neposredne vključitve je na eni strani slišati zgodbo otrok in jim pomagati, da bi se lažje spoprijeli z razvezo staršev, na drugi strani pa zagotoviti staršem povratne informacije, ki bi jim pomagale razumeti skrbi, občutja in potrebe otrok. Tovrsten pristop zagotavlja staršema podporo pri ponovni vzpostavitvi varnega okolja za njune otroke, povratne informacije s strani mediatorja pa lahko vplivajo na bolj zadovoljive sporazume, ki so v večjo korist otrok. Namen vključevanja otrok je predvsem raziskovanje njihovega doživljanja trenutne družinske situacije in njihovega počutja (McIntosh, Long 2006: 17–18).

2 PROBLEM

Ločitvena mediacija kot oblika alternativnega reševanja sporov postaja zadnja leta v Sloveniji vse bolj prepoznavna metoda razreševanja družinskih sporov in predstavlja alternativo sodnim postopkom. Dolgotrajni in dragi sodni procesi imajo lahko za celotno družino boleče posledice, še posebej kadar se starši za otroka spopadajo s tožbami, začasnimi odredbami in izvršbami. Družinska mediacija ob razvezi spodbuja k hitrejšemu in cenejšemu doseganju skupnih dogovorov, ki so sprejemljivi za vse udeležene v procesu. Kadar imata partnerja otroke, je v središču pozornosti ureditev razmerij med starši in otroci, kjer mora biti glavno vodilo pri sprejemanju skupnih dogovorov zagotavljanje otrokovih največjih koristi.

Kakšen je položaj otroka v mediacijskem procesu med razvezo njegovih staršev? Razprave na področju vključevanja otrok v ločitveno mediacijo vzbujajo precej protislovij. Naj otroka zaščitimo pred konfliktom staršev ali naj upoštevamo otrokovo pravico do participacije v postopkih odločanja, ki mu jo zagotavljata Konvencija o otrokovih pravicah in Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic?

Praksa neposrednega vključevanja otrok v ločitveno mediacijo se v slovenskem prostoru izvaja le izjemoma, zato bo osrednje polje raziskovanja v nalogi predstavljala sinteza izsledkov tujih empiričnih raziskav s področja neposrednega vključevanja otrok.

Na začetku me bodo zanimala dognanja tujih empiričnih raziskav o prednostih in zadržkih glede neposrednega vključevanja otrok v ločitveno mediacijo.

Nadalje me bo zanimal potek prakse vključevanja otrok v ločitveno mediacijo v tujini. Ugotavljala bom, na kakšen način naj poteka delovni pogovor z otrokom, da bi lahko v največji meri zasledoval in upošteval otrokove koristi. Razpravljala bom o namenu in ciljih pogovora z otrokom ter na podlagi analize kodeksov za mediatorje podala konkretne predloge in napotke za izvedbo pogovora z otrokom. Zanimala me bo tudi vloga mediatorja, staršev in otrok v postopku mediacije.

Mediator v mediacijskem procesu skrbi za zagotavljanje otrokovih pravic in koristi, zato me bo zanimalo, katero znanje, veščine in spretnosti mora imeti, če želi v mediacijski proces vključiti otroke. Raziskala bom, kakšno izobrazbo in izkušnje mora imeti mediator glede na standarde, ki jih narekujejo tuji pravilniki za družinske mediatorje.

V moji empirični raziskavi me bo zanimal pogled šestih slovenskih družinskih mediatorjev na neposredno vključevanje otrok v ločitveno mediacijo v Sloveniji. Raziskala bom njihova stališča glede neposrednega vključevanja otrok v mediacijski proces: vloga mediatorja, staršev in otrok v mediacijskem procesu; kompetence, ki jih potrebuje mediator za uspešno izvedbo mediacije ter kakšne so njihove osebne izkušnje z neposrednim vključevanjem otrok v mediacijo ob razvezi. Zanimal me bo njihov pogled na trenutno stanje participacije otrok v družinski mediaciji na slovenskih tleh ter njihovi predlogi k izboljšanju kakovosti vključevanja otrok v mediacijski proces.

3 METODOLOGIJA

3.1 Vrsta raziskave

Naloga ima značaj pretežno teoretične in eksplorativne raziskave, saj temelji na pregledu in kritični analizi relevantne tuje literature s področja neposrednega vključevanja otrok v mediacijo ob razvezi (teoretični sekundarni podatki). Naloga je v manjši meri tudi empirična, saj so bili empirični primarni podatki zbrani z metodo spraševanja.

3.2 Merski instrumenti in viri podatkov

3.2.1 Merski instrument

Merski instrument, ki sem ga uporabila v raziskavi z družinskimi mediatorji, je bil strukturiran intervju. Vprašalnik je bil sestavljen iz osmih vprašanj odprtega tipa.

Vprašalnik je dodan kot priloga diplomski nalogi.

3.2.2 Viri podatkov

Iskanje sekundarnih virov za teoretični del naloge je bilo opravljeno na podlagi elektronskih baz podatkov ter omejeno na angleški jezik. Za iskanje so bile uporabljene naslednje ključne besede: children's rights, the voice of the child in separation and divorce, child inclusive mediation, alternative dispute resolution and children, children's participation in decision making, child custody, children's participation in mediation, child specialist in mediation, family mediation and children, involving children in mediation, direct consultation with children.

Vključitveni kriteriji za pregled literature so bili:

- tuje empirične študije na področju vključevanja otrok v družinsko mediacijo ob razvezi;

- tuje teoretske študije na področju vključevanja otrok v družinsko mediacijo ob razvezi;
- tuje praktične usmeritve in kodeksi za mediatorje na področju vključevanja otrok v družinsko mediacijo ob razvezi.

Glede na kriterije je bilo v analitični pregled literature vključenih deset sekundarnih virov. Obravnavanih je bilo pet študij iz Avstralije, Kanade in Nove Zelandije, ki so vpliv vključevanja otrok v mediacijo raziskovale empirično. Obravnavane so bile tudi tri kanadske študije, katerih izsledki temeljijo na naboru obstoječe svetovne literature o vključevanju otrok v mediacijo. Vključena sta bila še dva kodeksa oz. pravilnika iz Avstralije in Velike Britanije, ki družinskim mediatorjem ponujata smernice za vključevanje otrok v ločitveno mediacijo.

Podrobni opisi posameznih študij so dodani kot priloga diplomski nalogi, na tem mestu pa navajam le naslove.

Empirične študije, ki sem jih uporabila v kritični analizi:

- The Voice of a Child in Family Law Disputes (Parkinson, Cashmore 2012);
- Exploring the Promises and Possibilities for Children's Participation in Family Relationships Centres (Graham, Fitzgerald 2010);
- Children Beyond Dispute: A Prospective Study of Outcomes from Child Focused and Child Inclusive Post-Separation Family Dispute Resolution (McIntosh, Long 2006);
- Hear the Child Interviews: Kelowna Pilot Evaluation (Williams, Helland 2007);
- Child Inclusion as a Principle and as Evidence-based Practice: Applications to Family Law Services and Related Sectors (McIntosh 2007).

Teoretične študije, ki sem jih uporabila v kritični analizi:

- The Voice of the Child in Separation/Divorce Mediation and Other Alternative Dispute Resolution Processes: A Literature Review (Birnbaum 2009);
- The Involvement of Children in Divorce and Custody Mediation: A Literature

Review (British Columbia 2003);

- Involving Children in Decision Making without Making Them the Decision Makers (Brown 1995).

Pravilnika, ki sem ju uporabila v kritični analizi:

- Children, Young People and Family Mediation: Policy and Practice Guidelines (College of Mediators 2002);
- Work Within a Child Inclusive Framework (Australian Government 2012).

3.3 Populacija in vzorec

Populacijo sestavljajo vsi družinski mediatorji v Sloveniji, ki so aktivni na področju družinske mediacije in imajo izkušnje z neposrednim vključevanjem otrok v ločitveno mediacijo.

Pri izbiri mediatorjev za intervjuje sem uporabila priročen vzorec, kar pomeni, da sem prošnjo za sodelovanje poslala mediatorjem, ki sem jih osebno poznala ali pa sem dobila njihov kontakt preko znancev. V vzorec je bilo vključenih šest družinskih mediatorjev.

Tabela 1: Pregled podatkov o mediatorjih, ki so sodelovali v raziskavi

Družinski mediator	Poklic	Inštitucija, kjer deluje kot mediator	Način izvedbe intervjuja
Radoslav Radetić	socialni delavec	Center za socialno delo Moste	Ljubljana, na Centru za socialno delo Moste
Gordana Ristin	sodnica	Okrožno sodišče v Ljubljani, Višje sodišče v Ljubljani	elektronska pošta
Tanja Pia Metelko	pravnica	direktorica Inštituta za mediacijo Concordia, Mediacijsko središče Kranj, Okrožno sodišče v Ljubljani, Okrožno sodišče v Kopru	Ljubljana, v pisarni Inštituta za mediacijo Concordia
Maja Breznik	socialna delavka	Center za socialno delo Kranj	elektronska pošta
Jernej Šoštar	pedagog	Osnovna šola Nove Fužine	elektronska pošta
Rudi Tavčar	psiholog in terapevt	Okrožno sodišče v Ljubljani, Višje sodišče v Ljubljani, Mediacijsko središče Kranj, Mediacijski center Lj, privatna praksa (direktor zavoda Mirabi)	elektronska pošta

3.4 Zbiranje podatkov

Za empirično raziskavo je bilo opravljenih šest intervjujev. Štiri mediatorje sem k sodelovanju povabila po telefonu, dvema mediatorjema pa sem prošnjo za sodelovanje

poslala po elektronski pošti. S štirimi mediatorji sem se dogovorila, da jim vprašalnik pošljem po elektronski pošti, s preostalima dvema mediatorjema pa, da bo intervju potekal v živo. Ena mediatorka se na povabilo po elektronski pošti ni odzvala.

Mediatorji, ki so odgovarjali po elektronski pošti, so mi odgovore na vprašanja poslali povprečno v roku enega tedna od prejema vprašalnika. Po prejemu vprašalnikov sem se mediatorjem zahvalila, nisem pa jim pisala za dodatno obrazložitev, če na določeno vprašanje niso odgovorili ali sem odgovor ocenila kot nejasen. Nekateri mediatorji so k izpolnjenemu vprašalniku celo dodali svoje komentarje in predloge za izpopolnitev vprašalnika.

Z dvema mediatorjema sem intervju izvedla v živo. Na začetku intervjuja sem podala informacije o namenu intervjuja, ju seznaniila s predvidenim časom intervjuja ter ju povabila k pogovoru. Vprašala sem tudi za dovoljenje za snemanje pogovora in od obeh mediatorjev dobila privoljenje. Oba intervjuja sta potekala približno dve uri in pol.

Podatke sem zbirala od aprila do junija 2014.

3.5 Obdelava podatkov

V nalogi so bile za raziskovalne namene teoretičnega dela uporabljene metode kompilacije, indukcije in dedukcije ter analize in sinteze, saj sem s sistematičnim pregledom kritično analizirala in povezala spoznanja in izsledke tujih raziskav na področju neposrednega vključevanja otrok v mediacijo ob razvezi ter več dokumentov v zvezi z omenjenim fokusom raziskave.

V nalogi je bila za raziskovalne namene empiričnega dela uporabljena metoda analize in interpretacije odgovorov na vprašanja, postavljena v intervjuju.

4 REZULTATI IN RAZPRAVA

I. Prednosti in omejitve vključevanja otrok v mediacijo

Skozi interpretacijo štirih empiričnih študij¹⁶ iz tujine (treh avstralskih in ene novozelandske) bom prikazala stališča otrok, njihovih staršev in mediatorjev o neposrednem vključevanju otrok v ločitveno mediacijo. Stališča družinskih mediatorjev s področja prava, psihologije in sociologije in staršev glede neposredne vključitve otrok v mediacijo so deljena, zato odgovori na to vprašanje nikakor niso enoznačni. V kontekst celotnega raziskovanja moramo nujno vključiti tudi pogled in izkušnje otrok, saj so ravno oni tisti, ki se jih tematika najbolj dotika.

V nadaljevanju razpravljam o *prednostih neposrednega vključevanja otrok v mediacijo ob razvezi* skozi prizmo otrok, staršev in družinskih mediatorjev.

I. Stališča otrok

V večina otrok (91 %) v študiji *The Voice of a Child in Family Law Disputes* je mnenja, da naj bodo med razvezo staršev otroci vključeni v proces odločanja, kar pa ne pomeni, da bi si želeli sprejemati končne odločitve. Več kot polovica otrok (52 %) meni, da je vključitev otrok v proces razveze pomembna, ker se sprejemajo odločitve o njihovem življenju in ker so oni tisti, ki bodo s temi odločitvami živeli (Parkinson, Cashmore 2012: 64–65). Otroci v raziskavi navajajo dve bistveni prednosti vključitve otrok v proces razveze njihovih staršev: prva prednost je *občutek, da so upoštevani in slišani* (»being acknowledged«), druga pa, da s svojo participacijo *pripomorejo k boljšim končnim sporazumom* (»better decisions, better outcomes«) (Parkinson, Cashmore 2012: 67). Prednost participacije vidijo otroci predvsem v tem, da lahko s svojim mnenjem pripomorejo k dogovorom, s katerimi so tudi sami zadovoljni in ki jim omogočajo živeti življenje, kakršnega si želijo. Nekateri otroci izražajo dvom o tem, da odrasli res vedo, kaj je za njih najboljše, zato se jim zdi smiselno, da lahko izrazijo svoje želje. Otroci vidijo

¹⁶ Podroben opis empiričnih študij je na voljo v prilogi diplomske naloge.

svojo soudeležbo v procesu razveze kot znak spoštovanja in skrbi s strani staršev in kot priložnost, da lahko izrazijo svoja čustva. Želijo biti seznanjeni z dogajanjem v družini, saj jim to daje občutek nadzora nad situacijo (Parkinson, Cashmore 2012: 67–68).

Otroci v študiji *Exploring the Promises and Possibilities for Children's Participation in Family Relationship Centres* kot prednost participacije v postopkih odločanja navajajo priložnost, da so *slišani, s čimer imajo potencialni vpliv na končne odločitve*, ki bodo v njihovo korist. Participacija otrokom pomeni priložnost, da se pogovorijo o različnih možnostih izbire (*»choice«*), kot na primer, kako preživeti čas s starši, medtem ko pa si ne želijo, da bi morali izbrati (*»choose«*) med obema od njih. Po njihovem mnenju udeležba v mediaciji prispeva k večji *fleksibilnosti in odprtosti pogledov med družinskimi člani*. Navedli so tudi, da je ena od prednosti, ki jo ponuja participacija v mediaciji tudi *učenje, kako sprejeti dobre odločitve*, hkrati pa svojo udeležbo vidijo kot *pomoč staršem, da bolje razumejo svoje otroke*. Velika večina otrok je izpostavila naslednje pozitivne strani udeležbe v mediaciji: *izkušnja pogovora o svojem doživljanju, možnost vpliva na končne odločitve in dostop do informacij* (Graham, Fitzgerald 2010: 55).

Otroci, vključeni v študijo *Hello, I'm a Voice, Let me Talk: Child-Inclusive Mediation in Family Separation*, so izpostavili dve glavni prednosti vključitve otrok v proces: *biti slišan* (*»an expression of a need for a voice«*) in *čustvena opora* (*»preceptions of help practically and emotionally«*). Nekateri otroci so poročali, da jim je vključitev v proces omogočila, da so lahko prosto izrazili svoje mnenje, ne da bi se bali, da bi s tem prizadeli svoje starše. Otroci so zaznali, da je mediacija pripomogla k *izboljšanju komunikacije med njimi in starši*, s čimer so imeli možnost zavzeti aktivnejšo vlogo pri prestrukturiranju družinskega življenja in odnosov po razvezi staršev (Goldson 2006: 11–12).

Otroci, vključeni v študijo *Children Beyond Dispute: A Prospective Study of Outcomes from Child Focused and Child Inclusive Post-Separation Family Dispute Resolution*, so poročali o pozitivnih učinkih vključitve otrok v mediacijo, predvsem pa o svojem doživljanju pogovora z otroškim svetovalcem (McIntosh, Long 2006: 95):

»Otroški svetovalec mi je pomagal pregnati žalost.«

»Otroški svetovalec je bil prijazen in dober občutek je, da se lahko z nekom o vsem pogovoriš.«

»Bolje sem se počutila, ker sem lahko nekemu povedala stvari. Tudi kasneje sem se o tem lažje pogovarjala z mamo in očetom.«

»Pomagalo mi je, da me je nekdo poslušal in všeč mi je bilo, da je otroški svetovalec podal staršem tiste informacije, ki sem jih sam želel posredovati.«

»Dovoljeno mi je bilo, da sem govoril o tem, kar si želim, ne da bi za to vedel moj oče. Lahko sem govoril o svojih problemih.«

II. Stališča staršev

Starši v študiji *The Voice of a Child in Family Law Disputes* so izpostavili, da vključitev otrok lahko otrokom pomaga, da izrazijo svoja občutja in mnenja, ki se jih nato lahko vzame v ozir pri odločanju; verjamejo pa tudi, da participacija otrok zagotavlja boljše odločitve in srečnejše otroke. Nekateri menijo, da ima udeležba otrok terapevtski učinek in da pripomore k izboljšanju samozavesti otrok, pa tudi k občutku nadzora nad njihovim življenjem (Parkinson, Cashmore 2012: 85–87).

Starši, ki so sodelovali v študiji *Exploring the Promises and Possibilities for Children's Participation in Family Relationship Centres*, so navedli tiste prednosti, ki jih glede na njihovo izkušnjo prinaša participacija otrok: mediacija je priložnost, kjer se otroci lahko prosto izrazijo ter se pogovorijo o svojem doživljanju. Sam proces jim zagotavlja nevtralnega zagovornika, ki jih razume. Navajajo tudi, da je ena izmed prednosti za starše tudi ta, da od otroških svetovalcev pridobijo nevtralen pogled o doživljanju, počutju in željah otrok, s čimer lahko bolje razumejo perspektivo otrok, kar vpliva na boljše končne izide mediacije. Menijo, da participacija otrokom lahko prinese priznanje, da je njihov prispevek pomemben (Graham, Fitzgerald 2010: 55–56).

Vsi starši, ki so sodelovali v študiji *Hello, I'm a Voice, Let me Talk: Child-Inclusive*

Mediation in Family Separation, so poročali o pozitivnih učinkih vključitve otrok v mediacijo – *otroci so bili bolj sproščeni in so se bolje in lažje prilagodili novi družinski situaciji po razvezi*, saj je bil njihov glas slišan tako s strani mediatorja kot staršev. Navedli so, da ima participacija otrok pomembne učinke tudi za starše, saj lahko tako *bolje razumejo perspektivo otrok*, prav tako pa lahko *sklepajo boljše sporazume, ki so v korist otrok*. Starši so kot zelo pomembno prednost izpostavili dejstvo, da se je *povečalo njihovo zavedanje o vplivu konflikta na otroke* (»parental awareness of effects of conflict enhanced«) (Goldson 2006: 14–16).

Izsledki študije *Children Beyond Dispute: A Prospective Study of Outcomes from Child Focused and Child Inclusive Post-separation Family Dispute Resolution* nakazujejo, da je bila mediacija, kjer so bili vključeni otroci, uspešnejša kot tista, kjer otroci niso bili prisotni, saj so bile prejete povratne informacije s strani otroškega svetovalca v veliki večini *povod za razmislek staršev o njihovem ravnanju in vedenju do otrok, pa tudi o počutju in željah otrok*. Čeprav se oba pristopa osredotočata na otrokove največje koristi, v raziskavi ugotavljajo, da je pri mediaciji, kjer otroci niso vključeni, večja verjetnost, da bodo starši na otroke projicirali svoje lastne želje in tako napačno predpostavljali počutje in doživljanje otrok. Študija je pokazala, da so bili zlasti očetje tisti, ki so doživeli vključitev otrok v mediacijo kot izrazito transformativno in informativno izkušnjo. Informacije so pridobili neposredno od otrok in ne preko mame, ki lahko prevzame vlogo »prenašalke informacij« o otrocih. Izkazalo se je, da so matere in očetje bolj pripravljeni prisluhniti pogledom, tudi če so v nasprotju z njihovimi stališči, če le ti prihajajo s strani njihovih otrok oz. otroškega svetovalca (McIntosh, Long 2006: 123–125).

Naslednji komentarji opisujejo pozitivne izkušnje staršev, ki jih je prinesla udeležba otrok v mediaciji (McIntosh, Long 2006: 80–81):

»Bilo je zelo dobro. Mnenja, ki smo jih dobili od otrok, so bila dokaj presenetljiva – kot na primer, da so moji otroci dejansko bolj zadovoljni z ločitvijo, kot so bili s skupnim življenjem. Bil sem zaskrbljen predvsem, kako jim gre in dobro je, da imajo neodvisno osebo, ki jih vpraša, kako se počutijo.«

»Vse je v razlagi. Kar sem slišal na srečanju od otroškega svetovalca, je imelo smisel. Potem ko smo šli skozi to, lahko moja hčerka sede in se pogovori o čemerkoli hoče. Uvidel sem, da je pazila, kaj govori meni in kaj mami. Ni ji več treba biti previdna pri stvareh, o katerih govori.«

»Bilo je v redu in to bi storil še enkrat. Spomnim se povratnih informacij – rekla je, da so otroci zelo prizadeti, sam namreč tega nisem zaznal. Bil sem preveč osredotočen na bitko, da bi to videl.«

»Zdelo se mi je čudovito – včasih otrokom ni bilo prijetno govoriti neposredno z mano in bližina usposobljene osebe, ki se pogovori z njimi in z mano, je čudovita. Bilo je tesno povezano z mojo izkušnjo in izziv v dobrem smislu. Včasih človeka enostavno odnesejo lastne fantazije zlasti v času takšne krize.«

»Bilo je lepo videti mojega otroka skozi oči nekoga drugega.«

III. Stališča mediatorjev

Mediatorji, ki so sodelovali v študiji *The Voice of a Child in Family Law Disputes*, vidijo največjo prednost vključitve otrok v proces razveze v tem, da starši pridobijo dodaten vpogled v svet doživljanja njihovega otroka (»enlightenment«). Participacijo otrok v procesu vidijo kot pomoč staršem, da se osredotočijo na potrebe, želje in občutke otrok ter na podlagi tega sprejmejo dogovore, ki bodo v njihovo največjo korist (Parkinson, Cashmore 2012: 106). Kot pravi ena izmed mediatork v raziskavi: »Otroci določene poglede zadržijo zase in jih ne izrazijo pred starši, zato si želim, da bi bili otroci v procesu slišani z namenom, da se starši seznani s tem, kaj otrok doživlja« (Parkinson, Cashmore 2012: 107).

Mediatorji vidijo prednost vključitve otrok v *krepitev moči otrok* (»empowerment«), saj so mnenja, da je včasih mediacija edina priložnost, kjer so otroci podprti v tem, da izrazijo svoja doživljanja, želje in poglede (Parkinson, Cashmore 2012: 108). Mediatorji vidijo vključitev otrok v proces kot *uresničevanje pravice otrok, da so slišani*, mediatorka

pa svoje stališče podpre z naslednjo izjavo: »Otroci imajo pravico, da izrazijo svoje mnenje o tem, kako se počutijo in da so pri tem slišani, ker se njihov pogled razlikuje od pogleda staršev« (*ibid*). Mediatorka Lisa Parkinson (2011: 155) dodaja, da »pogovora z otroki ne smemo razumeti samo kot enostranskega procesa odkrivanja pogledov in občutij otrok, saj je ravno tako pomembno tudi podajanje razlag, ki so primerne starosti otrok, in oblikovanje pomirjajočih sporočil, še posebej takrat, ko je komunikacija med otrokom in starši prekinjena.«

Mediatorji so mnenja, da ima vključitev otrok v proces tudi terapevtske učinke (»therapeutic benefits«), če mediator *spodbuja vzpostavitev konstruktivne komunikacije med otroci in starši*. Ena izmed mediatork v raziskavi izpostavi, da je cilj mediacije v tem, da skupaj s starši razvija načine, kako se pogovarjati z otroki in obratno, da skupaj z otroki raziskuje konstruktivne načine, kako se pogovarjati s starši (Parkison, Cashmore 2012: 110). Po mnenju L. Parkinson (2011: 155) »je največja prednost neposredne vključitve otrok v mediacijo vnovično odprtje komunikacijskih poti med otroki in starši, da se lahko pogovarjajo z več sočutja in razumevanja«. Dodaja (*ibid.*), da z vključitvijo v mediacijo otrokom lahko pomagamo, da so bolj prepričani o zadevah, ki jih želijo povedati svojim staršem, in tudi o tem, kaj si želijo slišati od staršev. V nekaterih primerih otrok prosi mediatorja, da mu pomaga staršem kaj razložiti. To mora mediator najprej načrtovati z otrokom in šele nato s starši. Če starši razumejo, da je za otroka mučno, če prek njega posredujejo sporočila drug drugemu, je to velik olajšanje za otroka.

Mediatorji so v študiji *Exploring the Promises and Possibilities for Children's Participation in Family Relationship Centres* izpostavili, da ima vključitev otrok v mediacijo pozitivne učinke predvsem z vidika *krepitev moči otrok*. Mediacija po njihovem mnenju ustvarja *priložnost, da otroci lahko govorijo o svojih izkušnjah*, pri tem pa je pomembno, da se počutijo slišani. Mediatorji se strinjajo, da je pozitiven vidik vključevanja otrok v mediacijo tudi *ozaveščanje staršev o vplivu konflikta na otroke*. Eden izmed vprašanih mediatorjev meni, da vključevanje otrok v mediacijo lahko pripeva k »*spremembi v srcih in glavah staršev*« (Graham, Fitzgerald 2010: 56).

V nadaljevanju sintetiziram izsledke že omenjenih štirih empiričnih študij, ki skozi

perspektivo otrok, staršev in mediatorjev opozarjajo na *morebitne omejitve ali celo pasti*, ki jih prinaša neposredno vključevanje otrok v mediacijo.

1. Stališča otrok

Otroci v študiji *The Voice of a Child in Family Law Disputes* si ne želijo oziroma se ne zmorejo odločiti za enega od staršev (»unwilling or unable to choose«), zato takim odločitvam v mediaciji nočejo biti izpostavljeni. Daniel, 16, meni, da je nepravilno »zahtevati od otrok, naj izberejo enega od staršev, ker je to nemogoča naloga«. Eden od razlogov, da otroci ne želijo eksplicitno izraziti svojega mnenja, je predvsem njihova skrb, da bi prizadeli ali razburili starše (Parkinson, Cashmore 2012: 68). Izpostavili so, da si v procesu razveze staršev predvsem želijo, da je njihov glas slišan, s čimer si pridobijo občutek nadzora nad dogajanjem, vendar ne želijo odločati o končnih sporazumih v mediaciji (Parkinson, Cashmore 2012: 64).

Tudi nekateri otroci v študiji *Exploring the Promises and Possibilities for Children's Participation in Family Relationship Centres* so izpostavili neprijetne plati vključevanja otrok v mediacijo. Določeni *niso bili zadovoljni s samim procesom mediacije*, ker so imeli občutek, da niso bili dovolj informirani o namenu vključitve v mediacijo, prav tako niso bili seznanjeni, kakšna je njihova vloga v procesu, kar jim je povzročilo občutke strahu. Nekateri otroke je zmotilo, da po zaključku mediacijskega procesa niso dobili povratne informacije o tem, kako je njihova soudeležba pripomogla h končnim odločitvam (Graham, Fitzgerald 2010: 55).

Otroci v študiji *Children Beyond Dispute: A Prospective Study of Outcomes from Child Focused and Child Inclusive Post-separation Family Dispute Resolution* niso bili zadovoljni z vključitvijo v mediacijo, ker so imeli občutek, da morajo *izbirati med starši*, nekateri pa so izpostavili vključitev kot nepotrebno, saj da niso ugotovili nič novega (McIntosh, Long 2006: 95).

II. Stališča staršev

Starši v študiji *The Voice of a Child in Family Law Disputes* so izrazili skrb, da bi bili otroci lahko *izpostavljeni manipulaciji s strani staršev*. Menijo, da starši vplivajo na otroke z različnimi strategijami, s kupovanjem igrač, dopuščanjem več svobode, lahko pa tudi z grožnjami in nasiljem. Nekatere starše skrbi, da bi zato *otroci v mediaciji izražali mnenja staršev*, pa tudi tisto, za kar otroci menijo, da bi starši radi slišali. Nekaj staršev je poudarilo, da so *mnenja otrok spremenljiva* in zato tudi bolj nezanesljiva in nerelevantna za presojo (Parkinson, Cashmore 2012: 82–85).

Starši v študiji *Exploring the Promises and Possibilities for Children's Participation in Family Relationship Centres* so izrazili nekatere negativne vidike vključitve otrok v mediacijo: povratne informacije s strani otroških svetovalcev so jih vznemirile in užalostile, od mediatorjev in otroških svetovalcev pa *niso dobili primerne podpore*, ki bi jim pomagala soočiti se z neprijetnimi občutji. Starši so izpostavili tudi, da niso bili primerno seznanjeni s potekom, namenom in posledicami vključitve otrok v mediacijo, zato sebe in otrok na vključitev niso znali ustrezno pripraviti (Graham, Fitzgerald 2010: 56).

Starši v študiji *Children Beyond Dispute: A Prospective Study of Outcomes from Child Focused and Child Inclusive Post-Separation Family Dispute Resolution*, katerih otroci so bili udeleženi v mediaciji, so navedli naslednje negativne plati participacije: nekateri *niso bili zadovoljni s povratno informacijo*, ki so jo dobili od otroških svetovalcev, saj so bile po njihovem mnenju prejete informacije preveč površinske; nekateri so izpostavili, da vključitev otroka ni imela smisla, ker niso pridobili dovolj informacij s strani otroškega svetovalca o doživljanju otrok prav zaradi želje otrok, da se informacij ne posreduje naprej staršem. Nekateri starši so opazili, da je otroke srečanje z otroškim svetovalcem vznemirilo (McIntosh, Long 2006: 85–87).

III. Stališča mediatorjev

Strokovnjaki so mnenja, da starši veliko težje sprejemajo skupne odločitve o otrocih,

kadar so v medsebojnem konfliktu, vendar to ne sme biti razlog, da odgovornost za odločanje prepustijo otrokom (Meggs 1993: 206, v Parkinson, Cashmore 2012: 44). Naloga staršev je, da ob predhodnem posvetu z otroki sami sprejmejo odločitve o tem, kje bo npr. otrok prespal čez noč, ali sme na zabavo, do kdaj je lahko zvečer pokonci. Če starši otroku prepustijo samostojno odločanje, mu lahko naložijo preveliko breme odgovornosti, hkrati pa tvegajo izgubo svoje starševske avtoritete, ki je nujna za zdrav razvoj otroka. Nekateri strokovnjaki so mnenja, da obstaja tveganje, da starši začno tekmovati za otrokovo naklonjenost, če otroku v mediacijskem procesu prepustijo odgovornost za sprejemanje odločitev. Warshak (2003: 375, v Parkinson, Cashmore 2012: 15) razlaga, da večjo kot ima težo otrokovo mnenje, večja je verjetnost, da bo otrok izpostavljen manipulaciji in pritisku staršev. Starši se lahko, zavedno ali nezavedno, poslužijo različnih taktik ter otroku namenijo več ali manj pozornosti kot običajno, ga ustrahujejo ali pa prekomerno razvajajo.

Mediatorji v študiji *The Voice of a Child in Family Law Disputes* menijo, da lahko vključitev otrok v mediacijo poveča njihovo razdvojenost glede zvestobe do obeh staršev. Mediatorji so poudarili, da nekateri otroci želijo ugoditi obema staršema, zato obstaja verjetnost, da bodo pred mediatorjem izražali stališča, ki jih želijo slišati starši, samo zato, da bi jim ugodili (Parkinson, Cashmore 2012: 113–114). Otrokov avtentični in resnični glas tako postane prekrit z besedami in dejanji staršev.

Nekateri mediatorji v študiji *Exploring the Promises and Possibilities for Children's Participation in Family Relationship Centres* so izrazili svojo skrb glede zaščite otrok v mediaciji. Skrbi jih, da starši ne bi znali na konstruktiven način sprejeti informacij, ki bi jih s strani mediatorja oz. otroškega svetovalca prejeli o počutju in željah njihovih otrok, kar bi lahko imelo negativen vpliv na nadaljnji odnos z otrokom (Graham, Fitzgerald 2010: 56).

Mediatorka Lisa Parkinson (2011: 151) navaja naslednje pasti, ki jih prinaša vključevanje otrok v mediacijo:

- vključitev otrok poveča njihovo stisko in zmedenost;
- otroci se razburijo, če so bolj seznanjeni s konfliktom staršev;

- vlogo mediatorja lahko zamenjamo za vlogo svetovalca ali zastopnika otrok;
- otroci ne znajo vedno zanesljivo oceniti svojih dolgoročnih interesov;
- mediator se lahko ujame v trikotnik med starše in otroka;
- poznejše povratne informacije lahko pri starših povzročijo jezo na otroka;
- mlajši otroci, ki vidijo starše govoriti na prijateljski način, lahko mislijo, da se bodo starši pobotali – gojenje upanja na spravo.

II. Neposredno vključevanje otrok v mediacijo in strukturiranje mediacijskega procesa

Neposredno vključevanje otrok v mediacijo zahteva preudarno strukturiranje mediacijskega procesa, ki navadno vključuje štiri faze (College of Mediators 2002: 10–11):

1. faza: Preverjanje primernosti vključitve otrok v mediacijo;
2. faza: Priprava mediatorja, staršev in otrok na vključitev otrok v mediacijo;
3. faza: Vključitev otrok v mediacijo;
4. faza: Posredovanje informacij staršema.

Skrbno načrtovanje vključevanja otrok v mediacijski proces poteka v skupnem sodelovanju mediatorja, staršev in otrok. Družinski mediator ima pomembno vlogo, saj mora ves čas procesa skrbeti za največjo korist otrok.

1. faza: Preverjanje primernosti vključitve otrok v mediacijo

Preden se mediator in starši odločijo za vključitev otroka v mediacijo, mora mediator skupaj s starši preveriti *kriterije za ocenjevanje primernosti vključevanja otrok v mediacijo*.

Mediatorji navajajo, da vključitev otroka v mediacijo ni smiselna oz. primerna, kadar:

- se starši strinjajo glede potreb otroka in so sposobni doseči skupni dogovor, ki je v otrokovo največjo korist (Birnbaum 2009: 15);

- je med starši prisotna visoka raven konflikta (College of Mediators 2002: 10);
- so starši odkrito sovražni drug do drugega in do otroka (British Columbia 2003: 8);
- starši ne želijo prevzeti odgovornosti za otroka (British Columbia 2003: 8);
- se starši ne strinjajo s pravili mediacijskega procesa, ki vključuje otroke (College of Mediators 2002: 10);
- se starši spopadajo z motnjami v duševnem zdravju in jih ne zdravijo (McIntosh 2007);
- otrok ne želi biti vključen v mediacijo (British Columbia 2003: 8, 15);
- je otrok premajhen, da bi znal izraziti svoje želje in potrebe (večinoma otroci do treh let) (Birnbaum 2009: 15).

Mediatorji menijo, da je vključitev otrok v mediacijo primerna, kadar (Birnbaum 2009: 27, 56):

- otrok želi biti vključen ter je sposoben izraziti svoje poglede in želje;
- otrok vztraja pri določeni želji (npr. komu si želi biti dodeljen v vzgojo in varstvo), eden od staršev pa temu nasprotuje;
- se starši želijo seznaniti z doživljanjem otroka in vplivom, ki jo ima razveza nanj;
- starši različno doživljajo otrokove potrebe in želje ter jih želijo pri otroku neposredno preveriti;
- otrok vsakemu od staršev govori drugače.

Naloga mediatorja je, da skupaj s starši pretehta naslednje vidike, ki lahko odločilno vplivajo na potek in vključitev otroka v mediacijo (College of Mediators 2002: 8):

- faza razveze, v kateri se partnerja nahajata;
- faza mediacijskega procesa, v kateri se partnerja nahajata;
- trenutna sposobnost staršev, da se osredotočijo na potrebe in želje otrok;
- prednosti in morebitna tveganja vključevanja otrok v mediacijo;
- razvojna faza otroka in njegovo čustveno stanje;
- položaj in vloga otroka v družini;
- raven konflikta v družini;

- način in vzorci dogovarjanja v družini;
- vloga mediatorja, otroškega svetovalca, staršev in otrok v mediaciji;
- (ne)ravnovesje moči v razmerju starši–otrok, moški–ženska.

Če mediator zazna, da bi bila vključitev otroka preveč tvegana (kadar so starši sredi burnega konflikta, kadar otrok ni dovolj zrel in sposoben razumeti pomena in posledic mediacijskega procesa idr.), je njegova dolžnost, da starše na to opozori. Menim, da je pomembno, da mediator in starši naredijo seznam prednosti in potencialnih tveganj, ki jih prinaša vključitev otrok v mediacijo.

Etika in samorefleksija od mediatorja zahtevata, da pred morebitno vključitvijo otrok v mediacijo preveri svojo usposobljenost, pripravljenost in zmožnost dela z otroki in starši (Brown 1995):

- Ali imam primerna znanja, spretnosti in kompetence za delo z otroki?
- Ali je moj cilj skupaj s starši doseči zadovoljiv dogovor, ki bo v največjo korist otrok in ali bo vključitev otrok v mediacijo sledila temu cilju?
- Ali bodo starši znali konstruktivno uporabiti informacije, pridobljene od otrok?
- Ali bo razgovor otrokom pomagal bolje razumeti družinsko situacijo, svoja občutja in želje?

2. faza: Priprava staršev, otrok in mediatorja na vključitev otrok v mediacijo

Faza priprave sledi, ko starši in mediator sprejmejo dogovor, da je vključitev otroka v mediacijo smiselna in potrebna. Prvi dve stopnji si ne sledita nujno v strogem zaporedju in se med seboj lahko prepletata.

V primeru, da želja po vključitvi v mediacijo ne pride na pobudo otroka, je naloga staršev in mediatorja, da se dogovorijo, na kakšen način bodo otroka povabili v mediacijo. Starši to lahko storijo sami ali pa s pomočjo mediatorja, ki otroku napiše povabilo z obrazložitvijo namena in poteka mediacije. Starši morajo otrokom razložiti, zakaj si želijo njihovega sodelovanja, da razblinijo dvome in spodbudijo pozitiven odziv. Pogosto

pomaga, če mediator otroku napiše osebno pismo z vabilom. Otroci morajo razumeti, kaj jim mediacija ponuja, in vedeti, da lahko sodelovanje tudi zavrnejo (Parkinson 2011: 153).

Preden starši in mediator vključijo otroka v mediacijo, morajo podrobno opredeliti naslednje točke (College of Mediators 2002: 7–11):

- jasen namen in cilj neposredne vključitve otroka v mediacijo;
- pozitivne vidike in omejitve vključitve otroka v mediacijo;
- vlogo mediatorja, otroškega svetovalca, staršev in otroka v procesu;
- načelo zaupnosti;
- vsebino in potek pogovora z otrokom;
- praktične dogovore (kdo od staršev bo pripeljal otroka na razgovor).

Namen vključevanja otrok

Starši in mediator morajo jasno opredeliti namen otrokove participacije v mediaciji. Ta korak je ključen¹⁷, saj pomaga definirati vlogo otroka¹⁸, staršev in mediatorja v mediacijskem procesu (Graham, Fitzgerald 2010: 59; British Columbia 2003: 11).

Razlogov za vključitev otrok v mediacijo je več.

1. Otrok je vključen v mediacijo na koncu mediacijskega procesa z namenom, da ga mediator in/ali starši *seznanijo o tistih končnih dogovorih*, ki se ga neposredno zadevajo.
2. Otrok je vključen v mediacijo z namenom, da *izrazi svoje mnenje o končnih dogovorih*, ki so jih sklenili starši in se ga neposredno zadevajo.
3. Otrok je vključen v mediacijski proces z namenom, da *izrazi svoje poglede, pomisleke, čustva in želje*. Namen pristopa je omogočiti otroku, da se o svojem doživljanju

¹⁷ Empirične študije so pokazale, da je zadovoljstvo z mediacijo s strani staršev in otrok manjše, če namen in potek vključitve otrok predhodno nista bila dovolj jasno opredeljena.

¹⁸ Več o tem v poglavju Participacija otrok v procesu razveze, kjer s petstopenjsko lestvico ponazorim

pogovori z mediatorjem. Mediator prispeva k otrokovi krepitvi moči ter ga opremi s potrebnimi informacijami. V tovrstnem pristopu otrok nima možnosti, da bi vplival na sam potek odločanja in tudi končne odločitve so v rokah njegovih staršev. Vključitev otroka je namenjena tudi staršem, da lahko na podlagi informacij, ki so jih prejeli od otrok, sprejmejo dogovor o takem načrtu vzgoje, varstva in stikov, ki bo v največjo korist otrok.

4. Otrok je vključen v celoten proces mediacije, kjer ima *aktivno vlogo v procesu odločanja*, poudarek pa je na pomembnosti otrokovega prispevka h (končnim) odločitvam.

Analiza empiričnih študij je pokazala, da je najpogostejši razlog za vključitev otrok v mediacijo dati otrokom priložnost, da izrazijo svoje poglede, pomisleke, čustva in želje. V nobeni od empiričnih študij otroci niso imeli aktivne vloge v procesu odločanja.

Vloga mediatorja oz. otroškega svetovalca

Pri vključitvi otrok v mediacijo se mediatorji poslužujejo dveh pristopov. V prvem pristopu vodi razgovor z otrokom mediator, ki je predhodno vodil proces mediacije z njegovimi starši. Novozelandska raziskava je pokazala, da je prisotnost istega mediatorja dala celotnemu mediacijskemu procesu kontinuiteto. Otroci so povedali, da so se na srečanju z mediatorjem počutili varno, saj je predhodno že spoznal njihove starše in je tako lahko bolje razumel njihovo družino (Goldson 2006: 13).

Pomanjkljivost tovrstnega pristopa je, da se mediator lahko postavi v položaj otrokovega odvetnika, kar ni združljivo z njegovo vlogo mediatorja. Mediator je tudi predstavnik otroka, saj njegovo mnenje prenese staršem. Nastopi lahko situacija, da se mediator identificira s stališčem otroka oz. s stališčem enega od staršev, kar lahko ogrozi mediatorjevo nepristranskost (Kraljić 2008: 163).

V drugem pristopu se otroci udeležijo pogovora z nevtralnim, posebej usposobljenim

prispevek otroka v mediacijskem procesu.

otroškim svetovalcem, ki na naslednjem srečanju staršem in mediatorju posreduje doživljanje, odzive in potrebe otrok (McIntosh, Long 2006: 17–18).

Načelo zaupnosti

Pomembno je, da se starši zavedajo omejitev, ki jih prinaša vključevanje otrok v mediacijo. Če razgovor z otrokom poteka na ločenem srečanju z mediatorjem, ta lahko prosi starše za privolitev, da se otrok sam odloči, ali naj mediator po srečanju z njim staršem posreduje povratne informacije. Starši morajo sprejeti, da morda ne bodo prejeli nobenih povratnih informacij. V praksi se praviloma ne dogaja, da mediator zaupnih zadev, ki mu jih pove otrok, ne sme posredovati staršem, saj običajno prav on otroku pomaga oblikovati sporočila, ki jih ta želi posredovati enemu od staršev ali obema (Parkinson 2011: 153).

Analiza empiričnih raziskav je pokazala, da razgovor z otroki praviloma poteka na ločenem srečanju z mediatorjem, čeprav mediatorka Lisa Parkison (2011: 152) omenja tudi možnost, da so na razgovoru udeleženi starši in otroci skupaj.

3. faza: Vključitev otrok v mediacijo

Razgovor z otrokom mora potekati v prijetnem prostoru, opremljenem s terapevtskimi igračami, materialom za risanje in primernimi stoli za vse starosti (McIntosh 2007).

Mediator na začetku razgovora otroka seznani z načelom o prostovoljnosti in zaupnosti. Mediator pri otroku še enkrat preveri željo po sodelovanju in ga seznani, da lahko iz procesa kadarkoli izstopi. Mediator izpostavi, da v kolikor otrok ne bi želel, da bi bila katera od zaupanih informacij posredovana staršem, lahko to na koncu srečanja izpostavi, mediator pa je dolžan spoštovati dogovor o zaupnosti. Otrok je že vnaprej seznanjen, da zaupnost informacij ne bo mogoča, v kolikor bi mediator dobil občutek, da je ogrožena njegova varnost (Goldson 2006: 9).

Mediator mora z otrokom jasno opredeliti namen pogovora, saj s tem prepreči morebitna njegova nerealna pričakovanja. Otrok mora vedeti, kaj lahko pričakuje od pogovora in kaj mu bo pogovor prinesel (Parkinson 2011: 153). V večini primerov otrok

in starši ne želijo, da bi otrok imel aktivno vlogo v procesu odločanja, zato je naloga mediatorja, da otroka odveže vsakršnega pritiska glede odgovornosti za končne odločitve. Naloga mediatorja je, da otroku zagotovi, da je pogovor z njim staršem v pomoč, da bodo lažje sprejeli dogovore, ki mu bodo v korist. Mediator zagotovi otroku, da bo naredil vse, kar je v njegovi moči, da bi staršema pomagal bolje razumeti njegove potrebe in doživljanje situacije (College of Mediators 2002: 7–11).

Kot je bilo že omenjeno, je največkrat glavni razlog za vključitev otroka v mediacijo raziskovanje otrokovega sveta, zato v nadaljevanju povzemam smernice za pogovor, kjer imajo otroci možnost izraziti svoje doživljanje razveze staršev, soočanje s trenutno družinsko situacijo ter potrebe in želje za prihodnost (McIntosh, Long 2006: 17–18).

Mediator s pomočjo različnih tehnik in metod (diskusija, igra, pripovedovanje zgodb, risanje) skupaj z otrokom razišče (McIntosh 2007):

1. kakšna je otrokova trenutna navezanost na starše in otrokovo doživljanje vsakega od staršev;
2. kakšen odnos je imel otrok s starši pred razvezo;
3. kakšno vlogo igra razveza na otrokovo trenutno doživljanje staršev;
4. kakšne so otrokove želje glede ureditve stikov ter vzgoje in varstva;
5. katere so tiste specifične otrokove potrebe, ki jih je potrebno upoštevati pri končnih dogovorih.

Družinski mediator v razgovoru z otrokom upošteva naslednje smernice (Williams, Helland 2007: 31):

- ustvari otroku prijazno okolje (udobni stoli, igrače, material za risanje);
- je odprt in neposreden;
- pogovor prilagodi razvoju in razumevanju otroka;
- otroku zagotovi čustveno podporo;
- zaveda se svojega vpliva, ki ga vnaša v pogovor: osebne vrednote in življenjske izkušnje, kultura, predhoden potek mediacije s staršema;
- zna aktivno poslušati;

- uporablja otrokov osebni jezik (izogiba se terminologije in žargona);
- postavlja enostavna in neposredna vprašanja;
- je potrpežljiv (otrok lahko potrebuje nekaj časa, da najde besede, s katerimi se bo izrazil);
- ne zahteva od otroka, da govori o stvareh, o katerih si ne želi;
- otroku zagotovi, da lahko kadarkoli vpraša za razjasnitev, če česa ne razume;
- izogiba se sugestivnim in direktnim vprašanjem, ki bi otroka napeljevala na odgovore, s katerimi bi moral izražati svoje preference do staršev ter izrecno izbirati, kaj si želi (Brown 1995).

Mediator v zaključni fazi obnovi celoten pogovor ter se z otroki dogovori o vsebinah, ki jih lahko posreduje staršem. Z otroki se pogovori o možnosti nadaljnjega srečanja z namenom posredovanja končnih odločitev, ki so jih sprejeli njihovi starši. Mediator v zaključni fazi prosi otroka, da pove o svojem počutju med pogovorom in ga spodbudi, da spregovori o kakršnih koli pomislekih in skrbah (McIntosh 2007).

4. faza: Posredovanje informacij staršem

V zadnji, četrti fazi, mediator staršem na ločenem srečanju posreduje otrokovo trenutno doživljanje družinske situacije in razveze ter njegove potrebe. Na začetku pogovora mediator izpostavi pozitivne vidike vključitve otroka v mediacijo, na primer to, da je otrok dobil prostor za izražanje svojih želj, potreb in mnenj.

Mediator na eni strani zavzame vlogo zagovornika otrok, na drugi strani pa se v sodelovanju s starši pogovori, kako bi kar najbolje zadovoljili potrebe in želje otrok, ki bi bile hkrati v skladu z njihovimi potrebami in željami. Če je pogovor z otrokom vodil neodvisen otroški svetovalec, lahko na željo staršev ostane prisoten tudi na nadaljnjih mediacijskih srečanjih in v tem primeru mediator in otroški svetovalec skupaj vodita mediacijski proces. Otroški svetovalec po koncu mediacije, ko sta starša že sklenila končne dogovore, posreduje informacije in odločitve njunim otrokom, če je bilo tako vnaprej dogovorjeno (McIntosh, Long 2006: 17–18).

III. Znanje, spretnosti in veščine ter usposobljenost družinskega mediatorja

Družinski mediator, ki želi v mediacijo vključiti otroka, mora biti primerno usposobljen in kvalificiran za delo z družino in z otroki ter imeti posebna interdisciplinarna znanja s področja psihologije, prava, sociologije in pedagogike. Družinski mediator mora razviti določene spretnosti, ki omogočajo uspešno zagotavljanje in prepoznavanje otrokovega glasu v procesu ločitvene mediacije.

V nadaljevanju povzemam smernice za mediatorje, ki želijo v ločitveno mediacijo vključiti otroke.

Znanje, ki ga mora imeti mediator, če želi v mediacijo vključiti otroke (Australian Government 2012):

- razumevanje in sposobnost prepoznavanja vpliva razveze na družinske člane in družino kot sistem;
- razumevanje transformacije družine skozi različne faze razveze in konflikta;
- poznavanje razvojnih faz otroka (socialna, fizična, kognitivna in čustvena), teorije navezanosti in sistemske družinske teorije;
- razumevanje in sposobnost prepoznavanja odzivov otrok na konflikt in razvezo staršev;
- razumevanje pomembnosti vrstniških odnosov za otroka;
- poznavanje in uporaba različnih modelov komuniciranja z otroki;
- prepoznavanje znakov nasilja, duševnih motenj in zanemarjanja v družini;
- poznavanje zakonodaje (mednarodno pravo in otrokove pravice, družinsko pravo, kazensko pravo, socialna varnost);
- prepoznavanje fizičnih in čustvenih odzivov otrok na razvezo, konflikte, nasilje in travme;
- poznavanje metod in tehnik posrednega in neposrednega vključevanja otrok v mediacijo;
- poznavanje družinske dinamike in načinov starševstva v različnih kulturah;

- poznavanje in zagotavljanje otrokovih pravic, ki jih zagotavljata Konvencija o otrokovih pravicah in Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic ter poznavanje procesnih pravic otrok v postopkih odločanja;
- poznavanje prednosti in omejitev prakse neposrednega vključevanja otrok v mediacijo;
- prepoznavanje psihopatologije otrok;
- prepoznavanje otrokovega notranjega sveta preko igre;
- poznavanje etike in vrednot mediacijskega procesa: spoštovati različnost (spol, etnija, spolna usmerjenost).

Spretnosti in veščine, ki jih mora razviti mediator, če želi v mediacijo vključiti otroke (Flaker 2003: 91–94, Australian Government 2012):

- spretnost pogovarjanja (vodenje pogovora; vzpostavitev delovnega odnosa: krepitev moči; uporaba različnih metod in tehnik razgovora, primernih starosti in razvoju otroka: pripovedovanje zgodb, igra vlog, uporaba igrač, knjig, risanje; uporaba mediacijskih tehnik: aktivno in empatično poslušanje, postavljanje odprtih vprašanj, povzemanje, normaliziranje, preokvirjanje, raziskovanje; reflektiranje in opazovanje);
- spretnost pogajanja in sklepanja dogovorov s starši (spretnost reševanja konfliktov);
- spretnost beleženja in poročanja (izdelava zapisnikov, zaznamkov, načrtov).

Mediatorka McIntosh (2007), ki je razvila model vključevanja otrok v mediacijo, je v članku *Child Inclusion as a Principle and as Evidence-based Practice: Applications to Family Law Services and Related Sectors* postavila okvirna merila in standarde za usposobljenost družinskih mediatorjev, ki v proces mediacije vključujejo otroke. Merila in standardi so pomembni, saj omogočajo zagotavljanje zadovoljivih izidov mediacije tako za starše kot za otroke.

Kompleksnost razmerij v družinski mediaciji terja od mediatorja interdisciplinarno znanje, ki vključuje zaključen podiplomski študij s področja psihologije, socialnega dela,

sociologije ali psihoterapije. Mediator mora imeti dodatno znanje s področja družine in psihologije otrok (teorija razvoja otrok, teorija navezanosti) ter vsaj dveletne izkušnje na področju dela z otroki, mladostniki in njihovimi družinami. Avtorica McIntosh opozarja, da družinski mediatorji, ki imajo samo pravno podlago, ne zadostujejo kriterijem za opravljanje razgovora z otroki, saj za to nimajo zadostnega znanja in veščin.

Na tem mestu povzemam standarde, ki jih predlaga avtorica za usposobljenost otroških svetovalcev oz. družinskih mediatorjev:

- vsaj štiridnevno izobraževanje na temo vključevanja otrok v mediacijo;
- zaključen dodiplomski ali podiplomski študij iz naslednjih smeri: socialno delo, razvojna psihologija ali (družinska) psihoterapija;
- vsaj dveletne izkušnje na področju dela z otroki, mladostniki in njihovimi družinami v procesu razveze;
- redna supervizijska srečanja.

Tudi družinska mediatorka Lisa Parkinson (2011: 155) je mnenja, da se morajo mediatorji pred vključitvijo otrok v mediacijski process udeležiti posebnega usposabljanja. V britanskem združenju mediatorjev College of Mediators (2002) zahtevajo, da družinski mediatorji opravijo posebno dodatno usposabljanje, imeti pa morajo tudi supervizorja, ki je dodatno usposabljanje že opravil.

IV. Stališča in osebne izkušnje slovenskih mediatorjev

V nadaljevanju povzemam stališča in izkušnje slovenskih mediatorjev o neposrednem vključevanju otrok v mediacijo¹⁹. Povzela bom njihovo mnenje o vlogi staršev in otrok, ki jo imajo v mediaciji ter njihove osebne izkušnje s participacijo otrok v mediaciji. Nazadnje podam razmišljanje mediatorjev o trenutnem stanju neposrednega vključevanja otrok v mediacijo na slovenskih tleh ter njihove predloge za nadaljnji razvoj tega še ne raziskanega področja.

¹⁹ Vsebina intervjujev je na voljo v prilogi diplomske naloge.

1. Stališča mediatorjev o neposrednem vključevanju otrok v mediacijo

Mediatorji vidijo eno izmed *prednosti vključevanja otrok* v tem, da se *uresničuje pravica otrok, da so slišani* (intervju 2: »V mediaciji v družinskih sporih je možna udeležba otroka kot stranke (409. člen ZPP) ali kot osebe, ki ima po Konvenciji in ZPP pravico povedati svoje mnenje o tem, komu naj se zaupa varstvo in vzgoja otroka«).

Vključitev v mediacijo je lahko za otroke tudi *priložnost, da izrazijo svoje doživljanje razveze staršev* (intervju 5: »mnenje otroka in mladostnika glede ločitve staršev«, »svoj zorni kot in videnje ločitve«).

Vključitev otrok v mediacijo je lahko za otroke *priložnost, da izrazijo svoja čustva* (intervju 4: »pomoč otroku pri pridelavi čustev«, intervju 5: mediator »prepozna morebitne otrokove oz. mladostnikove strahove glede življenja v prihodnje«), prav tako pa tudi svoje *želje* (intervju 5: mediator »preveri, kakšne so otrokove želje«).

Mediatorji vidijo prednost vključitve v *izboljšanje komunikacije med staršema in otroki* (intervju 4: »Ustvari se prostor za pogovor in za drugačno komunikacijo, kjer družinski člani slišijo drug drugega in si bolj prisluhnejo«).

Vključitev otroka je lahko koristna tudi za starše, saj pridobijo *nevtralen pogled o doživljanju in počutju otrok* (intervju 6: »predvsem pa starši vidijo stisko otroka«, intervju 2: »pokazalo se je, da starši rabijo to informacijo«).

Po drugi strani pa mediatorji navajajo tudi svoje *zadržke glede vključevanja otrok v mediacijo*.

Ena izmed mediatork je izpostavila, da obstaja možnost, da otroci v razgovoru z mediatorjem ne izrazijo svojega avtentičnega oz. resničnega mnenja, ker želijo staršem ugoditi, jih zaščititi ali pa se jih bojijo (intervju 3: Koliko je ta glas otroka resničen glas otroka ali je glas enega od staršev, ker ima moč nad tem otrokom?«, »Otroci so čista bitja in vedo in vse razumejo, si pa lahko dajo neke filtre, ker so jim starši zelo pomembni in delujejo z vidika zaščite svojih staršev«).

Eden izmed mediatorjev je mnenja, da mediator otroka ne sme izpostavljati sugestivnim vprašanjem, ki bi od otroka zahtevala, da izbira med staršema. Hkrati poudari tudi to, da so *mnenja otrok spremenljiva* (intervju 6: »Ali ga boste vprašali, pri kom bi rajši bival? Ali želi preživeti več časa z enim ali drugim staršem? To so vprašanja, na katera otrok zelo težko odgovori oz. bo enkrat odgovoril tako, drugič drugače.«).

2. Potek vključevanja otrok v mediacijo in osebne izkušnje mediatorjev

Mediatorji so mnenja, da je vključitev otrok v mediacijo primerna, kadar:

- oba od staršev soglašata z vključitvijo otroka v mediacijo (intervju 1: »stališče staršev, da sta pripravljena sprejeti njegovo mnenje«, intervju 3: »Če bi starši izkazali voljo, interes za to, bi jaz to vsekakor podprla«, intervju 4: »soglasje obeh staršev«);
- otrok soglaša z vključitvijo v mediacijo (intervju 2: »če si otrok to želi«, intervju 3: »če pride ta glas s strani otroka«, intervju 4: »soglasje otroka«);
- je otrok dovolj zrel in sposoben razumeti pomen in postopek mediacije, kar presodijo starši in mediator (intervju 1: »otroka, če je sposoben razumeti«, »subjektivna presoja strokovnega delavca, ali to otrok lahko razume ali ne«, intervju 3: »pri zrelosti je presoja staršev, ali naj vključimo otroka v mediacijo«);
- so starši neenotni in želijo slišati otrokovo mnenje (intervju 1: »sta oba od staršev zelo neenotna glede tega, kar jima je otrok povedal; kadar mama reče, da otrok želi biti pri njej, oče reče, da želi biti pri njem«, intervju 2: »Če je izpoved staršev različna in vsak trdi svoje.«).

Vključitev otrok v mediacijo po mnenju mediatorjev ni smiselna, kadar:

- so se starši o vsem dogovorili in imajo poenoteno mnenje glede otroka, komunikacija med starši pa poteka kakovostno (intervju 1: »Če gre za sporazumno razvezo in če oba od staršev soglašata ter je otrok seznanjen s tem, kar se dogaja in kar sta se starša dogovorila«, »če gre mediacija v smer rešitve in sta oba na tem, da jo dosežeta«, intervju 2: »če izvemo voljo obeh staršev in govorita enako«; intervju 3: »Tam, kjer se vse da zmeniti, niti ne pride do te potrebe, ker tam se pogovorijo, tam se zmenijo, si zaupajo, tam se enostavno ve,

- kaj je najboljša za otroka.«);
- otrok nima želje po vključitvi v mediacijo (intervju 1: »če te starši seznani, da je otroku nerodno in da ne bi rad prišel«);
 - je raven konflikta med starši visoka (intervju 1: »če so starši zelo sprti«, »Da bi otroka izpostavil hudemu konfliktu, ko dva ne moreta doseči niti minimuma glede dogovorov, s tem se ne strinjam«, intervju 4: »je tveganje za prisotnost otrok ob konfliktih staršev večja«);
 - če mediator presodi, da otroci niso dovolj stari za vključitev v mediacijo (intervju 6: »Otrok do pubertete vsekakor v mediacijo ne bi vključeval«, intervju 5: »Glede vključevanja otrok, ki obiskujejo OŠ, menim, da vključevanje v ločitveno mediacijo ni primerno«);
 - otrok ni v primernem psihičnem ali fizičnem stanju (intervju 1: »Če je otrok v stanju bolezni, v hudem stresu, če je v psihičnem stanju, ki za otroka ni dobro«).

Praksa mediatorjev je, da se o *poteku in načinu vključevanja otrok v mediacijo sprva pogovorijo s starši* (intervju 2: »Treba pa je vedno s starši predhodno ugotoviti, ali si otrok tega želi, ali je to potrebno, kaj in kako bo pogovor potekal in kaj pričakujejo starši od tega pogovora«, intervju 4: »Kako, na kakšen način vključiti otroka, je po mojem mnenju vsakič znova dogovor s starši, glede na to, kaj bi bilo po njihovem mnenju najboljša za otroka«)

Ena izmed mediatork je menila (intervju 1), da je *način vključitve otroka predvsem stvar dogovora med mediatorjem, starši in otrokom*: »Lahko, da bosta otroka rekla, želiva si, da se dobimo tudi skupaj s starši, da jima določene stvari poveva.« Mediatorka (intervju 4) pa dodaja: »Morda ne bi bilo napak najprej opraviti ločen pogovor z otrokom ter pridobiti najprej njegovo mnenje, ali želi skupen pogovor s starši ali pa bi le podal svoje mnenje mediatorju.«

Mediatorji v večini zagovarjajo, da razgovor z otrokom *poteka na ločenem srečanju brez pristnosti staršev* (intervju 2: »Pogovor z otrokom opravim sama ali s komediatorjem.«, intervju 3: »Prvo srečanje zagovarjam ločeno z otrokom, ne pred starši.«, intervju 5: »Nasprotujem namreč načinu mediiiranja, kjer bi mladostnik bil primoran sprejemati

odločitev recimo o skrbništvu nad njim med enim in drugim staršem ob prisotnosti obeh staršev«, »Pri spraševanju otroka o ločitvenem postopku staršev starši nikakor ne bi smeli biti prisotni, otrokovo mnenje pa bi moralo biti strogo zaupno«). Mediator (intervju 1) meni, da je prisotnost staršev lahko moteča, ker »ni mogoče ne komunicirati, to pomeni, da če bi bila na skupnem srečanju oče in otrok, je otrok lahko pod nezavednim vplivom enega od staršev in prilagaja odgovore glede na njega. Če je skupno srečanje s starši in otrokom, potem je otrok med starši.«

Nekateri mediatorji so razgovore z otroki izvedli sami (tisti, ki imajo ustrezno pedagoško/psihološko izobrazbo), drugi pa v komediaciji z mediatorjem, ki ima ustrezno izobrazbo in izkušnje z otroki. Eden od mediatorjev (intervju 5) je predlagal, da bi moral razgovor z otrokom voditi nevtralen in objektiven strokovnjak s področja pedagogike, ki bi bdel nad otrokovimi pravicami in morebitnimi nenamernimi sugestijami mediatorja.

Vsebinsko razgovorov z otroki in starši so mediatorji opisali na različne načine.

Intervju 1:

Odkvisno od tega, kakšen vtis dobim, če je otrok zgovoren, še posebej, če vidim, da je vse dogovorjeno, in če je otroku vse jasno, je to stvar dveh do petih minut. Z njim se pogovorim tudi o športu, kaj ga zanima in zaključim zgodbo. Če pa so kakšne stiske otroka, včasih se otrok odpre, pa pove, jaz imam rad oba, mami je to rekla, ati je to rekel in ga poslušam.

Intervju 2:

Pogovor pričnem tako, da povemo, kaj smo in kdo smo. Da gre za pogovor o tem, kako naj družina v bodoče živi; da pa bodo starši še vedno skrbela zanj in ga imeli zelo radi ... Pogovor pa bo o načinu vsakodnevnega življenja, kdo ga pelje k zdravniku, koga kliče ponoči, kdo mu je blizu (ne bližje!). Otroka nikoli ne vprašam, kje bi bil raje. Ko otrok pove, ali ko razberem, da bi rad, da starša ostaneta skupaj z njim, ga ne sprašujem več.

Intervju 3:

Otroka povabim k sebi in ga glede na mojo strokovno izobrazbo in ustrezne strokovne izpite sam izprašam ali, bolje povedano, se z otrokom pogovorim. Pogovor oz. mnenje otroka glede na strokovno presojo povzamem in prenesem staršem, ki jim, tudi ozirajoč se na otrokovo dobrobit, strokovno interpretiram otrokovo mnenje in ob njem podam strokovni pedagoški vidik izbire in ozaveštim, kaj pomeni spodbudno in varno okolje za otrokov zdrav in normalen nadaljnji odnos.

3. Vloga otroka in staršev v procesu odločanja

Mediatorji se strinjajo, da so *starši tisti, ki so odgovorni za sprejemanje končnih odločitev*, ki zadevajo vzgojo in varstvo otroka. Eden izmed mediatorjev je mnenja (intervju 5), da »so starši tisti, ki morajo zagotoviti otroku in mladostniku mirno in zdravo okolje za njegov normalni razvoj. Če med starši pride do nepremostljivih nesoglasij, ki vodijo v ločitev, je to njihov problem in ne problem otroka. To je razlog, da se mi zdi zelo neodgovorno, če starši odgovornost ali odločitev, pri katerem od staršev bo otrok živel, prepustijo otroku oz. mladostniku« in dodaja, da »so starši tisti, ki morajo sprejeti razumno odločitev o skrbi nad otrokom in gledati izključno na njegovo dobrobit.«

Nekateri mediatorji so mnenja, da je vključitev otrok v mediacijo tudi način, da starši *izvedo otrokove želje*, ki jih nato lahko vzamejo v ozir pri sprejemanju končnih odločitev. Ena izmed mediatork pravi (intervju 4): »Starši namreč sprejemajo odločitve, ki se tičejo skupnih otrok, pri čemer je prav, da imajo na ta način možnost upoštevati tudi želje in potrebe otrok, ne le lastne interese.« Eden izmed mediatorjev (intervju 1), socialni delavec, dodaja: »Če se starši razhajajo na nekih osnovnih vprašanjih, recimo, ko gre za prešolanje otroka iz enega kraja v drugega in pri tem niso enotni, v tem primeru najprej poslušam mamino s svojimi argumenti in očeta s svojimi argumenti. Vendar, če otrok lahko izrazi mnenje, če se lahko opredeli za eno varianto, zakaj ga ne bi vprašali.«

4. Usposobljenost in kompetence mediatorja

Mediatorji (intervju 3, intervju 5, intervju 6) predlagajo, da naj ima mediator oz. strokovnjak, ki bo v mediacijo vključil tudi otroka, *dodatno strokovno izobrazbo s področja pedagogike, psihologije ali socialnega dela* in *izkušnje z delom z otroki in mladostniki*. Mediator naj ima opravljeno *usposabljanje na temo vključevanja otrok v mediacijo* (intervju 3 in intervju 4), imeti pa mora tudi stalnega supervizorja. Ena izmed mediatork (intervju 3) je izpostavila, da se mora mediator zavezati svoji lastni etiki in da mediator, ki »bo kakor koli delal z otrokom na mediaciji, čuti sam zase, da je usposobljen, da je pripravljen.«

5. Trenutno stanje in trend razvoja družinske mediacije v Sloveniji

Po mnenju in izkušnjah vseh vprašanih mediatorjev mediatorji v Sloveniji *redko uporabijo prakso neposrednega vključevanja otrok v mediacijo* (intervju 1: »Večji del mediatorjev v zunajsodni praksi tega ne počne«, intervju 5: »Po mojem vedenju je slednjega malo in se tega načeloma mediatorji ne poslužujejo«).

Izjema so mediatorji, ki delajo na centru za socialno delo kot socialni delavci in imajo zato drugačno izhodišče kot mediatorji v privatni praksi. Socialnim delavcem zakonodaja narekuje, da na razgovor v primeru razveze partnerjev povabijo tudi otroke. Namen razgovora z otrokom je izdelava mnenja za sodišče, ki bo nato odločilo v korist otroka.

Ena izmed mediatork izpostavi (intervju 3), da trenutno v Sloveniji *ni nobenega akta ali pravilnika, ki bi urejal področje vključevanja otrok v mediacijo*, kot je to značilno na primer za Anglijo. Trenutno je vse prepuščeno posameznemu mediatorju, ki mediacijo izvaja in posamezni instituciji, ki ponuja mediacijske storitve. Mediatorka predlaga, da bi bile na tem področju smiselne in potrebne določene uvedbe, na primer kodeks ali pravilnik, ki bi mediatorje konkretno usmeril.

5 SKLEPI

Neposredno vključevanje otrok v mediacijski postopek ob razvezi je v tujini predmet razprav že dalj časa, v slovenskem prostoru pa je ta tema v veliki meri še neraziskana.

Zagovorniki pozitivnega stališča o vključitvi otrok v družinsko mediacijo razumejo otroke kot nosilce pravic, k čemur napotujeta Konvencija o otrokovih pravicah in Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic. Konvenciji zagotavljata otrokom pravico, da v postopku razveze staršev izrazijo svoje mnenje ter pravico do obveščenosti o stvareh, ki jih v postopku razveze zadevajo.

Zagovorniki vključevanja otrok v mediacijski proces vidijo participacijo otrok v mediaciji kot *priložnost za soustvarjanje odprtega prostora za razgovor*. Razgovor temelji na krepitvi moči otrok: zaupanju, odprti komunikaciji in zavezništvu, kjer je upoštevana perspektiva otrok. Vključitev otrok v mediacijo lahko pripomore *h kvalitetnejšim končnim sporazumom, ki bodo v otrokovo korist*. Udeležba otrok v mediaciji spodbuja k *vzpostavitvi konstruktivne komunikacije med otroki in starši*, ki je v času razveze lahko okrnjena. Udeležba otrok v mediaciji je lahko *za starše tudi priložnost, da pridobijo vpogled v doživljanje otroka s strani nevtralne osebe*, ki skrbi za otrokove koristi. Povratne informacije o otrocih staršem pomagajo razumeti otrokove skrbi, občutja in želje, ki jih nato lahko upoštevajo pri končnih odločitvah, služijo pa jim tudi kot ozaveščanje o vplivu njihovega konflikta na otroke.

Ugotovitve empirične raziskave so pokazale, da stališče slovenskih mediatorjev glede prednosti vključitve otrok ne odstopa od stališča tujih mediatorjev.

Vključevanje otrok v mediacijo prinaša tudi določene omejitve in tveganja. V mediaciji odgovornost za odločanje ne sme biti prepuščena otrokom, saj bi jim s tem naložili preveliko breme odgovornosti, starši pa bi tvegali izgubo avtoritete, ki je nujna za zdrav razvoj otroka. Participacija otrok v mediaciji lahko poveča otrokovo razdvojenost glede zvestobe do staršev. Nekateri otroci si želijo ugoditi obema od staršev, zato obstaja tveganje, da njihov avtentični in resnični glas postane prekrit z besedami in dejanji

staršev. Pri vključevanju otrok v mediacijo obstaja *tveganje, da starši ne bi znali na konstruktiven način sprejeti informacij*, ki bi jih s strani mediatorja prejeli o počutju in željah njihovih otrok, kar bi lahko imelo negativen vpliv na nadaljnji odnos z otrokom. Nekatera tveganja pri vključevanju otrok v mediacijo so povezana z *neustrezno izvedbo mediacijskega procesa*: pomanjkljiva informiranost staršev in otrok o namenu vključitve otrok v mediacijo ter nezadovoljiva mediatorjeva podpora staršem in otrokom.

Ugotovitve empirične raziskave so pokazale, da se mnenje slovenskih mediatorjev glede tveganj, ki jih prinaša neposredna vključitev otrok v mediacijo, ne razlikuje od mnenja tujih mediatorjev. Zaznati je, da so slovenski mediatorji do neposrednega vključevanja otrok v svoji praksi zadržani. V praksi se v veliki meri poslužujejo posrednega vključevanja otrok v mediacijo, kjer mediator spodbuja starše, da se osredotočita na potrebe in koristi otrok.

Analiza kodeksov in pravilnikov iz tujine je pokazala, da neposredno vključevanje otrok v mediacijo zahteva *preudarno strukturiranje mediacijskega procesa*, ki poteka v sodelovanju mediatorja, staršev in otrok. Navadno vključuje štiri faze: preverjanje primernosti vključitve otrok v mediacijo, priprava mediatorja, staršev in otrok na vključitev otrok v mediacijo, vključitev otrok v mediacijo in posredovanje informacij staršem.

V prvi fazi preverjanja primernosti vključitve otrok v mediacijo mora mediator skupaj s starši preveriti kriterije za ocenjevanje primernosti udeležbe otrok v mediacijskem procesu. Najpomembnejši kriteriji za vključitev otrok so: soglasje otrok in staršev ter otrokova zrelost in sposobnost razumeti pomen in postopek mediacije. Sledi *faza priprave*, kjer morajo starši in mediator podrobno opredeliti naslednje točke: jasen namen in cilj neposredne vključitve otroka v mediacijo; pozitivne vidike in omejitve vključitve otroka v mediacijo; vlogo mediatorja, otroškega svetovalca, staršev in otroka v procesu; načelo zaupnosti; vsebino in potek pogovora z otrokom ter praktične dogovore.

Razlogov za vključitev otrok v mediacijo je več: otrok je vključen v mediacijo na koncu mediacijskega procesa z namenom, da ga mediator in/ali starši seznani s končnimi

dogovori, ki ga neposredno zadevajo, lahko pa je vključen tudi z namenom, da izrazi svoje mnenje o končnih dogovorih, ki so jih sklenili starši in ki ga neposredno zadevajo. Otrok je lahko vključen med mediacijskim procesom z namenom, da izrazi svoje poglede, pomisleke, čustva in želje, kar je v tujini tudi najpogostejši razlog za vključitev otrok v mediacijo.

V tretji fazi sledi neposredno vključevanje otrok v mediacijo, kjer mediatorji izvajajo dva pristopa. V prvem pristopu vodi razgovor z otrokom mediator, ki je predhodno vodil proces mediacije z njegovimi starši. V drugem pristopu se otroci udeležijo pogovora z nevtralnim, posebej usposobljenim otroškim svetovalcem, ki na naslednjem srečanju staršem in mediatorju posreduje doživljanje, odzive in potrebe otrok.

Glede vloge mediatorja v procesu vključevanja otrok v mediacijo imajo slovenski mediatorji različne izkušnje. Nekateri so pogovore z otroki izvedli sami (tisti, ki imajo ustrezno pedagoško/psihološko izobrazbo), drugi pa v komediaciji z mediatorjem, ki ima ustrezno izobrazbo in izkušnje s področja otrok.

Razgovor z otrokom poteka v prijetnem prostoru, opremljenem s terapevtskimi igračami, materialom za risanje in primernimi stoli za vse starosti. Mediator na začetku razgovora otroka seznani z načelom o prostovoljnosti in zaupnosti ter skupaj z njim jasno opredeli namen pogovora, saj s tem prepreči morebitna nerealna pričakovanja otrok. Mediator s pomočjo različnih tehnik in metod (diskusija, igra, pripovedovanje zgodb, risanje) skupaj z otrokom razišče otrokovo trenutno navezanost na starše, odnos staršev in otrok pred razvezo; vlogo razveze pri otrokovem trenutnem doživljanju staršev; otrokove predloge, želje in mnenja glede ureditve stikov, vzgoje, varstva in specifične otrokove potrebe, ki jih je potrebno upoštevati pri končnih dogovorih.

Mediator na koncu razgovora obnovi celoten pogovor ter se z otroki dogovori o vsebinah, ki jih lahko posreduje staršem. Z otroki se pogovori o možnosti nadaljnega srečanja, z namenom posredovanja končnih odločitev, ki so jih sprejeli njihovi starši.

V četrti fazi sledi posredovanje informacij staršem, kjer jim mediator na ločenem srečanju

posreduje otrokovo trenutno doživljanje družinske situacije in razveze ter njegove potrebe.

Družinski mediator, ki želi v mediacijo vključiti otroka, mora biti *primerno usposobljen in kvalificiran za delo z družino in otroki* ter imeti posebna interdisciplinarna znanja s področja psihologije, prava, sociologije in pedagogike.

Znanja, ki jih mora imeti mediator, če želi v mediacijo vključiti otroke, so: razumevanje in sposobnost prepoznavanja vpliva razveze na družinske člane in družino kot sistem; razumevanje transformacije družine skozi različne faze razveze in konflikta; poznavanje razvojnih faz otroka; poznavanje in uporaba različnih modelov komuniciranja z otroki; poznavanje družinske dinamike in načinov starševstva v različnih kulturah; poznavanje prednosti in omejitev prakse neposrednega vključevanja otrok v mediacijo; poznavanje in zagotavljanje otrokovih pravic; poznavanje zakonodaje.

Družinski mediator mora razviti določene *spretnosti*, ki omogočajo uspešno zagotavljanje in prepoznavanje otrokovega glasu v procesu ločitvene mediacije: spretnost pogovarjanja (vodenje pogovora, vzpostavitev delovnega odnosa, uporaba različnih metod in tehnik razgovora, reflektiranje in opazovanje), spretnost pogajanja, sklepanja dogovorov s starši ter spretnost beleženja in poročanja.

Tako tuji kot slovenski mediatorji menijo, da mora biti mediator za delo z otroki primerno *usposobljen*: imeti mora zaključeno vsaj štiridnevno izobraževanje na temo vključevanja otrok v mediacijo; zaključen dodiplomski ali podiplomski študij ene naslednjih smeri: socialno delo, razvojna psihologija ali (družinska) psihoterapija; vsaj dveletne izkušnje na področju dela z otroki, mladostniki in njihovimi družinami v procesu razveze; redna supervizijska srečanja.

Empirična raziskava je pokazala, da se mediatorji v Sloveniji *redko odločajo za neposredno vključevanje otrok v mediacijo*. Izjema so mediatorji, ki delajo na centru za socialno delo kot socialni delavci in imajo zato drugačno izhodišče kot mediatorji v privatni praksi. Socialnim delavcem zakonodaja narekuje, da na razgovor v primeru

razveze partnerjev povabijo tudi otroke. Namen razgovora z otrokom je izdelava mnenja za sodišče, ki bo nato odločilo v korist otroka.

Trenutno v Sloveniji ni nobenega akta ali pravilnika, ki bi urejal področje vključevanja otrok v mediacijo. Trenutno je vse prepuščeno posameznemu mediatorju, ki mediacijo izvaja, in posamezni instituciji, ki ponuja mediacijske storitve.

6 PREDLOGI

Predlogi za praktično delovanje:

- v okviru praktičnega delovanja predlagam ozaveščanje o neposredni vključitvi otrok v mediacijo kot eno izmed oblik zagotavljanja otrokovega glasu ob procesu razveze;
- predlagam, da se na slovenskem področju družinske mediacije uvede možnost dodatnega usposabljanja za družinske mediatorje, ki želijo v mediacijo ob razvezi vključiti otroke;
- predlagam, da se na slovenskem področju družinske mediacije sprejme pravilnik ali kodeks, ki bi urejal področje vključevanja otrok v mediacijo;
- predlagam uvedbo strokovne podpore v obliki supervizije za družinske mediatorje, ki v svojo prakso vključujejo otroke.

Predlogi glede nadaljnjega raziskovanja:

- za nadaljnje raziskovanje predlagam večji in reprezentivni vzorec z družinskimi mediatorji, s pomočjo katerega bi ugotavljala razširjenost in prakso vključevanja otrok v družinsko mediacijo ob razvezi;
- predlagam raziskavo z otroki, ki bi raziskovala njihove morebitne izkušnje z vključitvijo-v proces mediacije ob razvezi;
- v primeru postopnega vključevanja otrok v proces mediacije ob razvezi v Sloveniji predlagam raziskovalno spremljanje in evalvacijo tovrstnih izkušenj s perspektive vseh udeležencev procesa, sprva lahko na način akcijskega raziskovanja.

7 LITERATURA IN VIRI

Australian Government. (2012), *Work within a Child Inclusive Framework*. Dostopno na https://training.gov.au/TrainingComponentFiles/CHC08/CHCFAM802B_R1.pdf (ogledano 5.5.2014).

Birnbaum, R. (2009), *The Voice of the Child in Separation/Divorce Mediation and Other Alternative Dispute Resolution Processes: A Literature Review*. Canada: Department of Justice Canada. Dostopno na <http://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/divorce/vcsdm-pvem/pdf/vcsdm-pvem.pdf> (ogledano 4. 3. 2014).

British Columbia. (2003), *The Involvement of Children in Divorce and Custody Mediation: A Literature Review*. Dostopno na <http://www.ag.gov.bc.ca/justice-services/publications/fjsd/children/Mediation.pdf> (ogledano 5. 5. 2014).

Brown, C. (1995), *Involving Children in Decision Making without Making Them the Decision Makers*. Dostopno na http://www.familycourt.gov.au/wps/wcm/resources/file/eb9da00247423b4/Involving_children_in_decisions.pdf (ogledano 5. 4. 2014).

College of Mediators. (2002), *Children, Young People and Family Mediation: Policy and Practice Guidelines*. Dostopno na <http://www.ukcfm.co.uk/> (ogledano 4. 4. 2014).

Čačinovič Vogrinčič, G. (1998), *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Čačinovič Vogrinčič, G. (2006), *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Eirene project. (2013), *Kako je mediacija organizirana v vaši državi?* Dostopno na <http://www.mediation-eirene.eu/mediation-in-europe/slovenia/?lang=SL> (ogledano 2. 4. 2014).

Flaker, V. (2003), *Oris metod socialnega dela: Uvod v katalog centrov za socialno delo*.

Ljubljana: Fakulteta za socialno delo in Skupnost centrov za socialno delo Slovenije.

Goldson, J. (2006), *Hello I'm a Voice, Let Me Talk: Child-Inclusive Mediation in Family Separation*. Auckland: Centre for Child and Family Policy Research, Auckland University. Dostopno na <http://www.familiescommission.org.nz/sites/default/files/downloads/IP-hello-im-a-voice.pdf> (ogledano 4. 5. 2014).

Gostečnik, C. (1999), *Srečal sem svojo družino*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski center.

Gradišar, C. (2005), *Sotočje družinskih odnosov: sodobni vodnik skozi družinsko in partnersko življenje ter njegove preizkušnje*. Novo Mesto: samozaložba.

Graham, A., Fitzgerald, R. (2010), Exploring the Promises and Possibilities for Children's Participation in Family Relationship Centres. *Family matters*, 84: 53-61. Dostopno na <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/fm2010/fm84/fm84f.pdf> (ogledano 5. 5. 2014).

Iršič, M. (2004), *Umetnost obvladovanja konfliktov*. Ljubljana: Zavod Rakmo.

Iršič, M. (2005), *Uvod v razreševanje konfliktov v medosebnih odnosih*. Ljubljana: Zavod Rakmo. Dostopno na <http://www.rakmo.si/knjizica.pdf> (ogledano 4.4.2014).

Jenkole, M. (2008), Otrokove pravice s poudarkom na koristi otroka in njegovi pravici, da je slišan, ter vloga zagovornika pravic otroka ob tem. V: Jenkole, M., Kuzmič, N., Šemen, S., Turk, J. (ur.), *Zagovornik – glas otroka: Zbornik prispevkov za izobraževanje zagovornikov*. Ljubljana: RS Varuh človekovih pravic (21-27). Dostopno na http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/zagovornik/Zagovornik_-_glas_otroka_2.pdf (ogledano 21. 5. 2014).

Jenkole, M. (2013), *Zagovornik - glas otroka: Posebno poročilo Varuha človekovih pravic RS*. Ljubljana: Varuh človekovih pravic. Dostopno na http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/posebna_porocila/PP_-_Zagovornik_-_glas_otroka_-_feb2013_-_celo.pdf (ogledano 25. 5. 2014).

Kirin Zakrajšek, I. (2006), Vloga družinskega sodišča pri uresničevanju največje koristi otroka. V: Jenkole, M., Kuzmič, N., Markizeti, M., Turk, J. (ur.), *Zagovornik – glas otroka*. Ljubljana: Varuh človekovih pravic (89-92). Dostopno na http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/zagovornik/Glas_otroka_WEB-ultimat-zadnja.pdf (ogledano 31. 5. 2014).

Kodele, T., Mešl, N. (ur.). (2013), *Otrokov glas v procesu učenja in pomoči: priročnik za vrtce, šole in starše*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Komotar, M., Hauptman, G. (2011), *Družba tveganja*. Ljubljana: Zavod IRC. Dostopno na: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/vs/Gradiva_ESS/Impletum/IMPLETUM_268ORGANIZATOR_Druzba_Hauptman.pdf (ogledano 5.5.2014).

Končina Peternel, M. (2006), Ali so po sedanji pravni ureditvi koristi otroka v civilnih postopkih dovolj zavarovane – izhodišča za razpravo. V: Jenkole, M., Kuzmič, N., Markizeti, M., Turk, J. (ur.), *Zagovornik – glas otroka*. Ljubljana: Varuh človekovih pravic (69-75). Dostopno na http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/zagovornik/Glas_otroka_WEB-ultimat-zadnja.pdf (ogledano 15.5.2014).

Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah (KOP), Ur. l. SFRJ-MP, št. 15/1990, Ur. l. RS-MP, št. 9/1992.

Korenjak Kramar, K., Korenjak, M. (2008), *Družinska mediacija: od spora do rešitve*. Maribor: Kreus.

Košir, J. (2009), *Razvezni postopek zakoncev v smislu določil trenutno veljavnega Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih*. Dostopno na <http://www.fsd.uni-lj.si/mma/Razvezni%20postopek%20%20Jure%20Ko%C5%A1ir/2010010811242402/> (ogledano 24.5.2014).

Kraljić, S. (2008), *Mediacija kot metoda reševanja družinskopravnih sporov* (doktorska disertacija). Maribor: Pravna fakulteta.

Kuntzag, L. (1997), *Ločitev boli: otroci in starši v ločitvenem dogajanju*. Ljubljana: Kres.

Lamovec, T. (1991), *Spretnosti v medosebnih odnosih*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za produktivnost dela.

McIntosh, J. (2007), *Child Inclusion as a Principle and as Evidence-based Practice: Applications to Family Law Services and Related Sectors*. Dostopno na <http://www.aifs.gov.au/afrc/pubs/issues/issues1.html> (ogledano 22. 8. 2014).

McIntosh, J., Long C. M. (2006), *Children Beyond Dispute: A Prospective Study of Outcomes from Child Focused and Child Inclusive Post-separation Family Dispute Resolution. Final report*. Canberra: Australian Government Attorney – General's Department.

Mestna občina Kranj. *Mediacijsko središče*. Dostopno na http://www.kranj.si/KRANJ_SI,,kranj_moje_mesto,sociala,mediacjsko_sredisce.htm (ogledano 27. 4. 2014).

Mešl, N. (2008), *Razvijanje in uporaba znanja v socialnem delu z družino: procesi soustvarjanja teoretskega znanja v praksi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Metelko, T. P. (2013a), *Družinska mediacija kot metoda reševanja sporov v družini* (doktorska disertacija). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Metelko, T. P. (2013b), *Interno delovno gradivo za udeležence izobraževalnega programa Osnovno mediacijsko usposabljanje*. Ljubljana: Inštitut za mediacijo Concordia.

Metelko, T. P. (2013c), *Interno delovno gradivo za udeležence izobraževalnega programa Usposabljanje za družinskega mediatorja*. Ljubljana: Inštitut za mediacijo Concordia.

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. (2013), *Programi v podporo družini*. Dostopno na http://www.mdds.gov.si/si/delovna_podrocja/druzina/programi_v_podporo_druzini/ (ogledano 5. 5. 2014).

Mittler, P., Mittler, H. (1995), *Družine in invalidnost*. Ljubljana: Zveza društev za

celebralno paralizo.

Parkinson, L. (2011), *Družinska mediacija*. Ljubljana: Inštitut za mediacijo Concordia.

Parkinson, P., Cashmore, J. (2012), *The Voice of a Child in Family Law Disputes*. United Kingdom: Oxford University Press.

Pel, M. (2010), *Napotitev na mediacijo: kako do učinkovitega predloga za mediacijo*. Ljubljana: GV Založba.

Pelc, J. (2009), Ločitev – vpliv na šolajočega otroka. V: Zoltan, J., Tratnik Volasko M., Zupanec, N. (ur.), *Otrok v vrtincu odločitev institucij*. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije (39-45). Dostopno na http://prezivnina.web.medihasiljic.com/wp/wp-content/uploads/2013/10/Otrok_v_vrtincu_odloitev_institucij.pdf (ogledano 5. 5. 2014).

Poljšak Škrban, O. (2002), *Vloga staršev in interkacij v družinskem sistemu pri oblikovanju identitete študentk socialne pedagogike*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (doktorska disertacija).

Rener, T., Sedmak, M., Švab, A., Urek, M. (2006), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.

Ristin, G., Hajtnik, Z. (ur.). (2011), *Mediacija v teoriji in praksi: Veliki priročnik o mediaciji*. Ljubljana: Društvo mediatorjev Slovenije.

Rutar, S. (2012), Kako razumeti in uresničevati participacijo otrok v vrtcu? *Sodobna pedagogika*, 63, 3: 86-98.

Shier, H. (2001), Pathways to Participation: Opening, Opportunities and Obligations. *Children & Society*, 15, 2: 107-117. Dostopno na http://www.ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf (ogledano 5.5.2014).

Sieder, R. (1998), *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia Humanitaris.

Skyenner, R., Cleese, J. (1994), *Družine in kako v njih preživeti*. Ljubljana: Tangram.

Šalinger, L. (2009), Vloga centrov za socialno delo in otrokovo mnenje v vrtincu odločitev institucij. V: Zoltan, J., Tratnik Volasko M., Zupanec, N. (ur.), *Otrok v vrtincu odločitev institucij*. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije (19-23). Dostopno na http://prezivnina.web.medihasiljic.com/wp/wp-content/uploads/2013/10/Otrok_v_vrtincu_odloitev_institucij.pdf (ogledano 21. 5. 2014).

Štadler, A., Starič Žikič, N., Borucky, V., Križan Lipnik, A., Černetič, M., Perpar, I. idr. (2009), *Otrok in ločitev staršev: da bi odrasli lažje razumeli otroke*. Ljubljana: Založba Otroci.

Švab, A. (2001), *Družina: od modernosti k posmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Tepavčević, Ž. (2013), *Kohabitacije kot alternative zakonski zvezi v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (doktorska disertacija).

Tomori, M. (1994), *Knjiga o družini*. Ljubljana: EWO.

Ule, M. (2008), *Za vedno mladi? Socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Unicef. *Konvencija o otrokovih pravicah*. Dostopno na <http://www.unicef.si/vsebina/101/konvencija%20o%20otrokovi%20pravicah> (ogledano 5. 5. 2014).

Zakon o alternativnem reševanju sodnih sporov (ZARSS), Ur. l. RS, št. 97/2009.

Zakon o mediaciji v civilnih in gospodarskih zadevah (ZMCGZ), Ur. l. RS, št. 56/2008.

Zakon o pravnem postopku (ZPP), Ur. l. RS, št. 26/1999 do 107/2010 – Odl. US.

Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o uresničevanju otrokovih pravic (MEKUOP), Ur. l. RS št. 86/1999 - MP, št. 26/1999.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR), Ur. l. RS, št. 69/2004 – UPB.

Williams, S., Helland J. (2007), *Hear the Child Interviews: Kelowna Pilot Evaluation*. Victoria: International Institute for Child Rights and Development. Dostopno na <http://www.iicrd.org/sites/default/files/HearTheChildInterviewEvaluation.pdf> (ogledano 15. 9. 2014).

8 PRILOGE

Priloga 1: Anketni vprašalnik

ANKETNI VPRAŠALNIK

Sem Eva Jambrek, absolventka Fakultete za socialno delo in pišem diplomsko nalogo na temo neposrednega vključevanja otrok v družinsko mediacijo ob razvezi. Prosila bi, da izpolnite vprašalnik, saj bi mi bil v veliko pomoč pri mojem raziskovanju. Pridobljene podatke bom uporabila izključno za pisanje diplomske naloge.

Zahvaljujem se Vam za sodelovanje.

Inštitucija, kjer delujete kot mediator:

1. Kakšno je vaše stališče do neposrednega vključevanja mladoletnih otrok (do 18 let) v ločitveno mediacijo?
2. Katere so po vašem mnenju prednosti neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo?
3. Kateri so po vašem mnenju zadržki glede neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo (etični zadržki, vsebinski zadržki, zaupnost, prostovoljnost)?
4. Katere kriterije bi morali upoštevati pri neposrednem vključevanju mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo (starost otroka; zrelost otroka; skupen mediator, vendar ločeni intervjuji s starši/otroci; poseben strokovnjak, ki intervjuva otroka, nato pa njegovo mnenje posreduje staršem in mediatorju)?
5. Kakšno težo naj ima mnenje mladoletnega otroka na končen izid mediacije?
6. Kakšne so vaše osebne izkušnje z neposrednim vključevanjem mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo?
7. Kakšno je po vašem mnenju trenutno stanje neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo v Sloveniji?
8. Kako vidite trend razvoja ločitvene mediacije z vidika otrokove vključenosti v

ločitveno mediacijo?

Priloga 2: Intervjuji

Odgovori so zapisani tako, kot so jih intervjuvanci podali.

1. Intervju z Radoslavom Radetićem

Inštitucija, kjer delujete kot mediator: Center za socialno delo

Kakšno je vaše stališče do neposrednega vključevanja mladoletnih otrok (do 18 let) v ločitveno mediacijo?

Če so zadeve hude in ko gresta starša »na nož«, je s stališča zakonodaje pomembno, da je proces čim krajši, da bi lahko tisto hudo družinsko nasilje, ki se pojavlja, z ločitvijo tudi razrešili. Kadar je nasilje, se pogosto manifestira skozi otroka in naš namen je, da se čimprej konča.

Če je otrok v tej fazi vključen, ga ti kot strokovni delavec vprašaš, pri kom želiš živeti, in on reče, da bi želel z mamo, in ne očetom. Za sodišče je veliko lažje, da pridobi mnenje otroka, ker če ga ne, mora vključiti enega izvedenca, pa drugega izvedenca. Izvedenec lahko ugotovi eno, drugi od staršev se pritoži nad mnenjem izvedenca ter predlaga drugega izvedenca. Sodišče ima tako enega izvedenca in drugega izvedenca, ki imata različno mnenje, kar pomeni, da bo sodišče izbralo tretjega izvedenca, ki bo ugotovil, kaj je za otroka boljše. Ampak ves čas otrok še vedno živi v tej družini. Če pa sodišče z mojo argumentacijo, ki je oprta na mnenje otroka, dobi podatek, kaj otrok želi, lahko izda začasno odločbo, s katero definira želje otroka. Postopek še vedno lahko traja pet let, ampak izdana je začasna odločba, ki je bila sprejeta na željo otroka ter ima enako težko kot odločba.

V grdih razhajanjih je seveda vprašanje, ali naj postopek traja tri leta, v tem času pa otrok posluša in je zraven vsega tega, ali pa pridobiš mnenje otroka, ki ga je sposoben izraziti, taka začasna odločba na podlagi njegovega mnenja pa otroku zagotovi varno okolje.

Če gre za sporazumno razvezo in če starši soglašajo ter je otrok je seznanjen s tem, kar se dogaja in kar so se starši dogovorili, ni nobene potrebe, da vključiš otroka. Formalno sicer moraš povabiti otroka, vendar če te starši seznani, da je otroku nerodno in ne bi rad prišel, in če vidiš, da starši ne sprejemajo dogovorov na škodo otroka, v tem primeru ni nobenega razloga za vključitev otroka.

Na CSD opravljam neko obliko mediacije, vendar to isto se lahko počne tudi izven centra, razlika je samo v tem, da izven centra nisi zavezan sodišču, tam si zavezan sam k svoji etiki. Kadar si na centru za socialno delo, mladostnika moraš povabiti zaradi zakonodaje, v mediaciji izven CSD pa je odvisno od tega, kakšen dobiš vtis o starših in o otroku, in od tega je odvisno, ali boš otroka vključil. Večji del mediatorjev pri zunajsodni praksi tega ne počne. Če ti zastaviš staršem vprašanje, ali želijo, da bi tudi otrok povedal svoje mnenje, in če je stališče staršev, da so pripravljeni sprejeti njegovo mnenje, potem otroka vključimo.

Če se starši razhajajo na nekih osnovnih vprašanjih, recimo, ko gre za prešolanje otroka iz enega kraja v drugega, in če starši pri tem niso enotni, v tem primeru najprej poslušaj mamo s svojimi argumenti in očeta s svojimi argumenti. Zame kot mediatorja je sprejemljiva ena in druga varianta. Vendar, če otrok lahko izrazi mnenje, če se lahko opredeli za eno varianto, zakaj ga ne bi vprašali.

Kadar so starši zelo neenotni glede tega, kar jim je otrok povedal, je smiselno povabiti otroka v mediacijo. Ali pa kadar mama reče, da otrok želi biti pri njej, oče reče, da želi biti pri njem. In kaj jaz kot mediator lahko naredim? Vprašam direktno otroka za njegovo mnenje.

Če pa gre stvar v smer dogovora, a se zatakne v niansah, kjer starši niso enotni, vendar so pomembne za otroka, takrat otroka povabiš. Torej dva se pogovarjata o tem, ali naj otrok igra klavir, ali naj gre jahat s konji. Včasih kot mediator vidiš, da lahko zgodbo zaključiš samo s piko, ki jo da otrok.

Kateri so po vašem mnenju zadržki glede neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v

ločitveno mediacijo (etični zadržki, vsebinski zadržki, zaupnost, prostovoljnost)?

Če je otrok v stanju bolezni, v hudem stresu, če je v psihičnem stanju, ki za otroka ni dobro, ga ne bi vključeval, čeprav sem ga formalno dolžen povabiti.

Če so starši zelo sprti, kar se v klasični izvenosodni mediaciji pogosto dogaja, je vprašanje, če bi mediator sploh povabil otroka v mediacijo, še posebej, če eden od staršev temu nasprotuje. Da bi otroka izpostavil hudemu konfliktu, ko dva ne moreta doseči niti minimuma glede dogovorov, s tem se ne strinjam.

Načeloma otroka nikoli ne vabiš prvega, načeloma s starši dosežeš dogovor do neke točke, če gre mediacija v smer rešitve, in sta obadva na tem, da jo dosežeta, ne vabiš otroka. Če stvar gre v to smer, da se nič ne da dogovoriti, spet ne vabiš.

Katere kriterije bi morali upoštevati pri neposrednem vključevanju mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo (starost otroka; zrelost otroka; skupen mediator, vendar ločeni intervjuji s starši/otroci; poseben strokovnjak, ki intervjuva otroka, nato pa njegovo mnenje posreduje staršem in mediatorju)?

410. člen jasno pravi, da je otroka, če je sposoben razumeti, potrebno poklicati na pogovor, mu pa ni treba, če tega noče. V prejšnji zakonodaji smo imeli pravilo, da naj bi bil otrok star 10 let, ko naj bi bil dovolj razumen. Tega ni več. Sedaj se ne definira več starostna doba, ampak se definira subjektivna presoja strokovnega delavca, ali to otrok lahko razume ali ne.

Najmlajši otrok je bil star 6 let. Ni hotel k mami. Nismo opravili pogovora na centru, ampak smo ga opravili na šoli in sta bili zraven učiteljica in ravnateljica, da pove, kaj je razlog, da noče k mami, kljub temu da je sodišče izdalo začasno odredbo, da ima stik z mamo. Bili smo strokovni tim, njegova učiteljica, ki ji zaupa, ravnateljica kot predstavnik institucije, v kateri se to dogaja, in jaz zunanji. In je jasno povedal, zakaj noče k mami. Tri leta kasneje je bil zaupan očetu.

Kaj pomeni postaviti se na stran otrok? Otrok ni enakovredna stranka v postopku, ker se ne ločuje. Stranka v postopku sta mama in oče, tista, ki sta odgovorna za to ločitev. Otrok

ni odgovoren za ločitev staršev, on nima nobene odgovornosti za to, da se starši ločujejo. Dilema je, postaviti se na stran mame ali očeta, pri otroku pa sploh ni dileme.

Kakšno težo naj ima mnenje mladoletnega otroka na končen izid mediacije?

Otrok pove eno, starši se še vedno razhajajo v pogledih, npr. jaz želim, da se meni zaupa, ti želiš, da se tebi zaupa. Starše seznanim s tem, kar je povedal otrok, lahko rečejo, da soglašajo z željo otroka, lahko eden od staršev še vedno vztraja, da je pri njem. Ampak jaz nimam težave s tem, ker otrok, star 13 let, mi zna povedati, in o tem, kar mi je povedal, dam sodišču mnenje, da otrok želi tako, oče sicer želi drugače. Ugotavljam, kaj je v korist otroka, moram vedeti, kdo sedi nasproti mene.

Kakšne so vaše osebne izkušnje z neposrednim vključevanjem mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo?

Najprej pokličem starše na pogovor. Lahko se zgodi situacija, da starši na svetovalnem pogovoru želijo upoštevati željo otroka, kje želi biti. Želimo upoštevati mnenje otroka, tako kot on reče, tako naj bo. To pride v upoštevanje v primeru, ko sta ozaveščena in ne delata drug drugemu težav.

Otroka se intervjuja ločeno, ker se s tem izogneš prepiru, ki se lahko razvije med mamo in očetom. Ni mogoče ne komunicirati, to pomeni, da če bi bila na skupnem srečanju oče in otrok, je otrok lahko pod nezavednim vplivom enega od staršev, in prilagaja odgovore glede na njega. Če je srečanje skupno s starši in otrokom, potem je otrok med obema od staršev.

Odkvisno od tega, kakšen vtis dobim, če je otrok zgovoren, še posebej, če vidim, da je vse dogovorjeno, in če je otroku vse jasno, je to stvar dveh do petih minut. Z njim se pogovorim tudi o športu, kaj ga zanima, in zaključim zgodbo. Če pa so kakšne stiske otroka, včasih se otrok odpre, pa pove, da ima rad oba, mami je to rekla, ati je to rekel in ga poslušal. Včasih tudi otrok pove tisto, kar on misli, da želim slišati.

Najprej vprašam, ali je bilo težko pripeljati starše. Otrok mi reče, da so oni pripeljali njega. Povej, kaj so ti starši rekli, zakaj so te danes pripeljali. Kdo ti je rekel, da naj

prideš? In je odvisno. Mami in ati sta se pogovarjala in sta se potem tako dogovorila in sta povedala, da se ločujeta. Ali mi bo rekel, mami mi je rekla, ati mi je rekel. Potem začneš pogovor o tem in potem prepoznaš dinamiko družine. Če je družina taka, da se doma pogovarjajo in so otroci v to vključeni, potem tukaj ni nobene skrivnosti.

2. Intervju z Gordano Ristin

Inštitucija, kjer delujete kot mediator: Okrožno sodišče v Ljubljani in Višje sodišče v Ljubljani.

Kakšno je vaše stališče do neposrednega vključevanja mladoletnih otrok (do 18 let) v ločitveno mediacijo?

V mediaciji v družinskih sporih je možna udeležbe otroka kot stranke (409. člen ZPP) ali kot osebe, ki ima po Konvenciji in ZPP pravico povedati svoje mnenje o tem, komu naj se zaupa varstvo in vzgoja otroka. Zato je moje stališče, da ko je to potrebno, je seveda udeležba otroka zaželeno.

Katere so po vašem mnenju prednosti neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo?

Ne gre za prednosti; gre za otrokovo pravico, če je to potrebno in če si otrok to želi.

Kateri so po vašem mnenju zadržki glede neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo (etični zadržki, vsebinski zadržki, zaupnost, prostovoljnost)?

Etičnih zadržkov nimam. Treba pa je vedno s starši predhodno ugotoviti, ali si otrok tega želi, ali je to potrebno, kaj in kako bo pogovor potekal in kaj pričakujejo starši od tega pogovora.

Katere kriterije bi morali upoštevati pri neposrednem vključevanju mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo (starost otroka; zrelost otroka; skupen mediator, vendar ločeni intervjuji s starši/otroci; poseben strokovnjak, ki intervjuva otroka, nato pa njegovo mnenje posreduje staršem in mediatorju)?

Določbe ZPP so jasne: za izraziti voljo ni več predpisana starost otroka. Gre za oceno, ali

je to sploh potrebno, kaj bomo s tem dosegli, ali se starši strinjajo s tem. O načinu izvedbe pogovora z otrokom je v teoriji ogromno napisanega. Žal mi nimamo sobe z ogledalom, kjer starša sedita zadaj in poslušata otroka. Sama menim, da je najpomembneje uporabiti zdravo pamet in se ravnati po odgovoru na vprašanje: kaj je otrokova korist. Če iz razgovora s starši izvem, da si otrok želi, da ostaneta starša skupaj, mi ni treba opraviti razgovora z otrokom, ker vse vem. Če pa je izpovedba staršev različna in vsak trdi svoje, tedaj pa mogoče je to potrebno. Pogosto gre za željo staršev po »skupni« vzgoji in varstvu; jaz pa vidim, da sodnik tega ne bo dovolil, ker je to nemogoče, saj se starši ne morejo dogovoriti o otrokovih potrebah ... Tedaj je otrokovo mnenje lahko pomembno.

Pogovor z otrokom opravim sama ali s komediatorjem. Otrok je v takih zadevah že bil pri CSD, v šoli ... in ga pogovor z nama ne bo dodatno stresiral. Pogovor pričnem tako, da povemo, kaj smo in kdo smo. Da gre za pogovor o tem, kako naj družina v bodoče živi; da pa bodo starši še vedno skrbeli zanj in ga imajo zelo radi ... Pogovor pa bo o načinu vsakodnevnega življenja, kdo ga pelje k zdravniku, koga kliče ponoči, kdo mu je blizu (ne bližje!). Otroka nikoli ne vprašam, kje bi bil raje. Ko otrok pove ali ko razberem, da bi rad, da starši ostanejo skupaj z njim, ga ne sprašujem več.

Kakšno težo naj ima mnenje mladoletnega otroka na končen izid mediacije?

V primeru ko iz otrokovih stavkov razberemo, kaj si želi, ima to veliko težo. Gre pa vedno za oceno, kaj je otrokova korist. Npr. če je otrok že v rahli puberteti in bi bil s tistim od staršev, ki mu kupuje draga darila, potem bo lahko to pomembno. Veliko je odvisno od otrokove starosti, šole, kje bodo starši živeli v bodoče in ali so še drugi sorojenci, babice, dedki ... veliko je dejavnikov.

Kakšne so vaše osebne izkušnje z neposrednim vključevanjem mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo?

V mediaciji v družinskih zadevah sem dvakrat opravila pogovor z otrokom. Bila sem sama, starši pa zunaj. O poteku smo se dogovorili prej s starši in otroka sta v obeh pogovorih povedala, da bi rada, da se ne razvežeta, da pa sta že sedaj pri mami, ker se je oče odselil ali v drugi zadevi ni prihajal redno domov. Otroci si ne želijo, da bi se

kateremu od staršev zamerili. Pokazalo se je, da starši potrebujejo to informacijo in so se v enem primeru dogovorili, v drugem pa je bilo treba zadevo nemudoma odstopiti sodniku.

Kakšno je po vašem mnenju trenutno stanje neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo v Sloveniji?

V družinskih sporih ni vedno treba, da je otrok vključen v mediacijo (če izvemo njegovo voljo od obeh staršev in govorita enako). Nisem za posploševanje: vedno – nikoli. Kadar je to treba, je to vendar otrokova pravica in je treba pogovor opraviti. Ne delam pa iz tega drame. Tudi kot sodnica na I. st. sem opravila take pogovore in starši so se odrekli pravici do prisotnosti pri izvedbi tega »dokaza« in so počakali zunaj.

Kako vidite trend razvoja ločitvene mediacije z vidika otrokove vključenosti v ločitveno mediacijo?

Za tako izjavo bi bilo treba opravili resno raziskavo – vključiti vse primere iz družinske mediacije, opraviti analizo vprašalnikov strank in odvetnikov in nato delati sklepe. Govorice pa kažejo, da se opravi kar nekaj pogovorov z otrokom (v mediaciji ali pred sodnikom).

3. Intervju s Tanjo Pio Metelko

Inštitucija, kjer delujete kot mediator: Inštitut za mediacijo Concordia

Kakšno je vaše stališče do neposrednega vključevanja mladoletnih otrok (do 18 let) v ločitveno mediacijo?

Moje mnenje se skozi leta, se pravi skozi izkušnje, ko sem mediatorica, tudi spreminja. Na začetku se spomnim, da nisem videla enega dobrega namena, smisla izpostaviti otroka, da pride nekam, na neko institucijo, da se sreča s strokovnim delavcem, ki ga bo spraševal določene stvari, ki so za njega lahko bodisi težke, travmatične, zelo intimne bodisi da bi ga spraševali direktno karkoli takega, kjer bi moral zavzemati neko svoje stališče oziroma se opredeljevati, vrednotiti, izbirati, kaj mu je v redu, kaj mu ni, z enim oz. drugim od staršev. To se mi je vedno zdelo, da se to izrecno ne sme otroka kakor koli

na to napeljevati. Kar nisem našla nekih pozitivnih stvari, mi je prevladalo otroka izpostaviti temu kot nekaj težkega zanj in pač ni vredno.

Potem se je to moje mnenje spreminjalo. Trenutno sem na tem, da nimam splošnega stališča, da bi rekla apriori, da je to tako ali tako, ampak se mi zdi, da je treba znotraj vsake mediacije treba videti ali obstajajo razlogi, ki to opravičujejo. Jaz sem imela veliko, približno 350 mediacij do sedaj, večino družinskih mediacij in moram reči, da nikoli se ni meni kot mediatorji pojavilo, aha tukaj bi bilo pa dobro vključiti otroke. Najbrž zaradi mene, ne da ne bi bilo takega primera, ampak zato, ker nisem tako naravnana, da bi imela antene za to, da bi bila ta opcija tako odprta, da bi bila to ena od alternativ. A veš, kot si rečeš, gremo na ločena srečanja, pa kadar začutiš, pa greš. Se pravi, imam tam na lagerju opcijo vključiti otroke v mediacijo, pa potem čekiram ja ali ne. Nimam.

Se je pa nekajkrat izpostavilo, da je prišla debata na to, ali bi, pa se je potem vedno v mojih mediacijah izkazalo, da so se vseeno starši odločili za to, da ne. Ker to popolnoma prepuščam staršem, nič ne spodbujam, tudi če se pojavi z njihove strani. Če bi pa starši izkazali voljo, interes za to, bi to vsekakor podprla. Prepuščam jim iniciativo in če bi oni to želeli, bi jaz to podprla. Kar se mi zdi zelo smiselno, kar nujno pri tem, ko se pogovarjamo o tem, ali vključiti otroke v mediacijo ali ne, recimo par stvari.

To, da to ne more delat kdorkoli, poleg tega se mi zdi nujno, da je mediator obvezno družinski mediator, se pravi, da ima opravljeno nadaljevalno usposabljanje s področja družinske mediacije, se mi zdi nujno, da ima neko smer kot strokovnjak, da pokriva neko področje, ali pedagoško ali psihološko, ali neko socialno delo. Da ima strokovna znanja s tega področja, ne da je pravnik ali ekonomist, ki je lahko sicer dober družinski mediator, ampak nima specialnih znanj.

Potem se mi zdi nujno, da je sam toliko ozaveščen, da zase ve, da je narediti nek, pa če rečem zelo splošno, intervju z otrokom, lahko čisto prva faza, ali tiste naslednje faze, da bo kakor koli delal z otrokom na mediaciji, da čuti sam zase, da je usposobljen, da je pripravljen in da je tisti, ki je v to vključen, in po teh kriterijih, ki jih imam, ne vidim, da bi lahko prišlo do kakršne koli škode. Se pravi, da je neko splošno dobro z moje strani za

njega in za njegovo okolico. Če identificiram kjer koli kakršni koli vprašaj ali tveganje, sem toliko pošten in fer in strokoven, da si rečem, da ne grem v to.

In da ima tak človek nek suport, da ima supervizorja, da se lahko v vsakem trenutku, če čuti potrebo, takoj na nekoga obrne. In da ima to ozaveščeno, da je to smiselno in potrebno.

In da ve, kaj je tisto, zaradi česar bo delal z otrokom. Ne tisto, dajmo sedaj otroka privabiti, ampak da se pogleda, da je več teh potencialnih koristi kot potencialnih tveganj za otroka. Tukaj govorim izključno o otroku. Ne za starše ne za starševski odnos, ki ga imata, ampak z vidika otroka. Da deluje z vidika nekega zagovornika, zaščitnika otroka, preden ga vključi, preden sprejme odločitev, da bo šel v to.

Če pride razlog s strani staršev, ne s strani mene kot mediatorke, se mi zdi še pomembneje, če pride ta glas s strani otroka. Družinske mediacije, vsaj kar jih jaz delam, so zelo široko zastavljene, veliko se pogovarjamo o tem, kaj in kako se bodo starši doma pogovarjali z otroki, in če bi se izkazalo v tem pogovoru z otroki, da si ti želijo priti in povedati, se mi zdi to tisti indikator številka ena, da se to naredi. Tukaj recimo sploh ne bi imela dvoma. Če si otrok želi iz kakršnega koli razloga do mene kot mediatorke priti, se z mano srečati in mi kar koli povedati, se z mano pogovoriti. Tukaj ni debate, tukaj bi v vsakem primeru naredila.

Katere so po vašem mnenju prednosti in zadržki neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo?

Primarno res delam na tem, da se starši sami doma pogovorijo z otroki, ker gre za njihovo družino. Ta družina bo še vedno ostala družina, se bo preoblikovala in bo v neki drugi obliki, ampak še vedno bo družinska celica. Bodo morali sami ali pa s pomočjo nekoga drugega najti način, kako bodo funkcionirali. In če se jih že med mediacijo zelo spodbuja k tej samostojnosti in če jo zmorejo, je to najboljša možna varianta. Na kakšnih mediacijah se res veliko pogovarjamo, pri kakšnih je recimo tako, da je ločitvena mediacija, pa doma niti še nista povedala otrokom, da se razhajata. Ok, kdaj bosta povedala, sta kaj razmišljala, kako bosta povedala, bosta to skupaj zastavila? In čisto

podrobnosti: v katerem okolju, ali je to smiselno doma, kjer živite in kjer bodo otroci še živeli. Ker otroci potem zasidrajo, aha tam v kuhinji, v tistem kotičku sta mi mami in oči povedala, da gresta narazen. To je za otroke v večini primerov, razen kadar ne gre za kakšne zlorabe, negativna novica. Zato se vedno pogovarjamo – kje bo, da bo neko varno okolje, da bo to neko intimno okolje, neko nevtravno okolje.

Včasih je bilo tako, da smo naredili tehniko praznega stola, predstavljajte si, tukaj sedi vajin otrok, kaj bosta rekla, kdo bo začel. Potem vsebina: kaj je tisto, kar želita sporočiti, a bosta spontano, je taka stopnja zaupanja, da kar bo pač eden ali drugi čutil, ali je smiselno, da se vidva prej usedeta in se točno zmenita, kaj želita otrokom sporočiti, kaj so tiste informacije, ki jih želiva dati. Kaj so tiste informacije, ki jih izrecno želiva zadržati zase, da ne bo nobene krivde oziroma, če bomo spregovorili o odgovornosti, da je to najina skupna odgovornost. Ali želiva sporočiti, oba sva se odločila, zmenila sva se. Včasih izrecno nekateri želijo, tisti, ki se ne strinjajo z razvezo, da se pove, mamica se je tako odločila. Kaj je tisto, zaradi česar se je odločila. In kaj so tista zagotovila, ki jih bomo dali otrokom, tisto, kar je res pomembno, da otroci izvejo. Da bova vedno za njih starša, da jih imava rada, da jih bova vedno imela rada, da bova vedno poskrbela za njih. Kaj so tista temeljna sporočila, ki jih želimo sporočiti?

Včasih pridejo vprašanja, kot so, ali naj se pogovoriva z otroki, s kom bi si želeli živeti. Kaj pa vidva mislita, kaj bo to povzročilo pri otrocih? Ali vama je sploh pomembno to vedeti, kaj mislita, na podlagi česa se bodo otroci odločali, ali mislita, da si otroci želijo izpostaviti s kom od staršev bi si želeli in razloge za to. Ali je to dejansko sploh stvar otroka ali je to stvar vaju kot staršev ali je to stvar, ki jo morata vidva odločiti, se zmeniti. Pogovarjamo se, kaj so teme za otroka, kaj so njihove teme.

Skozi to, ko se mi pogovarjamo, pa tudi tisti starši, ki pridejo z idejo, da bi pripeljali otroke na mediacijo, ko se pogovarjamo, kaj bi se pa sploh z otroki pogovarjali na koncu, ugotovijo, »aha, sej res, kaj pa bi se«. Ker sami potem pridejo do tega, saj to se pa res lahko pogovorimo sami doma.

Kaj boste potem s to informacijo nato naredili, ko vam bo otrok povedal glede tega, kje si

želi biti? Ali bo to samo neka orientacija, pa se bosta ne glede na to potem vidva odločala ali bo to ključni element in se boste potem skupaj pogovarjali. Ali lahko veste, kdo je tisti, ki ima v družini moč, ali je ta moč približno enako porazdeljena, ali je v tej fazi zelo skoncentrirana na eno stran, ali ima nekdo trenutno vlogo žrtve v družini, pa bodo otroci nato: »Boga mamica, zapuščena s strani očeta«, pa bodo hoteli zaščitniško delovati in želeli biti čimveč z mamico.

Otroci izražajo svoja mnenja, občutke na podlagi mnogih dejavnikov, zavednih, nezavednih, takšnih in drugačnih občutkov, veliko krivde prevzemajo nase. Koliko je potem to čisto res relevantno tisto, kar otrok pove, koliko to upoštevati in na kakšen način upoštevati.

Če me sprašuješ po plusih, je seveda zelo odvisno tudi od starosti otrok. Osemletni otrok, kaj lahko on pove, ali pa 18-letnik, ali pa en, ki je v tako hudi puberteti, pa zdaj čisto skregan z mamo, ker mu teži, da naj piše domače naloge. Ali bo zaradi tega rekel, zdaj pa ne bom z mamo živel, ker hoče iti po liniji najmanjšega odpora, pa bo z očetom.

Mi se vedno pogovarjamo o tem, če je ideja, kaj želimo, kaj bo to prineslo, kaj starši pričakujejo. V veliko večini pridejo starši do tega, da so tisti, ki naj se pogovarjajo z otroki, in sama čimbolj zrelo in odraslo presodita, kaj z vidika otrok in najinih pripravljenosti in sposobnosti, časa, koliko se želiva, zmoreva angažirati, najbolj optimalno za otroke.

Kaj narediti z glasom otroka? Kakšen je to glas? Koliko je ta glas otroka resničen glas otroka ali je glas enega od staršev, ker ima ta tako moč nad tem otrokom.

Recimo sem imela mediacijo, kjer je bil oče nasilen do partnerke in tudi do otroka. In potem je mamica to prijavila na centru, izdana je bila začasna odredba, prepoved približevanja. Oče v času trajanja zakonske zveze ni imel nobenih stikov, ko pa ni bilo več nobenih kršitev, so prišli do tega, da so bili stiki pod nadzorom in ker je tudi tam vse v redu potekalo in ker je tudi otrok, bil je star osem let, izrecno rekel, da je vse v redu, da ni nič, pa tudi strokovna delavka. In se je potem mamica strinjala, da lahko potekajo stiki

tudi brez nadzora in je bila ta odredba odpravljena. In potem so se stiki izvajali. Po osmih mesecih stikov z očetom je pa enkrat mamica opazila neke črnice na otroku. Pa je otrok rekel, da je padel, telovadba, pa stepli smo se na igrišču. Potem je bilo mamici vedno bolj čudno. Nato se je enkrat otrok zlomil in zjokal in povedal, da je oče še vedno nasilen do njega, tako kot je bil. Ampak on tega ni hotel povedati ne mami ne nobenemu drugemu, zato ker prej, ko je imel to izkušnjo, ko je to povedal mami, je potem mama šla na CSD, pa na policijo in je potem mamica bila zaradi tega tepena in ustraховana s strani očeta, in je otrok hotel mamo zaščititi, in je zato vsem pripovedoval, da je sedaj vse v redu. Otrok je sebe izpostavil, sebe žrtvoval, zato da je mamo zaščitil.

Otroci so čista bitja in vedo in vse razumejo, si pa lahko dajo neke filtre, ker so jim starši zelo pomembni in delujejo s tega vidika zaščititi enega od staršev. Kaj bo meni neka informacija, ki pride od otroka, meni kot mediatorju v resnici povedala?

Želela sem poudariti, ne da bi nasprotoval mnenju, ampak tisto vprašanje zadaj, vse kar otrok pove, koliko ta otrok res tako vidi in res tako doživlja? Pa ne da bi potvarjal, ampak da želi nekoga zaščititi, ker se nekoga boji.

Te situacije, kjer bi bil otrok povabljen v mediacije, so take, ki so že same po sebi težje. Tam, kjer se vse da zmeniti, niti ne pride do te potrebe, ker tam se pogovorijo, tam se zmenijo, si zaupajo, tam se enostavno ve, kaj je najboljše za otroka, ker imajo starši tak odnosa, da se sama znata pogovoriti in zmeniti.

Katere kriterije bi morali upoštevati pri neposrednem vključevanju mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo (starost otroka; zrelost otroka; skupen mediator, vendar ločeni intervjuji s starši/otroci; poseben strokovnjak, ki intervjuva otroka, nato pa njegovo mnenje posreduje staršem in mediatorju)?

Starost. To je tako relativno, če rečeš osem let, je tako malo, po drugi strani se lahko z osemletnikom resno pogovarjaš. Jaz ne bi dala starosti kot kriterij.

Pri zrelosti je presoja staršev, ali naj vključimo otroka v mediacijo. Če ne bi bilo pobude s strani staršev, ne bi šla v to. Če pa bi starši želeli in bi otrok želel, potem bi se zanesla na

to, da so starši precenili, da je otrok dovolj zrel za to. Spet ne nek zunanji kriterij, ampak njihov subjektiven. Da oni ocenijo, da je njihov otrok pripravljen, zrel.

Če gledam s svojega vidika, moje usposobljenosti in mojih znanj, in ker smatram, da jih imam dovolj, da bi lahko to opravila z otrokom, in ker družinske mediacije večinoma delam z nekom, ki je mediator, in je ob tem še psiholog, socialni delavec ali terapevt, se pravi, da je tudi on pripravljen. Družinsko mediacijo vedno delamo v paru, oba mediatorja, ker se mi zdi to prednost. Nekdo, ki pa ni usposobljen za to, pa če se pojavi ta potreba, potem pa je seveda večja prednost, da pride strokovnjak, kot da on naredi nekaj, za kar se ne čuti, da bi lahko dovolj strokovno in etično izpeljal.

Prvo srečanje zagovarjam, da je ločeno z otrokom, ne pred starši. Potem pa vidiš od tam naprej, kaj se bo naredilo. Mediacijo, ki jo bom imela sedaj še z enim mediatorjem, z vsakim otrokom posebej, sva rekla, nič ne bova naprej, kaj je potem naslednji korak, ampak najprej se bova dobila z vsakim otrokom posebej, potem bova pa sedla in kaj bo naslednji korak. Lahko se zgodi, da otrok reče: »Vse, kar bom povedal, želim, da ostane med nami.« Potem so vse informacije samo za naju mediatorja in nič od tega ne gre naprej. Starši ne bodo dobili čisto nobene informacije in bo z njihovega vidika to naše srečanje z njunimi otroci čisto neuporabno. Lahko, da bosta otroka rekla, želimo si, da se dobimo tudi skupaj s starši, da jim določene stvari povemo.

Recimo, tukaj je oče izrazil željo, da se on želi potem dobiti na enem od prihodnjih mediacijskih srečanj, sam z otroki, brez žene. Otroka, oče in midva z mediatorjem. In sva rekla, najprej bova videla, kako bo z otroki, in bova potem videla, ali bova to očetovo željo sploh upoštevala. Lahko da je dovolj eno srečanje in se z otrokom točno dogovoriš, kaj povedati naprej staršem, kaj ne. In to se mi zdi pravilen pristop, ne da ti prejudiciraš, kako boš naredil, ampak da res izhajaš iz konkretne situacije, iz konkretnega otroka.

Kakšno težo naj ima mnenje mladoletnega otroka na končen izid mediacije?

To je stvar staršev. Ker oni se odločajo, oni povejo. Razmišljam edino o tem, če bi otrok izrecno nekaj želel ali pa ne želel, recimo, da otrok izrecno izrazi, da noče živeti pri mami in da se recimo starša dogovarjata v tej smeri in kljub mnenju otroka, da se želita

dogovoriti, se otroka zaupa v vzgojo in varstvo materi. Kakšne take situacije. Moj prvi odgovor je, da takega sporazuma ne bi napisala. Če bi starši poznali izrecno željo otroka, da nekaj pa res ne želi, da noče in da ne bo in se potem odločijo proti temu, takega dogovora ne bi podpisala, bi najbrž umaknila soglasje.

Kakšne so vaše osebne izkušnje z neposrednim vključevanjem mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo?

Ločitvena mediacija, imela sta dve hčerki, sodba je bila vložena na sodišču za razvezo. Tukaj je bilo samo premoženje, zato ker so bili otroci polnoletni. Mama je imela odvetnika v mediaciji, oče pa ne. Imeli smo dve ali tri srečanja, nakar je na naslednje srečanje brez kakršne koli najave prišla še ena izmed obeh hčerk, ki je prišla z očetom. Potem smo naredili tisto mediacijo tako, da smo posebej naredili ločeno srečanje z očetom in hčerko in se pogovorili o tem, kaj je tisto, zaradi česar je ta punca prišla, kako si to zamišlja, ali ima kakšen izrecen razlog. Izkazalo se je, da je hčerka prišla zaradi tega, ker se je bala za očeta, da bo preveč popuščal mami oziroma si bo mama nagrebla preveč premoženja. Ona je prišla na mediacijo kot zaščitnica očeta in da hoče očeta ščititi, mu pomagati, ne na račun mame, ampak da se bosta fer zmenila. Nato smo na ločenih srečanjih še preverili, če je mama vedela, da hčerka pride in ni vedela. Kaj sedaj to za mamó pomeni, če bi bila hčerka prisotna na mediaciji, če se mama s tem strinja in mama ni imela težav s tem. Tako smo preliminarno videli, da nihče nima težav s tem. Potem smo naredili skupno srečanje, podpisali izjavo o zaupnosti, naredili kratek povzetek tega, kar se je do zdaj na mediaciji dogajalo, potem pa, da se zmenimo, kako naprej. Smo povezali, potem se je spontano začelo. Potem pa je bila težka situacija, ker je hčerka slišala, kako se mama in oče pogovarjata, kaj želita in je bila z očetom v zelo dobrem odnosu, z mamó pa izrazito slabem odnosu, gojila je veliko zamer do mame, veliko nerazrešenih stvari z mamó in bolečine. Tistega premoženja se potem sploh ni več taknilo, je bil v bistvu dialog med mamó in hčerko. Hčerka je zelo napadala mamó, kako jih je puščala same, kako ni skrbela za njih, ne finančno ne čustveno, da je bilo vse breme na očetu. Izražala je zameró, mama na drugi strani je šla v obrambo, ni je ne slišala ne razumela, tako da se je ona še toliko slabše počutila. Mama je vse zanikala, nobene odgovornosti za to ni sprejela, kot da ne sliši, ne razume, ne jemlje zares svojega otroka. Potem smo pa naredili ločeno srečanje, samo s hčerko. Nato je sledila faza neke

pomiritve, evalvacije, kako se ona počuti. Hčerka je to zelo zrelo sprejela, »itak poznam mamo, itak vem, kakšna je, itak nisem pričakovala nič drugega, ampak vsaj sem ji povedala stvari, ki sem jih leta in leta tiščala v sebi«. Tako je ona to ocenila kot izjemno dobro. Potem se je ta mediacija nadaljevala samo še s stališča premoženja in sta se starša dogovorila do konca.

Ta mediacija, ki jo imamo pa sedaj, je pa tudi delitev premoženja in preživnina za mlajšega, ki se bo sedaj vpisal na faks. Drugi mediator je zelo izkušen psiholog in misli, da gre pri očetu za zelo hudo obliko shizofrenije. In ta mediacija je zelo težka. Naredimo en korak naprej, pa tri nazaj. Zdaj se je njegov odvetnik vključil, tako da ima vsaj on eno osebo, na katero se lahko opira in fokusira. Oče je imel prepoved približevanja bivši ženi, ker sta formalno že razvezana. Imata razdeljeno premoženje v deležih, ne pa v naravi. Imajo enodružinsko hišo in ta oče ima idejo, da naj se hiša razdeli na pol, da se fizično pregradi, da bo v eni polovici živela žena, v drugi pa on. Imata sina (18) in hčerko (21) in naj bo hčerka z ženo, za katero oče pravi, da je »totalno zmanipulirana s strani matere in ga ne mara in noče videt«. Mi imamo svoje mnenje, zakaj ga noče videti. On bi pa živel s sinom in ta sin si zelo želi živeti z njim in sploh noče živeti z mamo. In potem smo se pogovarjali o tem, ali sta se z otrokoma že pogovarjala o tem in mama pravi, jaz sem se in točno vem, kako stvari stojijo, ampak niti pod razno nočem biti prenašalka teh želja, mnenj otrok očetu, ker vem, da mi mož itak ne bo verjel. Čisto zase želim zadržati, sem se pa pogovarjala z otrokoma in sta pripravljena priti na mediacijo povedat, če se bomo tako dogovorili. Smo vprašali očeta, če se je on kaj pogovarjal, je rekel, da on je itak sedaj tako odrinjen in odrstanjen iz družine, da sploh nima več stikov in se nima možnosti pogovarjati z otrokoma. Tako se je odločilo, da naj otroka sama dva povesta, kaj si želita. Potem smo se dogovorili tako, da bo mama doma vprašala otroka, ali si želita sem prit, in nam sporočila. Mama je doma vprašala otroka in sta rekla, da si želita, potem sva se midva z mediatorjem pogovorila, v kakšni obliki, in odločila, da narediva ločeno srečanje z vsakim otrokom posebej, in od tam naprej, kaj in kako. Tudi oče je izrazil željo, da želi sam direktno od otrok slišati, kako onadva vidita, kaj si želita in s kom si želita živeti. Njegova predstava je, da si sin zelo želi živeti z njim.

Kakšno je po vašem mnenju trenutno stanje neposrednega vključevanja mladoletnih otrok

v ločitveno mediacijo v Sloveniji?

Trenutno je to zelo izjemoma, komaj kakšen mediator ima izkušnjo s tem oziroma so te izkušnje zelo skope. Nikjer ni nobenega akta, pravilnika, smernic, česar koli napisanega, vsaj ne da bi jaz poznala. Vse je prepuščeno posameznemu mediatorju, ki to izvaja, prepuščeno je posamezni instituciji, ki ponuja mediacijske storitve.

Zelo verjetno, da ta praksa enkrat ne bo več izjema od izjeme. To se mi zdi tako delikatno področje, po moje bi bilo smiselno nekaj narediti: usmeritve, pravnoformalno ne vem, v tem trenutku nimam ideje. Kodeks ali pravilnik, smernice se mi zdijo zelo potrebne, smiselne, kodeks, ki bo konkretno usmeril mediatorje, in določiti, kdo to dela. Ne bi želela, da se razvija v to smer, da kdorkoli, ki izvaja mediacijo, je samoumevno, da dela z otroki.

Kako vidite trend razvoja ločitvene mediacije z vidika otrokove vključenosti v ločitveno mediacijo?

Po moje bo šlo v to smer, ker se mi zdi naravno. Ne apriori privabiti otroka, ampak imeti zelo odprte možnosti, da lahko pride tudi do tega, če bo kdo ugotovil, da je to smiselno, da si želi. Ne vidim razloga, da to ne. To niso lahke, enostavne stvari.

4. Intervju z Majo Breznik

Inštitucija, kjer delujete kot mediator: Center za socialno delo Kranj

Kakšno je vaše stališče do neposrednega vključevanja mladoletnih otrok (do 18 let) v ločitveno mediacijo?

Menim, da je korektno, da imajo otroci, ki so dovolj zreli in sposobni razumeti pomen in postopek mediacije, priložnost vključiti se v mediacijo, če so sposobni in želijo izraziti svoje mnenje glede vprašanj, ki jih zadevajo. Starša namreč sprejemata odločitve, ki se tičejo skupnih otrok, pri čemer je prav, da imata na ta način možnost upoštevati tudi želje in potrebe otrok, ne le lastne interese.

Katere so po vašem mnenju prednosti neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v

ločitveno mediacijo?

Otroci dobijo priložnost, da izrazijo ne le svoje želje, ampak tudi čustva ... ustvari se prostor za pogovor o tem in za drugačno komunikacijo, kjer družinski člani slišijo drug drugega in si bolj prisluhnejo.

Kateri so po vašem mnenju zadržki glede neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo (etični zadržki, vsebinski zadržki, zaupnost, prostovoljnost)?

Največji zadržek vidim v primerih, ko bi otroke v mediacijo vključevali mediatorji, ki nimajo potrebnih sposobnosti in izkušenj za vodenje pogovora z otrokom. Z neustreznim pristopom ali neukrepanjem v kočljivih trenutkih se namreč lahko naredi več škode kot koristi otrokom.

Tveganje predstavlja tudi načelo zaupnosti, zaradi česar je pomembno, da je otrok dovolj zrel, da razume načelo zaupnosti. Vključitev otroka tudi ni primerna, ko je tveganje za prisotnost otroka ob konfliktnih staršev večja. Zadržek bi bil morda tudi ta, da je pri otrocih še nekoliko težje ohranjati vlogo mediatorja in ne svetovalca.

Katere kriterije bi morali upoštevati pri neposrednem vključevanju mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo (starost otroka; zrelost otroka; skupen mediator, vendar ločeni intervjuji s starši/otroci; poseben strokovnjak, ki intervjuva otroka, nato pa njegovo mnenje posreduje staršem in mediatorju)?

Starost otroka je pomembna z vidika zrelosti otroka, torej potrebno je upoštevati tako starost kot zrelost otroka posameznika. Kako, na kakšen način vključiti otroka, je po mojem mnenju vsakič znova dogovor s starši, glede na to, kaj bi bilo po njunem mnenju najboljše za njunega otroka. Potrebno je tudi soglasje obeh staršev in soglasje otroka. Morda ne bi bilo napak najprej opraviti ločen pogovor z otrokom ter pridobiti najprej njegovo mnenje, ali želi skupen pogovor s starši ali pa bi le podal svoje mnenje mediatorju.

Kakšno težo naj ima mnenje mladoletnega otroka na končen izid mediacije?

Odločitev o tem je na ramenih staršev, pomembno pa je, da se otroka seznani s tem, da ni odgovoren ne za konflikte na za odločitve staršev.

Kakšne so vaše osebne izkušnje z neposrednim vključevanjem mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo?

Starši pogosto poskušajo svoje otroke zaščititi pred vključevanjem v kakršne koli pogovore o ločitvi, ker menijo, da je za njih tako najbolje in ker menijo, da vedo, kaj želijo otroci. Vendar otroci pogosto presenetijo, tako z izražanjem mnenj kot z izražanjem čustev. Z vključevanjem otrok imam dobre izkušnje, najpogosteje se iz takšnih ali drugačnih razlogov izkaže, da je bil pogovor z otrokom koristen, bodisi za pridobitev mnenje otroka bodisi za pomoč otroku pri predelavi njegovih čustev.

Kakšno je po vašem mnenju trenutno stanje neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo v Sloveniji?

O tem, koliko mediacijske ustanove vključujejo otroke v mediacijo, ne vem, vem pa, da je med CSD-ji v postopkih razvez oz. v postopkih urejanja družinskih razmerij po razpadu izvenzakonske skupnosti praksa različna, od tega, da v vsakem primeru pridobivajo mnenje otroka, do tega, da se tega poslužujejo redko.

Kako vidite trend razvoja ločitvene mediacije z vidika otrokove vključenosti v ločitveno mediacijo?

Ustrezno bi bilo, da bi se družinski mediatorji usposobili za mediiiranje z vključitvijo otrok ali v teh primerih vključili usposobljenega komediatorja, na splošno pa menim, da se je v vsakem posamičnem primeru potrebno temeljito pretehtati skupaj s staršema, ali se vključi otroke ali ne.

5. Intervju z Jernejem Šoštarjem

Inštitucija, kjer delujete kot mediator: osnovna šola

Kakšno je vaše stališče do neposrednega vključevanja mladoletnih otrok (do 18 let) v ločitveno mediacijo?

Sam delujem v OŠ in glede vključevanja otrok, ki obiskujejo OŠ, menim, da vključevanje v ločitveno mediacijo ni primerno. Pri mladostnikih, torej srednješolcih, pa sem mnenja, da bi mediator lahko vključil mladostnika v ločitveno mediacijo, a le v obliki ločenega

srečanja. Nasprotujem namreč načinu mediiranja, kjer bi mladostnik bil primoran sprejemati odločitev recimo o skrbništvu nad njim med enim in drugim od staršev ob prisotnosti obeh staršev.

Katere so po vašem mnenju prednosti neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo?

Edina prednost, ki jo vidim, je ta, da mediator dobi realno in pravilno mnenje otroka in mladostnika glede ločitve staršev ter prepozna morebitne otrokove oz. mladostnikove strahove glede življenja v prihodnje.

Kateri so po vašem mnenju zadržki glede neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo (etični zadržki, vsebinski zadržki, zaupnost, prostovoljnost)?

S pedagoškega zornega kota vidim zadržek predvsem v tem, da so starši tisti, ki morajo zagotoviti otroku in mladostniku mirno in zdravo okolje za njegov normalen razvoj. Če med starši pride do nepremostljivih nesoglasij, ki vodijo v ločitev, je to njihov problem in ne problem otroka. To je razlog, da se mi zdi zelo neodgovorno, če starši odgovornost ali odločitev, pri katerem od staršev bo otrok živel, prepustijo otroku oz. mladostniku. Kot mediator sicer menim, da je zelo smotrno, da si mediator v ločitveni mediaciji pridobi pravilno in iskreno videnje ločitve staršev s strani otroka ter preveri, kakšne so otrokove želje in kje so njegovi strahovi. Neozirajoč se na to pa sem mnenja, da so starši tisti, ki morajo sprejeti razumno odločitev o skrbi nad otrokom in gledati izključno na njegovo dobrobit. Zdravo okolje otroka ne pomeni zmeraj izpolnitev otrokove želje ... Otroci so namreč po naravi nagnjeni k temu, da izberejo tisto, kar je za njih prijetnejše... to pa ni vedno tudi najboljše zanje ...

Katere kriterije bi morali upoštevati pri neposrednem vključevanju mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo (starost otroka; zrelost otroka; skupen mediator, vendar ločeni intervjuji s starši/otroci; poseben strokovnjak, ki intervjuva otroka, nato pa njegovo mnenje posreduje staršem in mediatorju)?

Sam nasprotujem neposrednemu vključevanju otrok v ločitveno mediacijo. V kolikor pa pride do vključitve, pa menim, da bi moral biti ob otroku prisoten nevtralen in objektivni strokovnjak s področja pedagogike, ki bi bdel nad otrokovimi pravicami in

morebitnimi nenamernimi sugestijami mediatorja. Ob tem še dodajam, da pri spraševanju otroka o ločitvenem postopku staršev starši nikakor ne bi smeli biti prisotni, otrokovo mnenje pa bi moralo biti strogo zaupno.

Kakšno težo naj ima mnenje mladoletnega otroka na končen izid mediacije?

Po mojem mnenju bi se mnenje mladoletnega otroka moralo vzeti zgolj kot mnenje, ki nima vpliva na končen izid mediacije. Kot sem že omenil pri prejšnjih odgovorih, je otrok nezavedno usmerjen k prijetnejši izbiri, ki pa ni vedno tudi pravilna oz. najboljša izbira zanj ...

Kakšne so vaše osebne izkušnje z neposrednim vključevanjem mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo?

Sam se poskušam vključevanju izogniti, v kolikor pa je želja tako staršev kot otroka takšna, da se naj otroka vključi oz. bi otrok rad povedal svoj zorni kot in videnje ločitve, pa otroka povabim k sebi in ga glede na mojo strokovno izobrazbo in ustrezne strokovne izpite sam izprašam ali bolje povedano se z otrokom pogovorim. Pogovor oz. mnenje otroka glede na strokovno presojo povzamem in prenesem staršem, ki jim tudi ozirajoč se na otrokovo dobrobit strokovno interpretiram otrokovo mnenje in ob njem podam strokovni pedagoški vidik izbire in ozaveštim, kaj pomeni spodbudno in varno okolje za otrokov zdrav in normalen nadaljnji odnos.

Kakšno je po vašem mnenju trenutno stanje neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo v Sloveniji?

Po mojem vedenju je slednjega malo in se tega načeloma mediatorji ne poslužujejo. Bi pa bil vesel, če bi se tovrstni podatki zbirali in bi bili dostopni ter morda celo predani strokovni javnosti v morebitno diskusijo.

Kako vidite trend razvoja ločitvene mediacije z vidika otrokove vključenosti v ločitveno mediacijo?

Če sem optimističen in malce utopičen, verjamem v to, da bodo starši ob vedno boljšem in daljšem izobraževanju boljši ter predvsem bolj odgovorni starši, ki bodo razumeli, da vzgajajo in učijo in niso otrokovi prijatelji ter tako ob morebitni ločitvi ne bodo otrok

izpostavljali ter jih vključevali v ločitveno mediacijo, katere osnovni spor ni v ničemer povezan z otrokom samim.

6. Intervju z Rudijem Tavčarjem

Institucija, kjer delujete kot mediator: Okrožno sodišče v Ljubljani, Višje sodišče v Ljubljani, Mediacijsko središče Kranj, Mediacijski center Ljubljana, privatna praksa.

Kakšno je vaše stališče do neposrednega vključevanja mladoletnih otrok (do 18 let) v ločitveno mediacijo?

Zelo sem zadržan do tega. Vsekakor odločitev, ki zadevajo vzgojo, skrbništvo ... ne smemo prelagati na otroke. Otrok do pubertete vsekakor v mediacijo ne bi vključeval. Predvsem pa mora biti pri taki mediaciji prisoten strokovnjak, psiholog ..., ki ima izkušnje z delom z otroki in mladostniki.

Katere so po vašem mnenju prednosti neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo?

Otrok lahko pove svoje mnenje, predvsem pa starši vidijo stisko otroka.

Kateri so po vašem mnenju zadržki glede neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo (etični zadržki, vsebinski zadržki, zaupnost, prostovoljnost)?

Predvsem menim, da ne bi smeli vključevati majhnih otrok. Kakšen je sploh namen vključevanja otrok? Ali ga boste vprašali, pri kom bi raje bival? Ali želi preživeti več časa z enim ali drugim od staršev? To so vprašanja, na katera otrok zelo težko odgovori oz. bo enkrat odgovoril tako, drugič drugače. Problem je, ko se starši medsebojno obtožujejo, da otrok noče k drugemu. Pa tudi takrat je potrebno delati s starši, ne z otrokom.

Katere kriterije bi morali upoštevati pri neposrednem vključevanju mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo (starost otroka; zrelost otroka; skupen mediator, vendar ločeni intervjuji s starši/otroci; poseben strokovnjak, ki intervjuva otroka, nato pa njegovo mnenje posreduje staršem in mediatorju)?

Predvsem zrelost otroka.

Kakšno težo naj ima mnenje mladoletnega otroka na končen izid mediacije?

Ni odgovora.

Kakšne so vaše osebne izkušnje z neposrednim vključevanjem mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo?

Bolj malo. V 8 letih 2-krat, in obakrat je bil to otrok cca. 15, 16 let.

Kakšno je po vašem mnenju trenutno stanje neposrednega vključevanja mladoletnih otrok v ločitveno mediacijo v Sloveniji?

Ni odgovora.

Kako vidite trend razvoja ločitvene mediacije z vidika otrokove vključenosti v ločitveno mediacijo?

Ni odgovora.

Priloga 3: Opis študij

V nadaljevanju so podrobno opisane tiste študije, ki so za nalogo najbolj relevantne.

1. Empirična študija *The Voice of a Child in Family Law Disputes* (2012)

Izsledki avstralske študije združujejo različne pristope vključevanja otrokovega glasu v proces razveze staršev. V študiji so predstavljeni različni pogledi in izkušnje otrok, njihovih staršev, socialnih delavcev, mediatorjev, odvetnikov in sodnikov glede neposrednega vključevanja otrok v postopke odločanja med razvezo, naj bo to mediacija, svetovalni pogovor na centru za socialno delo ali zaslišanje na sodišču.

Študija je raziskala poglede otrok glede participacije otrok v postopke odločanja, s poudarkom na vprašanju: do katere mere bi si otroci želeli biti vključeni oz. koliko vpliva bi si želeli imeti v postopkih odločanja ter katere so prednosti in pasti vključevanja otrok v postopke odločanja (Parkinson, Cashmore 2012: 64). Intervjuvani otroci²⁰ so imeli za seboj izkušnjo razveze staršev, vendar niso bili neposredno vključeni v mediacijo ali druge postopke odločanja ob razvezi staršev. Izsledki intervjujev o participaciji otrok temeljijo na njihovih stališčih in željah glede na preteklo izkušnjo razveze njihovih staršev (Parkinson, Cashmore 2012: 37–38). V raziskavo je bilo vključenih 47 otrok, 29 deklet in 18 fantov v starosti od 6 do 18 let. Več kot tri četrtine otrok je bila v času intervjuja v vzgoji in varstvu pri mami, dvajset odstotkov pri očetu, le pri dveh otrocih pa sta si starša delila skrbništvo (Parkinson, Cashmore 2012: 31). Poleg otrok je bilo v raziskavo vključenih tudi 90 staršev, ki so imeli za seboj izkušnjo razveze (Parkinson, Cashmore 2012: 31). Študija je raziskala tudi stališča mediatorjev glede participacije otrok v postopkih odločanja, ki so temeljila na njihovih neposrednih izkušnjah. Vključenih je bilo 17 mediatorjev, od tega 12 žensk in 5 moških, ki delujejo na področju zunajsodne mediacije in 24 mediatorjev in svetovalcev, ki delujejo na področju sodišču pridružene mediacije, od tega 18 žensk in 6 moških (Parkinson, Cashmore 2012: 106).

²⁰ Vprašanja, na katera so otroci v intervjuju odgovarjali: Ali misliš, da naj otroci izrazijo svoje mnenje v procesih odločitve? Zakaj oz. zakaj ne? Ali misliš, da je pravično do otrok, da izrazijo svoje želje? Ali si mnenja, da jih to spravi v neugoden položaj? Koliko teže naj ima tvoje mnenje pri odločanju, pri kom naj

2. Empirična študija *Exploring the Promises and Possibilities for Children's Participation in Family Relationships Centres* (2010)

Avstralska študija je bila izvedena s strani Australian Institute of Family Studies in je predstavila neposredne izkušnje otrok, njihovih staršev in mediatorjev z mediacijo, kamor so bili vključeni tudi otroci. V študijo je bilo vključenih 12 otrok iz šestih družin v starosti od sedem do 18 let, od tega šest fantov in šest deklet, ki so bili neposredno vključeni v mediacijo. Poleg otrok je bilo v študijo vključenih tudi 27 staršev, od tega devet očetov in 18 mater, pa tudi 10 mediatorjev. Izsledki študije ponujajo izkušnje, pričakovanja in nasvete glede participacije otrok v postopke odločanja, s posebnim ozirom na mediacijo (Graham, Fitzgerald 2010: 54).

3. Empirična študija *Hello, I'm a Voice, Let me Talk: Child-Inclusive Mediation in Family Separation* (2006)

Novozelandska študija je bila izvedena s strani Centre for Child and Family Policy Research in Auckland University in je raziskala izkušnje staršev in njihovih otrok, ki so bili vključeni v proces mediacije. V študijo je bilo vključenih 17 družin, intervjuvanih je bilo 26 otrok²¹, v starosti od šest do 18 let, in 34 njihovih staršev (Goldson 2006: 10).

4. Empirična študija *Children Beyond Dispute: A Prospective Study of Outcomes from Child Focused and Child Inclusive Post-Separation Family Dispute Resolution* (2006)

Trenutno najbolj poglobljena in zato tudi najbolj kredibilna študija o učinkih vključevanja otrok v mediacijo je avstralska študija, financirana s strani Australian Attorney-General Department, izvedena pa v sodelovanju s Family Transitions, Relationships Australia in La Trobe University. Študija je primerjala²² učinke dveh

živiš? (Parkinson, Cashmore 2008: 64).

²¹ Otroci so v intervjuju, ki je sledil po zaključku mediacije, odgovarjali na sledeča vprašanja: Si se počutil/a slišane(a)? Si imel/a priložnost reči, kar si si želel? Se ti zdi, da je vključitev otrok v mediacijo dobra ideja? Kaj bi spremenil/a? (Goldson 2006: 23).

²² Študija je primerjala naslednje učinke: spremembe v zavezništvu staršev po ločitvi, spremembe v

pristopov: v prvem pristopu so bili v mediacijo vključeni samo starši²³ (*»child focused intervention«* oz. *posredno vključevanje otrok v mediacijo*), v drugem pa so bili v mediacijo poleg staršev vključeni tudi otroci (*»child inclusive intervention«* oz. *neposredno vključevanje otrok v mediacijo*) (McIntosh, Long 2006: 6).

Večina staršev, tako tisti, ki so se odločili za vključitev otrok v mediacijo, kot tisti, ki otrok v mediacijo niso vključili, so ocenili, da se je stopnja konflikta v obdobju enega leta po zaključku mediacije zmanjšala, poročali pa so tudi o konstruktivnejšem reševanju tistih konfliktov, ki so jih privedli na mediacijo. Otroci, ki so bili vključeni v mediacijo, pa tudi tisti, ki niso bili, so v obdobju enega leta po končani mediaciji zaznavali manjšo intenzivnost konflikta med njihovimi starši, boljše ravnanje s konflikti ter zmanjšanje lastne stiske glede razveze njihovih staršev (McIntosh, Long 2006: 7).

Študija pa je na nekaterih družinskih področjih pokazala bolj zadovoljive učinke mediacije za tiste družine, kjer so bili otroci v mediacijo vključeni (McIntosh, Long 2006: 7–8):

- očetje so bili v odnosu z bivšo partnerko manj zagrenjeni;
- očetje so zaznavali večjo stopnjo starševskega zavezništva z bivšo partnerko;
- otroci so poročali o večji čustveni dostopnosti svojih očetov, zaznali pa so tudi večji občutek bližine z očetmi;
- otroci so bili bolj zadovoljni z ureditvijo vzgoje in varstva ter stikov, imeli pa so tudi manjšo potrebo po spremembi teh;
- očetje so bili bolj zadovoljni z ureditvijo vzgoje in varstva ter stikov;
- večja stabilnost dogovorov glede stikov in vzgoje med letom;
- bolj tesen odnos med materami in otroci, kar so zaznale tako matere kot otroci.

upravljanju konfliktov, spremembe v odnosu med starši in otroci, dogovore glede stikov ter vzgoje in varstva otrok, dobrobit otrok in njihovo prilagoditev na razvezo ter otrokovo dožemanje čustvene dostopnosti staršev.

²³ V mediaciji, kjer so bili otroci vključeni posredno, je bil poudarek na ureditvi odnosa med staršema in izdelavi načrta vzgoje in varstva otrok. Mediator je spodbujal starša k osredotočanju na posameznega otroka, k večjemu medsebojnemu sodelovanju staršev ter zmanjšanju konflikta glede otrok. Mediator je med mediacijo s pomočjo različnih tehnik spodbujal starše k vživljanju v njune otroke z namenom, da sprejmeta dogovore, ki so v največjo korist otrok. Cilj tovrstnega pristopa je bil torej ustvariti okolje, ki omogoča staršem, da razmisli o edinstvenih razvojnih in čustvenih potrebah njunih otrok. Mediacijski proces je običajno vključeval šest srečanj, povprečna skupna dolžina vseh mediacijskih srečanj je bila 5 ur,

V raziskavi je sodelovalo 142 družin, vsega skupaj 275 staršev in 364 otrok; od tega je 193 otrok, starih od 5 do 16 let v raziskavi sodelovalo neposredno (McIntosh, Long 2006: 6). Intervjuje staršev in otrok so zbirali pred samim začetkom mediacijskega procesa, tri mesece po koncu mediacijskega procesa, in nato ponovno dvanajst mesecev po koncu mediacijskega procesa. Študija iz leta 2006 je bila nadgrajena s študijo, ki je raziskovala učinke obeh pristopov mediacije štiri leta po zaključku mediacije. Izsledki študije so potrdili in dopolnili prednosti pristopa, ki v mediacijo vključuje otroke.

5. Teoretska študija *The Voice of the Child in Separation/Divorce Mediation and Other Alternative Dispute Resolution Processes: A Literature Review (2009)*

Izsledki kanadske študije temeljijo na naboru literature, katere tematika je vključevanje otrokovega glasu v različne postopke alternativnega reševanja sporov. Za potrebe pričujoče diplomske naloge je pomembna sekcija, kjer avtorica znotraj internacionalnega okvirja (Združene države Amerike, Velika Britanija, Avstralija, Nova Zelandija) opisuje izkušnje mediatorjev glede neposrednega vključevanja otrok v mediacijo (Birnbaum 2009: 5–6).

6. Teoretska študija *The Involvement of Children in Divorce and Custody Mediation: A Literature Review (2003)*

Kanadska raziskava s pregledom in analizo trinajstnih študij o vključevanju otrok v mediacijo sintetizira naslednje teme: cilji in vpliv vključevanja otrok v mediacijo, potek vključevanja otrok v mediacijo ter kompetence in usposobljenost mediatorjev, ki se ukvarjajo z vključevanjem otrok v mediacijo (British Columbia 2003).

7. Kodeks *Children, Young People and Family Mediation: Policy and Practice Guidelines (2002)*

Britanska organizacija za mediacijo UK College of Family Mediators podaja praktične

prisoten pa je bil eden oziroma dva mediatorja (McIntosh, Long 2006: 16).

smernice za vključevanje otrok v ločitveno mediacijo. Kodeks opredeli vlogo mediatorja, kriterije vključevanja otrok v mediacijo, pravila mediacijskega procesa in usposobljenost ter veščine mediatorja za delo z otroki (College of Mediators 2002).

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana Eva Jambrek, prvič vpisana na Fakulteto za socialno delo v študijskem letu 2008/2009 kot redna študentka, izjavljam, da sem diplomsko delo z naslovom Glas otroka v družinski mediaciji ob razvezi napisala samostojno s korektnim navajanjem virov in ob pomoči mentorice doc. dr. Lee Šugman Bohinc.

Datum: 15. 10. 2014

Podpis:

9 POVZETEK

Razveza predstavlja za družino bolečo preizkušnjo, ki močno zamaje občutek varnosti vsem družinskim članom, posebej otrokom. Družinska mediacija lahko ob pomoči nevtralne osebe predstavlja konstruktiven in učinkovit način reševanja družinskih sporov, kadar partnerja sama ne zmoreta razrešiti konfliktov glede vzgoje in varstva otrok, stikov in preživitve. Glavno vodilo družinske mediacije ob razvezi je zagotavljanje otrokovih koristi in pomoč staršem, da ohranijo svojo starševsko vlogo.

Glavno področje raziskovanja v diplomskem delu predstavlja položaj otrok v družinski mediaciji ob razvezi. Neposredno vključevanje otrok v družinsko mediacijo postaja v tujini vse bolj uveljavljena in preverjena praksa, medtem ko v slovenskem prostoru na tem področju skorajda nimamo izkušenj in ga še nismo raziskovali. Tuje empirične raziskave kažejo, da participacija otrok v procesu mediacije predstavlja priložnost za soustvarjanje odprtega prostora za razgovor, kjer otroci dobijo občutek, da so njihovi pogledi in čustva slišani ter jih odrasli obravnavajo spoštljivo. Vključevanje otrok v mediacijo pripomore h kvalitetnejšim končnim sporazumom ter k vzpostavitvi konstruktivne komunikacije med otroki in starši. Prednost vključevanja otrok v mediacijo je tudi ta, da starši pridobijo pogled na svet doživljanja otroka s strani nevtralne osebe, ki skrbi za otrokove koristi.

Vključevanje otrok poleg prednosti prinaša tudi določena tveganja in omejitve. V mediaciji odgovornost za odločanje ne sme biti prepuščena otrokom. Participacija otrok v mediaciji lahko poveča otrokovo razdvojenost glede zvestobe do vsakega od staršev, kar za otroka predstavlja velik stres. Obstaja tudi tveganje, da starši ne bi znali na konstruktiven način sprejeti informacij, ki bi jih s strani mediatorja prejeli o počutju in željah svojih otrok, kar bi lahko imelo negativen vpliv na nadaljnji odnos z otrokom. Nekatera tveganja pri vključevanju otrok v mediacijo so povezana z neustrezno izvedbo mediacijskega procesa: neprimerna usposobljenost mediatorja, pomanjkljiva informiranost staršev in otrok o namenu vključitve otrok v mediacijo ter nezadovoljiva podpora mediatorja staršem in otrokom.

Vključevanje otrok v mediacijski proces zahteva preudarno strukturiranje mediacijskega procesa, ki poteka v sodelovanju mediatorja, staršev in otrok. Najpomembnejši pogoji za vključitev otrok so soglasje otrok in staršev ter otrokova zrelost in sposobnost razumeti pomen in postopek mediacije. Starši in mediator morajo pred vključitvijo otrok v mediacijo podrobno opredeliti namen in cilj neposredne vključitve otroka v mediacijo; vlogo mediatorja, staršev in otroka v mediaciji; načelo zaupnosti ter vsebino in potek pogovora z otrokom.

Najpogostejši razlog za vključitev otrok v mediacijski proces je raziskovanje otrokovega doživljanja razveze staršev, namen vključitve pa je lahko tudi seznanitev otrok o končnih dogovorih, ki so jih starši sprejeli na mediaciji in ki-jih neposredno zadevajo. Glede vloge mediatorja v procesu vključevanja otrok v družinski mediaciji uporabljajo dva pristopa. V prvem pristopu vodi pogovor z otrokom mediator, ki je prehodno vodil proces mediacije z njegovimi starši, v drugem pristopu pa se otroci udeležijo pogovora z nevtralnim, posebej usposobljenim otroškim svetovalcem, ki na naslednjem srečanju staršem in mediatorju posreduje doživljanje in odzive otrok.

Analiza kodeksov in pravilnikov iz tujine je pokazala, da mora biti družinski mediator za varno zagotavljanje otrokovega glasu ustrezno usposobljen in kvalificiran za delo z družino in otroki ter imeti posebna interdisciplinarna znanja in spretnosti s področja psihologije, prava, sociologije in pedagogike. Poleg tega mora imeti opravljeno dodatno izobraževanje o vključevanju otrok v mediacijo in večletne izkušnje na področju dela z otroki.

Empirična kvalitativna raziskava, kjer sem intervjuvala šest družinskih mediatorjev, je pokazala, da so slovenski mediatorji do vključevanja otrok v družinsko mediacijo zadržani in ga redko izvajajo. Razlog za to po mojem mnenju leži v nepoznavanju primerov dobre prakse iz tujine, pa tudi v neurejenem pravnem področju vključevanja otrok v mediacijo. Trenutno v Sloveniji ni kodeksa ali pravilnika, ki bi urejal področje vključevanja otrok v mediacijo. Menim, da je za uspešno zagotavljanje varstva otrokovega glasu v družinski mediaciji pomembno določiti standarde in normative (usposobljenost mediatorjev in smernice za izvajanje mediacije) za družinske

mediatorje, ki v svojo prakso vključujejo otroke.